

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 58

1955

HÄFTE 1

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 4:50

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1955 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse —, statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande statsvetenskaplig litteratur, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Fahlbeckska stiftelsens kollegium utgöres av professorerna NILS STJERNQUIST, E. FAHLBECK, C.-E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, C. WELINDER, S. BOLIN, J. ROSÉN och E. GJERSTAD.

Tidskriften utgives under medverkan av professorerna i statskunskap samt i statsrätt med folkrätt och förvaltningsrätt vid rikets universitet och högskolor. Redaktionen handhaves närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, samt professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturavdelningen) och professor G. HECKSCHER, Stockholm (avdelningen »Översikter och meddelanden»).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året. Prenumerationspriset är 15 kr. pr år vid prenumeration direkt hos Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund (postgiro nr 279565), samt 20 kr. pr år vid beställning genom bokhandel. Studerande vid universitet och högskolor erhålla abonnemang till nedsatt pris genom anmälan till vederbörande lärare.

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i januari 1955.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

LEIBHOLZ, GERHARD, Förfättningsjurisdiktion i demokratiskt rättssamhälle enligt den västtyska grundlagen	1
ÅKERMAN, JOHAN, Samhällsvetenskaplig examen och sektion	23

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

RF § 28 och nordiska medborgares rätt att erhålla professurer vid svenska universitet. Av NILS ANDRÉN	39
Innebörden av begreppet allmän handling. Av INGEL WADÉN	43
Jämförande synpunkter på Färöarnas och Ålands självstyrelse. Av KURT WESTERHÖLM	52
Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1955 års riksdag. Av IVAR BESKÖV	64
Internationell statskunskapskongress i Stockholm den 21—27 augusti 1955. Av N. A.	66
Statskunskapen vid universitet och högskolor år 1954	68
Meddelande från redaktionen	73
Nordiska Administrativa Förbundet	74

LITTERATURGRANSKNINGAR:

Göran von Bonsdorff, Studier rörande den moderna liberalismen i de nordiska länderna. Anm. av ELIS HÅSTAD	75
Sven Rydenfelt, Kommunismen i Sverige. Anm. av ÅKE ELMÉR	80
Ernst Wigforss, Minnen III. Anm. av OLLE NYMAN	89
Statsrådets förhandlingar 1848—1863. Bd I. Anm. av NILS STJERNQUIST	97
Tidskriftsöversikt. Av OLOF RUIN	98

BERÄTTELSE över Fahlbeckska stiftelsens verksamhet år 1954	104

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

FEMTIOÅTTONDE ÅRGÅNGEN
(NY FÖLJD ÅRG. 37)

1955

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION:
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:
ERIK FAHLBECK

L U N D
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 5 5

INNEHÅLL

UPPSATSER

	Sid.
ANDERSON, C. ARNOLD, Kursbokens roll i den socialvetenskapliga undervisningen vid amerikanska universitet	270
CARLSSON, GÖSTA, Ideologi och vetenskap i tidig amerikansk sociologi	142
HANSSON, BÖRJE, Fältbegreppet. En syntes av naturvetenskapliga och humanistiska traditioner inom sociologien	356
JANSSON, JAN-MAGNUS, De politiska ideologierna som forskningsobjekt	345
JÄGERSKIÖLD, STIG, Några statsrättsliga synpunkter på nådeinstitutet	249
KJÖLLERSTRÖM, SVEN, Karl XI och sockenstämman	109
LEIBHOLTZ, GERHARD, Författningsjurisdiktion i demokratiskt rättssamhälle enligt den västtyska grundlagen	1
OLSSON, HENRIK A., Två frågor rörande de svensk-finska förbindelserna 1939—1940	124
ÅKERMAN, JOHAN, Samhällsvetenskaplig examen och sektion	23

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

ANDRÉN, NILS, RF § 28 och nordiska medborgares rätt att erhålla professurer vid svenska universiteten	39
— —, Internationell statskunskapskongress i Stockholm 21—27 augusti 1955	66
— —, Universitetsstudier i politisk idéhistoria	179
— —, »Public Enterprises in South-East Asia»	180
— —, Betydelsen av »the floating vote»	181
BESKOW, IVAR, Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1955 års riksdag	64
BOHMAN, GUNNEL, Internationell diskussion om folkrepresentationen	181
HECKSCHER, GUNNAR, Fransk förvaltningsutbildning	184
— —, Det tekniska biståndets administration	184
— —, Tredje internationella statskunskapskongressen	378
MALMSTRÖM, HELGE, Om offentlighet och sekretess kring kartellproblemen ..	185
— —, Bestämmelserna om anmälan och registrering av karteller och monopol i de nordiska länderna	382
Meddelande från redaktionen	73
Nordiska Administrativa Förbundet	74
OHM, KIRSTEN, Begreppet bipartisanship i amerikansk utrikespolitik	311
PETRÉN, GUSTAF, Nordiska rådet. Sammansättning och arbetsformer m. m. ..	287
— —, Ett fall av skiljaktiga beslut	379
ROHTLIEB, CURT, Världens länder, statistiskt jämförda	198

Statskunskapen vid universitet och högskolor år 1954. Av BO SÄRLVIK, OLOF RUIN, GUNNAR HELLSTRÖM, GUNNAR GERNER	68
STRÖMBERG, HÅKAN, Utvisning och förvisning såsom föremål för nåd	305
WADÉN, INGEL, Innebörden av begreppet allmän handling	43
WESTERHOLM, KURT, Jämförande synpunkter på Färöarnas och Ålands själv- styrelse	52
WETTERBERG, ÖRJAN, Konstitutionella och kommunala frågor vid 1955 års riksdag	391

LITTERATURGRANSKNINGAR

ADLERCREUTZ, AXEL, Kollektivavtalet. Anm. av <i>Lennart Lohse</i>	225
Replik (till Lennart Lohse). Av <i>Axel Adlercreutz</i>	237
BOALT, GUNNAR, Arbetsgruppen. Anm. av <i>B. Hanssen</i>	333
VON BONSDORFF, GÖRAN, Studier rörande den moderna liberalismen i de nor- diska länderna. Anm. av <i>Elis Håstad</i>	75
FAHLBECK, ERIK, Om förvärv och förlust av Sveriges krona jämte andra sambandsstudier. Anm. av <i>Fritz Kaijser</i>	400
FRIEDRICH, CARL J., Der Verfassungsstaat der Neuzeit. Anm. av <i>Elias Berg</i> ..	203
Grundlagarnas bestämmelser om budgeten m. m. Betänkande avgivet av 1950 års budgeträttskommitté. Anm. av <i>Nils Stjernquist</i>	317
HULTQUIST, PER, Riksdagsopinionen mot ämbetsmannaintressena från re- presentationsreformen till 1880-talets början. Anm. av <i>Karl-Wilhelm Samuelson</i>	338
International bibliography of political science. — Bibliographie international de science politique. Vol. 2. Anm. av <i>Gert Hornwall</i>	414
JANSSON, JAN-MAGNUS, Grundlagsutskottets funktioner vid riksdagarna 1939 —1952. Anm. av <i>Sven Lindman</i>	219
MCKENZIE, R. T., British Political Parties. Anm. av <i>Olle Nyman</i>	407
NELSON, ALVAR, Brott och nåd. Anm. av <i>Sverker Groth</i>	208
RYDENFELT, SVEN, Kommunismen i Sverige. Anm. av <i>Åke Elmér</i>	80
Samhällskunskap för seminarieundervisningen, annan högre undervisning och det fria bildningsarbetet. Del I. Anm. av <i>Sten-Sture Landström</i>	211
Statsrådets handlingar 1848—1863. Bd I. Anm. av <i>Nils Stjernquist</i>	97
SVÄRD, LYDIA, Väckelserörelsernas folk i Andra kammaren 1867—1911. Anm. av <i>Sture M. Waller</i>	319
WIGFORSS, ERNST, Minnen III. Anm. av <i>Olle Nyman</i>	89
Tidskriftsöversikt. Av <i>Olof Ruin, Agne Gustafsson</i> och <i>Sven-Ole Linde- berg</i>	98, 241, 341, 417
Berättelse över Fahlbeckska stiftelsens verksamhet år 1954	104
Ellen Göllich †	416

FÖRFATTNINGSJURISDIKTION I DEMOKRATISKT RÄTTSSAMHÄLLE ENLIGT DEN VÄSTTYSKA GRUNDLAGEN

Av Professor GERHARD LEIBHOLZ, Karlsruhe

I. Vi pläga tala om ett rättssamhälle (en rättsstat), när en stat både omhuldar rätten och legitimeras av rätten, när alltså det politiska samfund, som organiserats såsom stat, samtidigt utvidgats till ett verkligt rättssamfund. En dylik kongruens emellan stats- och rättssamfund förutsätter, att rättens särställning och särvärde respekteras av det politiska samhället. Härigenom skiljer sig den totalitära staten, av vilket slag den än må vara, samtidigt från det liberalt-demokratiska samhället. En nutida totalitär stat kan nämligen redan till följd av sin struktur icke göra något anspråk på en rättsstats legitimitet, ty den erkänner icke rättens särställning och särvärde. Detta följer så att säga av dess egen logik. Den totalitära staten karakteriseras av att, såsom vi alla tyvärr fingo erfara, både den enskilde medborgaren och korporationerna och institutionerna underkastades statens riktlinjer och att alla särvärden genom att underställas den inom den totalitära staten gällande ideologien, »världsåskådningen», förvanskades, så att de fingo en relativ, subjektiv och således politisk innebörd.

Om det t. ex. anses vara rätt, »som är till gagn för folket eller proletariatet», innebär detta i grund och botten icke något annat än att varje politiskt avgörande som träffats gör anspråk på rättslig legitimitet. Skillnaden mellan ett politiskt påbud och en lag, som innefattar en rättsregel, upphäves på så sätt, och i så måtto var det endast konsekvent, när t. ex. under det nazistiska skedet Hitler proklamerade sig vara, förutom rikets politiske ledare, även dess främste lagstiftare och domare.

På folkrättens område har denna uppfattning samma ödesdigra konsekvenser. Erkännes såsom rätt enbart, vad som är till gagn för

folket eller en viss kategori, innebär detta ett förnekande av folk-rätten. Då vidlåder varje avtal villkoret, att avtalet är till gagn för folket eller den privilegierade klassen, och frågan om villkoret är uppfyllt avgöres av de instanser som tagit hand om den politiska ledningen. Det torde icke tarvas någon diskussion om, att en sådan »rätts-åskådning» måste föra till att rätten försvinner och anarki uppkommer, som i sin tur ger upphov till de svårigheter av skilda slag, varunder vi fortfarande lida.

Detta utesluter givetvis icke ett nära, intimt samband mellan politik och rätt, utan tvärtom: den raka motsatsen gäller. Avgörande är emellertid, att varje politiskt avgörande, som gör anspråk på att omsluta en rättsregel, behöver rättens legitimering. En grundlag t. ex., den må ha fastställts av den konstituerande nationalförsamlingen eller av folket självt, är först och främst en politisk åtgärd. Den blir emellertid i och med att den inom en rättsstat genom folket samtidigt överförs till rättens sfär, en rättsregel i egentlig mening, med vars tillämpning det politiska samfundets framtida åtgärder — t. ex. lagstiftarens påbud — kunna underkastas rättslig prövning.

II. Vad angår begreppet rättsstat, så har det fått sin klassiska utformning på 1800-talet. Dess särprägel har bestämts därav, att man på så sätt strävade efter att skydda den enskilde mot eventuella godtyckliga ingrepp från statsmaktens sida, till en början den absoluta och sedan den konstitutionella monarkien. Första och andra kamraren inlemmades i lagstiftningen, enär man trodde på så sätt vinna garanti för att allt som fastställdes lagstiftningsvägen faktiskt utgjorde rätt, eller med andra ord, innefattade materiella rättsnormer. Hypotesen, att en lag som tillkommit i samverkan mellan monarken och de bägge kamrarna icke till sitt innehåll skulle ha karaktären av rätt, föreföll otänkbar.

Därutöver var man på 1800-talet angelägen om att skydda den enskilde även mot eventuellt godtycke från förvaltningsmyndigheternas sida, och här skola endast antydningensvis omnämnas de problem, som på den tiden satte andarna i rörelse. Så till exempel spörsmålet: förvaltningsdomstol eller allmän domstol. Vidare grund-satsen om förvaltningens lagenlighet och den lagfästa regeln att förvaltningsmyndigheterna endast med stöd av lag ägde göra ingrepp i individens frihet och egendom. Med ledning av dessa krav kan 1800-talets rättsstatsbegrepp definieras så, att det krävs stöd av lag,

när det blir fråga om ingrepp i frihet och egendom, att rättsskipningens oavhängighet i den för oss kända meningen skall vara säkrad, samt att det skall finnas speciella förvaltningsdomstolar, som ha att se till att principen om förvaltningens lagenlighet även åtlydes och att förvaltningsmyndigheterna icke få missbruka sitt diskretionära skön.

I Tyskland har rättsstatsbegreppet efter sammanbrottet 1918 genomgått en strukturell förändring, motsvarande de ändrade statsrättsliga förhållandena. Medan man på 1800-talet icke höll för möjligt, att politik och rätt inom lagstiftningens sfär (på lagstiftningsplanet) kunde åtskiljas (gå olika vägar), inträdde en förändring i och med att monarkien bortfallit och den andra kammaren berövats sin makt. Eftersom folkrepresentationerna hade blivit allsmäktiga, fruktade man, att de tillfälliga majoriteterna inom de parlamentariska institutionerna möjligen vid utövandet av sina »suveräna» maktbefogenheter kunde på ett grundlagsvidrigt sätt ingripa i den enskildes sfär.

Så erhöill problemet om skydd för individ och minoritet en ny aspekt. Under det att i seklets början den enskilde ansågs böra skyddas först och främst mot övergrepp från förvaltningens sida, har i Tyskland till följd av 1919 års händelser, i samma mån som grundlagarnas betydelse undergick en förändring, även inträtt en betydelseförskjutning angående de fordringar som knutits till rättsstatsbegreppet.

Därefter ansågos även de lagstiftande församlingarna vara bundna vid de författningssenliga grundlagarna. Samtidigt togo Reichsgericht och de övriga högsta domstolarna i riket under Weimarförfattningens tid alltmer i anspråk rätten att in concreto pröva, huruvida lagarna överensstämde med grundlagen. Angående relationen mellan riksrätt och de skilda delstaternas rätt hade i Weimarförfattningen till och med uttryckligen stadgats, att Reichsgerichts avgörande av sådana tvistefrågor och meningsskiljaktigheter skulle ha laga verkan. Därutöver innehöll Weimarförfattningen (WF), med anknytning till den av Bismarck skapade författningen, ytterligare en skyddsåtgärd. I art. 19 WF hade statsdomstolen förklarats behörig att avgöra författningstvister inom en delstat, om icke någon specialdomstol vore behörig, samt att avgöra tvister av icke-privaträttslig natur mellan olika delstater eller mellan riket och en delstat.

Sedan man vid nazismens sammanbrott hade fått klart för sig, att rättsstatens upplösning hade varit av avgörande betydelse för

detta sammanbrott, låg det nära till hands att vid återuppbyggnaden anknyta till Weimarförfattningens tankegångar och att fullfölja principen om författningens rättsskydd. Detta skedde också, både i förbundsrepubliken och i delstaterna. Grundlagen i delstaten Hessen har i detta avseende direkt stått såsom förebild. Man har inrättat statsdomstolar, som ha att avgöra författningstvister, att kontrollera rättsnormerna, att förebygga brott mot grundlagen. Vidare utökades förvaltningsjurisdiktionen. Här skall endast omnämnas den västtyska grundlagens art. 19 st. 4, enligt vilket var och en, som lidit intrång i sina rättigheter från den offentliga maktens sida, äger föra talan.

III. Nedan komma att diskuteras några frågor rörande förbundsrepublikens förvaltningsjurisdiktion. Till en början skola anföras några av de viktigaste befogenheter, som tillkomma förbundsrepublikens författningsdomstol.

Författningsdomstolen har för det första, med anknytning till den befogenhet som tidigare tillkom Tyska statsdomstolen, att avgöra de federala tvisterna mellan förbundet och delstaterna samt mellan delstater inbördes, och har vidare att avgöra författningstvister inom en sådan delstat, vilken såsom Schleswig-Holstein icke har egen statsdomstol.

Därutöver är emellertid — i enlighet med en fordran som redan uppställts (t. ex. av Tyska juristmötet) på Weimarförfattningens tid — författningsdomstolen laga domstol, när det är fråga om författningstvister inom själva förbundsrepubliken, det vill säga tvister om tolkningen av grundlagen, som kunna uppkomma mellan de högsta författningsorganen eller mellan delar av sådana organ i den mån de enligt författningen eller reglemente åtnjuta en viss självständighet. Sålunda hade författningsdomstolen nyligen att avgöra uppkomna tvister mellan tyska socialdemokratiska partiet, å ena, och förbundsregeringen å andra sidan, huruvida det tysk-franska handelsavtalet vore gällande, eller huruvida Petersbergs-avtalet och det i Kehl ingångna hamnavtalet stodo i överensstämmelse med grundlagen.

Vidare är författningsdomstolen även laga domstol, när det gäller den så kallade normkontrollen, så att det ankommer på denna domstol att avgöra, huruvida lagstiftningen i förbundsrepubliken och delstaterna är till form och till innehåll förenlig med grundlagen.

Den prövningsrätt, som enligt WF Reichsfinanzhof, Reichsgericht och övriga högsta domstolar in concreto företogo, har således numera koncentrerats hos förbundsrepublikens författningsdomstol, som har att avgöra tvistefrågorna allmänt-abstrakt. Emellertid äger icke vem som helst föra talan i författningsdomstolen. Endast förbundsregeringen, delstaternas regeringar eller $\frac{1}{3}$ av förbundsdagens medlemmar äga behörighet yrka, att författningsdomstolen skall avgöra, huruvida en viss norm som ingår i förbundets eller en delstats lagstiftning är förenlig med grundlagen eller förbundsriktningen. Här må även nämnas domstolarnas »Vorlagerecht» att påkalla författningsdomstolens avgörande när en lag, vars giltighet är av betydelse i visst fall, anses strida mot grundlagen.

Till sist må nämnas några speciella konkreta befogenheter. Jag tänker t.ex. på författningsdomstolens befogenhet att fastslå, att viss i grundlagen stadfäst rättighet i det speciella fallet icke får åberopas, enär den missbrukats för att bekämpa förbundsrepublikens fria demokratiska grundvalar. Än så länge har något sådant mål icke uppkommit i författningsdomstolen. Likaledes är det möjligt — här må omnämnas förfarandet mot socialistiska rikspartiet (en efterträdare till det nationalsocialistiska partiet) — att författningsdomstolen på begäran av förbundsregeringen kan förklara ett parti vara stridande mot författningen, om detta har till mål att inkräkta på eller omintetgöra förbundsrepublikens fria demokratiska grundval eller om partiet utgör en fara för republikens bestånd. Åtal mot förbundsrepubliken och mot förbunds- eller delstatsdomare ingivas till författningsdomstolen, som även har att avgöra, huruvida en allmänt erkänd folkrättslig regel har blivit beståndsdel av förbundsriktningen. Vidare är författningsdomstolen skyldig att avge utlåtande, när förbundsrepubliken eller förbundsregeringen och förbundsdagen och förbundsrådet begära sådant. Och slutligen är enligt lagen om författningsdomstolen denna den instans till vilken må ingivas så kallade författningsbesvär, när någon finner att den offentliga makten gjort intrång på hans grundrättigheter, det må vara genom förvaltningsakt, styrelseåtgärd, dom eller lagstiftning. I allmänhet erfordras, att talan fullföljts i alla instanserna, innan författningsbesvär få anmälas. Men trots denna inskränkning bör man icke vara förvånad över, att allmänheten flitigt använder sig av denna möjlighet. Oaktat hitintills författningsbesvär endast i några få fall lett till positivt resultat, ha cirka 1.500 besvär inlämnats, av vilka omkring 600 hunnit avgöras.

IV. Vad följer av denna mängd befogenheter, som sålunda tillagts förbundsrepublikens författningsdomstol? När denna maktkoncentration ses mot bakgrunden av den utbyggnad, som författnings- och förvaltningsjurisdiktionen även i övrigt erfarit, framgår, att den dömande makten nu för första gången i tyskt författningssliv har nått jämställdhet med de övriga statsmakterna, d. v. s. har blivit den tredje statsmakten i ordets egentliga mening. Den intar visserligen icke den centralaste ställningen inom vårt författningsskick. Allt tal om en författningsdomstolens »supremati» över de andra statsorganen är således missvisande. Den dömande makten står icke »över» lagstiftningsmakten, utan enligt grundlagen vid sidan av den, tillsammans med regeringen och exekutiven, alla på jämställd fot.

Denna den »tredje statsmaktens» emancipation innebär emellertid icke, att förbundsrepublikens författningsdomstol och de olika delstaternas statsdomstolar skulle upphöra att vara domstolar i ordets egentliga bemärkelse, liksom det aldrig kan vara fråga om att USA:s Supreme Court eller den schweiziska förbundsdomstolen icke skulle vara verkliga domstolar. Författningsdomstolen utgör såsom förbundsrepublikens förnämsta domstol den dömande maktens topp, och på grund av denna egenskap ankommer det främst på författningsdomstolen att vaka över att grundlagen efterlevs och dess bestånd garanteras.

Visserligen har detta bestritts med anledning av konflikten mellan författningsdomstolen och förbundsregeringen, som ledde till att förbundsrepubliken återkallade sin begäran om ett utlåtande angående de europeiska försvarsavtalen. I samband härmed uppdök de mest skiljaktiga uppfattningarna om begreppet »författningens beskyddare». Det talades till och med om författningens tvenne beskyddare eller om endast en enda författningsskyddare, nämligen — förbundsrepubliken! Nu är det faktiskt så, att enligt grundlagen »envar» är författningens beskyddare — till och med den enskilde, vilken, såsom grundlagen i Hessen säger, skall motsätta sig varje författningsstridig utövning av den offentliga makten. Icke heller lagstiftaren har rätt att besluta lagar, som strida mot författningen. Även lagstiftaren kan således, med allt skäl, sägas vara en författningens beskyddare. Förbundsrepubliken och förbundsrepublikens utskott äro det icke mindre. I så måtto är givetvis även förbundsrepubliken en författningens beskyddare. Han får icke utfärda någon anordning, som enligt hans mening strider mot författningen. Han får icke kungöra en lag, som enligt hans uppfattning strider mot författningen.

Men med begreppet författningens beskyddare (garant) i dess egentliga betydelse menas något annat. Med en »författningens beskyddare» bör förstås det organ, som med definitiv verkan för folk och stat har att avdöma de tvister, som höra under dess kompetens. Ligger det så till, kan icke på allvar ifrågasättas att endast författningsdomstolen bör anses såsom författningens beskyddare, enär ytterst enbart domstolen äger befogenhet att med verkan mot alla avgöra rättstvister. Kan det i denna mening endast vara tal om en enda författningens beskyddare och garant, är det dock icke otänkbart, att utanför rättens egentliga sfär, nämligen på politikens område, när det alltså gäller att lösa politiska frågor med politiska medel, använda begreppet författningens beskyddare i politisk betydelse. I så måtto må även förbunds-presidenten anses såsom författningens beskyddare.

V. Det faktum, att författningsdomstolen är en domstol i ordets egentliga betydelse utesluter icke, att den kan utöva funktioner, som räkna utöver den egentliga rättskipningens område. Detta innebär icke något principvidrigt. Ty maktfördelningsprincipen har aldrig genomförts hundra procentigt. Förskjutningar inom detta system ha alltid funnits och komma alltid att finnas. Om man tänker på folkrepresentationens funktioner, visar sig, att lagstiftningen ej är dess enda uppgift, utan att den därjämte utövar en mångfald rent politiska åtgärder, t. ex. när den ställer frågor till en minister, röstar om misstroendevotum, anmäler missnöje, röstar om budgeten eller till och med utövar rättskipande verksamhet så som är fallet i Englands överhus.

Vidare må anföras det förhållandet, att en regering i kraft av fullmaktslagstiftning i avsevärt omfång blir verksam som lagstiftare. Men detta medför icke, att regeringen icke längre har en regerings ställning och icke heller, att parlamentet icke längre skulle innehava den lagstiftande makten.

Lika litet förlorar författningsdomstolen domstolskaraktären, när den utövar befogenheter som in concreto överskrida den egentliga rättskipningens område. Så ha t. ex. författningsdomstolens domar i fall av normkontroll lags verkan. I den mån så icke är fallet, äro de åtminstone bindande för förbundsrepublikens och delstaternas alla organ. Till följd av speciellt bemyndigande kunna eventuellt härigenom till och med lagar ändras eller en lag exekutionsvägen an-

passas efter ändrade förhållanden — befogenheter, som visserligen överskrida den egentliga rättskipningens område, men som ändock icke böra ifrågasätta författningsdomstolens karaktär av verklig domstol.

VI. Arten av de befogenheter som anförtrotts författningsdomstolen föranleder, att denna icke enbart är domstol, utan samtidigt även ett verkligt författningsorgan. Ty författningsdomstolen har till uppgift att genom sin rättskipning samtidigt deltaga i utövandet av den »högsta statsmakten». Avgörande är, att författningsdomstolarna och i synnerhet förbundsrepublikens författningsdomstol genom rättskipningen medverka vid statsviljans författningens utformning.

Därav följer t. ex. den viktiga slutsatsen, att författningsdomstolen i organisatoriskt avseende ej får göras beroende av något annat författningsorgan, vilket även enligt riktig tolkning av grundlagen framgår av § 1 lagen om förbundsrepublikens författningsdomstol. Författningsdomstolen är »i förhållande till alla de övriga författningens organ självständig och oberoende». Av detta skäl äger intet ministerium, vilket det än må vara, att utöva tillsynsfunktioner — t. ex. på justitieförvaltningens område — över författningsdomstolen.

Även formen och gestaltningen av förfarandet inför författningsdomstolen visa, att denna domstol samtidigt har karaktären av författningsorgan. Det har redan omnämnts, att domar i mål om normkontroll ha lags verkan samt att i vissa fall lagar kunna av domstolen derogeras.

I överensstämmelse med den särkaraktär som författningsdomstolens avgöranden tillkommer står, att vid dessa mål dispositionsprincipen ersatts av officialprincipen samt att författningsdomstolens domar i regel få formen av fastställelse och i stället för fullgörelse och ha betydelsen att liksom en vägvisare för framtiden sträcka sig utöver det konkreta fallet. Av officialprincipen följer domstolens skyldighet att till varje pris söka klarlägga den objektiva sanningen. Domstolen är därför icke bunden av parternas bevisföring, utan kan självant föranstalta om bevisning. När domstolen har att avgöra viss lags betydelse, bör hänsyn tagas till alla tänkbara synpunkter. Domstolen äger befria vittnen och sakkunniga från tystnadsplikten. I den mån en dom, som vunnit laga kraft, innehåller fakta, är domen för författningsdomstolen bindande endast om den avkunnats i ett

mål, där domstolen hade att ex officio utröna den objektiva sanningen.

Sammanfattningsvis kan således sägas: förbundsrepublikens författningsdomstol är enligt grundlagen författningens förnämsta beskyddare och garant. Den är en domstol i ordets egentliga mening, men samtidigt på grund av den ställning och de befogenheter som anförtrotts densamma så inkopplad i statsskickets hela integrationsprocess, att den har karaktären av ett med högsta auktoritet utrustat författningsorgan.

VII. Därmed ha vi kommit fram till den ömtåligaste och i Tyskland mest diskuterade frågan: hur bör författningsjurisdiktionen utvidgning och den dömande maktens emancipation bedömas? Svaret på denna fråga är beroende av, om och — när så är fallet — huruvida författningsjurisdiktionen skiljer sig från den allmänna jurisdiktionen, den civila jurisdiktionen, straffjurisdiktionen, arbetsjurisdiktionen och förvaltningsjurisdiktionen.

Frågan var redan föremål för diskussion inom parlamentariska kretsar och i litteraturen, och under dessa diskussioner uppmärksammades om och om igen, att författningstvister i motsats till andra tvister ha en viss »politisk accent», eller att de medföra »stora politiska verkningar» eller äga en viss »politisk verkningsgrad» eller, åtminstone, att de på något sätt äro förknippade med politiska frågor. Det kan faktiskt icke förnekas, att författningsjurisdiktionen sträcker sin verksamhet in på politikens domäner, och det är denna gränsförskjutning till den politiska sfären, som skiljer författningsjurisdiktionen från den allmänna jurisdiktionen, från civil-, straff- och arbetsjurisdiktion. Författningsjurisdiktionen avser en speciell kategori av rättstvister, nämligen tvister, som bäst karakteriseras såsom politiska rättstvister. Författningsrätten skiljer sig — såsom folk-rätten — från all annan rätt (t. ex. civil-, straff-, förvaltningsrätt) just därigenom, att den eftersträvar en rättslig reglering av politiska spörsmål: författningsrätt och folk rätt utgöra faktiskt politisk rätt i ordets egentliga betydelse.

Visserligen ligga även vissa politiska avgöranden till grund för civil-, straff-, och förvaltningsrätten. Om lagstiftaren träffar ett avgörande om hur t. ex. egendomsordningen skall gestaltas, om dödsstraffet skall införas eller avskaffas, på vilka grunder äktenskap skall upplösas eller hur rättegången skall gestaltas, så är det härvid-

lag utan tvivel fråga om politiska bedömningar. Men den väsentliga skillnaden är, att dessa politiska avgöranden endast äro politiska förhandsavgöranden, som genom lagstiftningens akt lyftes upp ur politikens sfär för att transponeras över till rättens sfär. Deras politiska förberedande karaktär är därför av mer tillfällig natur och har icke tillräcklig kraft att ge t. ex. civil- eller straffrätten en specifikt politisk prägel. Detta är anledningen till att en domare, som har att tolka paragraferna om egendom eller straffrättens bestämmelser, ej längre har någon känsla av att han har att göra med politiska frågor. Däremot är det för författningsrätten, liksom för folkrätten, karakteristiskt, att dessa, i motsats till alla andra rättsgebit, ej kunna lösas från sambandet med politiken. Här är det just det politiska momentet självt, som framträder som det essentiella i författningsrätten och i folkrätten (bildar författnings- och folkrättens kärna) och som medelst författningsjurisdiktionen och den mellanstatliga jurisdiktionen ställs under rättens kontroll.

Här är icke platsen att närmare utlägga den politiska rättens begrepp samt politiken över huvud. Vilken uppfattning man än må ha om dessa begrepp, är emellertid säkert, att det råder en motsägelse mellan politik och rätt i dess idealtypiska struktur, som icke låter förklara sig. Politiken är enligt sitt väsen på avgörande sätt förknippad med det dynamiskt irrationella, vilket strävar efter att anpassa sig till livets ständigt nya former, förknippad alltså med de frågor, som på något sätt beröra uppkomsten och bibehållandet av samhällets existens. Detta är anledningen till att politikerna, framför allt regeringen, anpassar sina avgöranden efter ögonblickets läge och önska vara i möjligaste mån obundna för att helt kunna följa ändamålssynpunkter. Rätten däremot är enligt sin principiella struktur något statiskt-rationellt, som söker att göra de dynamiska, oberäknliga krafterna beräknliga och att tämja dem. Den motsägelse, som vidlåder den politiska rättens begrepp, har sin förklaring däri, att något som icke vill låta binda sig och som även enligt sin natur är fritt, skall göras beräkneligt med hjälp av rationella normer. Det är denna latent konflikt mellan det ständigt i rörelse varande politiska och den mestadels i ett statiskt viloläge befintliga rätten, eller, annorlunda uttryckt, konflikten mellan existensialitet och normativitet, mellan vara och böra, eller — i mera omfattande mening — mellan natur och moralisk insikt, som ytterst sätter sin särprägel på författningsrätten liksom på författningsjurisdiktionen.

Denna insikt i den politiska rättens problematik ger förklaringen

till många av dess karakteristiska särdrag. Den upplyser t. ex. om, varför politiken enligt sin principiella tendens strävar efter att om möjligt undandra sig varje rättslig kontroll eller inverkan. Författningsrättens många luckor äro härmed intimt förknippade. Den lämnar också förklaringen till, att när politiken måste underkastas normativa regler, författningsrätten nödgas tillämpa oklara begrepp och vittomfattande formuleringar, vilkas innebörd endast med svårighet kan distinkt uttryckas.

Det skulle emellertid vara ett misstag att tro att till följd av detta författningsrätten vidlådande särdrag författningsdomaren icke skulle utöva en domares funktion. Även domaren i allmänhet, civildomaren, straffdomaren, arbetsdomaren, förvaltningsdomaren, arbetar med begrepp som äro tånjbara och ha sin egen problematik. Vi behöva bara komma ihåg sådana begrepp som »tro och heder», »affärsbruk», »den allmänna säkerheten», »den allmänna ordningen». Det må visserligen vara så, att tånjbarhetens mått och mångfalden av dessa allmänna begrepp inta ett större utrymme inom författningsrätten och således även inom författningsjurisdiktionen än inom rätten i övrigt. Detta förhållande är emellertid ej ägnat att medföra en artskillnad mellan författningsdomarnas och andra domares funktion. Att tolka sådana kautschukbegrepp hör inom alla rättens områden till den för domaren specifika verksamheten. Vi böra icke glömma, att domaren, när det gäller att interpretera sådana begrepp, icke har lov att förfara efter eget godtycke, utan att han är en bunden, »samvetsgrann» domare som är skyldig att så att säga sluttänka den författning eller den lag han har att tillämpa, d. v. s. att han i sin dom bör ställa sig till efterrättelse icke sina egna värderingar, utan de värderingar, som följa av totalsammanhanget och lagens politiska innebörd.

I realiteten gäller för författningsjurisdiktionen endast en enda verklig begränsning. Den förutsätter förhandenvaron av en rättsligt tillämpbar norm, d. v. s. av en norm, vars innehåll kan bli föremål för en rättsligt rationell tolkning. Så är fallet om normen antingen till sin ordalydelse är mer eller mindre entydig, eller om den med hjälp av värderingar som nedlagts i ifrågavarande lag eller regeringsform kan interpreteras i en viss immanent mening. Saknas en sådan rättsligt tillämpbar norm, då saknas även »rational standards», vilka domsluten kunna ställa sig till efterrättelse. Då — och endast då — förändras domslutet till ett politiskt avgörande. Inom folkrätten möter man ofta speciella organ, som ha till uppgift att avgöra sådana

rent politiska tvister och som ha att döma ex aequo et bono. Vi kunna således säga, att de politiska tvisterna i motsats till de politiskt färgade rättstvisterna utgöras av sådana, som icke låta sig avgöra efter rättsnormer, enär de ej avse frågan, vad lagen säger, utan frågan, huru lagen skall lyda.

VIII. Redan på Weimartiden, d. v. s. under en period, då författningsjurisdiktionen intog endast en underordnad roll i Tyskland, hade man gått till storms mot statsjurisdiktionen. Märkvärdigt nog utgick motståndet från dem, som efter år 1933 skulle inta en mer eller mindre prominent ställning inom nazismen. Det påstods, att det skulle finnas en principiell skillnad mellan den allmänna jurisdiktionen och författningsjurisdiktionen, enär domaren i allmänhet icke hade att göra annat än att subsumera vissa konkreta fakta under en allmän-abstrakt norm, medan författningsdomarens uppgift bleve något helt annat, nämligen att tolka författningen, och att han på grund därav — enär hans verksamhet icke vore av subsumerande, utan av rättsskapande natur — intoge en lagstiftares funktion. Vore detta riktigt, skulle faktiskt författningsjurisdiktionen innebära politik, och i så fall skulle det i själva verket vara vår uppgift att överväga, huruvida detta förhållande principiellt kunde ändras.

Vi ha redan gjort klart för oss, vad det är som i detalj utgör skillnaden mellan en författningsdomares och andra domares verksamhet. Väl kan det sägas att det är en skillnad om jag dömer någon för tjuvnad enligt 242 § StGB eller om jag i abstrakt form avgör en författningsrättslig tvistefråga genom att tolka en grundlagsnorm, en författningsrättslig norm. Emellertid torde det innebära en degradering av den övriga domarkåren att jämföra dessa domare med en automat, som ingen annan funktion har än att efter en nedstoppad slant prestera. I realiteten förfar varje domare, när det är fråga om tolkning av rättsnormer som äro mångtydiga, på samma sätt som författningsdomaren i det han följer de beteendemönster, som återfinnas i lagen. För att någon verksamhet skall karakteriseras såsom dömande, är emellertid ej avgörande, huruvida de tvister och meningsskiljaktigheter, som domaren skall slita, röra en statsförfattningsslag eller någon annan lag. Vad som skiljer de bedömningar, som en författningsdomare har att företa, från dem, som domaren i övrigt utför, är, att de förstnämnda orienterats efter de bedömningar statsförfattningen själv inkluderar och till följd därav äro av politisk

natur. Denna skillnad medför emellertid icke någon funktionell olikhet mellan rättens tillämpare.

För övrigt är det anmärkningsvärt att de, som påstå att statsförfattningens tolkning genom författningsdomstolen innebär politik, icke tillämpa denna tes på sig själva. Vore påståendet riktigt, skulle en professor, som föreläser om hithörande spörsmål, icke vara fredad mot förebräelsen att han i realiteten håller politiska föreläsningar. I så fall skulle även utlåtanden och avhandlingar om statsrättsliga problem berövas sin sakligrättsligt förpliktande kraft, och statsrättens karaktär såsom självständig disciplin ifrågasättas. Ty varför skulle det just innebära politik att till sitt innehåll tolka mångtydiga grundlagsbestämmelser, medan utlåtanden, läromeningar och avhandlingar, som ha tolkningen av samma författningsrättsliga bestämmelser till föremål, kunde göra anspråk på att innefatta rättsliga utläggningar?

IX. Vissa av författningsdomstolens domar ha just med stöd av den nyss nämnda aspekten häftigt kritiserats under senaste tid. Angående domen mot det socialistiska rikspartiet har t. ex. påståtts, att, åtminstone när partiets medlemmar i förbundsdagen fråndömts sina mandat, författningsdomstolen härvidlag låtit leda sig av politiska överväganden. I realiteten utgör emellertid spörsmålet, huruvida ett parti som förklarats författningsvidrigt skall förlora de hitintills innehavda mandatena eller icke, ett renodlat problem om grundlagens tolkning; frågan gäller, om art. 21 i västtyska grundlagen, som är grundvalen för det demokratiska partisamhället, går före art. 38, enligt vilken förbundsdagsledamöter äro fria, oavhängiga och obundna av någon anvisning, eller tvärtom.

Ett icke sällsynt argument är, att regeringen hade att avgöra politiska ärendena och stå ansvaret för resultatet. Denna gamla sanning har av författningsdomstolen aldrig ställts i fråga. Tvärtom har författningsdomstolen aldrig tröttnat på att om och om igen påminna regeringen och oppositionen om att nationen icke kan befria dem från det politiska ansvaret för de på dem ankommande politiska avgörandena, samt att författningsdomstolen måste motsätta sig varje utvidgning av författningsjurisdiktionen av politiska skäl. Oppositionens klagomål över att författningsjurisdiktionen genom förebyggande normkontroll blivit utvidgad har ogillats, såväl som regeringspartiernas yrkande att tvister mellan majoriteten och minori-

teten inom den parlamentariska lagstiftningsproceduren skulle anses vara författningstvister, för att på så sätt åstadkomma en extendering av författningsjurisdiktionen.

Vidare har påståtts, att när det gällde att undersöka författningens enlighet av en lag, som helt och hållet vore omstridd, eller att avgöra en verkligen djupgående konflikt mellan olika författningsorgan, domarens subsumtionsakt icke kunde ha andra motiv än politiska samt att det i själva verket vore fråga om ett äkta politiskt utslag. Med andra ord, det har påståtts att en rättsfråga icke längre är en sådan, om den samtidigt är av stor politisk vikt för nationen. Härav känner man sig emellertid i regel icke bunden, när man själv i en avhandling eller ett utlåtande skall ta ställning till samma rättsfrågor, vilkas avgörande genom författningsdomstolen påstås kunna ske endast på det politiska planet. Den bristande logiken och den inre oförenligheten av en dylik varierande, dubbelsidig uppfattning har redan framhållits.

Kampen mot förbundsrepublikens författningsdomstol och författningsjurisdiktionen fortsättes på sistone även under ett annat slagord: »för rättsstaten mot justitie- eller rättegångsstaten», varav följer, att med justitiestat bör förstås något annat än rättsstat. Detta är emellertid endast möjligt, om man återigen med hjälp av en *petitio principii* påstår, att författningsdomstolen har att avgöra renodlade politiska frågor, och icke, såsom är fallet, politiska rättsfrågor. Hur ofta har icke författningsdomstolen i sina domar uttalat, att det icke vore domstolens uppgift att avgöra, huruvida regering och lagstiftning gjort ett vist bruk av sina skönmässiga befogenheter! Såsom den politiskt neutrala, högsta domstolen har förbundsrepublikens författningsdomstol icke underkastat sådana avgöranden någon prövning ur ändamålsenlighetssynpunkter. I stället har regeringen och parlamentet tillerkänts »benefit of doubt», när fråga varit, huruvida regeringen och de lagstiftande parlamentariska institutionerna överskridit sina befogenheter såsom regering eller lagstiftare. Endast när det fria skönet missbrukas och den akt, som underställts domstolens prövning, måst karakteriseras såsom godtycklig, har domstolen — och enligt mitt förmenande med fog — uttalat om en rättskränkning som borde rättas.

X. Vidare har den tyska allmänheten även kritiserat det sätt, varpå författningsdomstolen sammansatts. Det har framhållits, att de

politiska institutioner, som hade att utse domarna, därvidlag i stort sett följt partipolitiska synpunkter och att till följd därav domstolen politiserats. Nu bör först och främst observeras, att även i de länder som ha författningsjurisdiktion, såsom t. ex. Schweiz och USA, politiska institutioner ha att utse författningsdomstolens domare. I USA t. ex. utnämnas de nio förbundsdomarna av presidenten med senatens gillande, och det är därför icke någon tillfällighet, att åtta av domstolens ledamöter ha att tacka sitt ledamotskap det förhållandet att de tillhörde det demokratiska partiet. Oaktat detta betecknas Supreme Court's domar av opinionen i USA icke såsom demokratiska eller antirepublikanska. Den i Västtyskland rådande uppfattningen om att det skulle finnas en »röd» eller »svart» domstolsavdelning förutsätter en brist på respekt för rättens värde och värdighet, som icke kan konstateras i USA och Schweiz. Faktiskt förhåller det sig så, att förbundsrepublikens författningsdomstol sedan länge sammansmälts till en enhet, som blivit så fast, att det icke längre finns något rum för partipolitiska lojalitetskänslor. Förbundsdomstolen har utvecklat sin egen kodex, och sådana motiv, som ventilerats av den tyska opinionen, spela för domstolen ingen roll.

För att förebygga författningsdomstolens föregivna politisering har bl. a. föreslagits, att domstolens ledamöter skulle utses av inom rättsväsendet högt kvalificerade institutioner (t. ex. vissa högsta domare och fakulteternas dekaner). Emellertid talar mycket för att en författningsdomstol består av ledamöter, som veta något om politik och således förmå att, med beaktande av, icke partipolitiska utan allmänna statspolitiska synpunkter, visa förståelse för de i en demokratisk rättsstat verksamma politiska krafterna. Endast om domstolen förfogar över sådana kunskaper, är det möjligt att tolka mångtydiga författningsbestämmelser juridiskt riktigt. Den av författningsdomstolen i december 1952 avkunnade plenidomen, enligt vilken ingen avdelning får avvika från ett pleniutlåtande utan att först på nytt ha förhört sig hos plenum, har även från västtyskt regeringshåll betecknats såsom rättsligt omöjlig och ohållbar. Utan att här ta ställning till denna juridiska kontrovers, tror jag, att domen i vart fall — och detta innebär ros men icke ris om en dom i en politisk rättstvist — även visat statspolitisk klokhet.

Vad angår förslaget att den just rådande parlamentariska majoriteten skulle utse författningsdomstolens domare, torde detta icke medföra en ökning av tilliten till en sådan domstol. Om det i stället för t. ex. den trefjärdedels majoritet, som nu krävs när en

författningsdomare skall tillsättas och som förutsätter en kompromiss mellan de stora partierna och på så sätt har en neutraliserande effekt, skulle räcka med enkel majoritet, skulle man helt enkelt få en parlamentsdomstol, som i praktiken endast gillade den just rådande majoritetens beslut. I så fall vore att föredra att låta parlamentet självt avgöra vad som för tillfället skall vara »rätt».

XI. Vill man sammanfatta de huvudfunktioner, som motivera förbunds författningsjurisdiktionen och vidare författningsjurisdiktionen till teser, skulle de lyda som följer.

För det första: efter de erfarenheter, som gjorts i Tyskland under naziregimen, är det berättigat, att, i den mån det politiska kan underställas rättslig prövning, så även sker. Visserligen kan genom ändring av den västtyska grundlagen författningsjurisdiktionen upphävas. Tvistefrågor av den typ författningsdomstolen hittills haft att syssla med kunna förvisso — på bekostnad av de politiska minoriteterna och de delstater, som känna sig eftersatta — avgöras genom de maktägandes politiska diktat. Problemet är således, om politiska rättstvister skola avgöras av en domstolsmässigt organiserad och oavhängig eller av en politisk instans, d. v. s. av den just rådande politiska majoriteten. Att låta allenast makten vara avgörande i rättstvister motsvarar enligt min uppfattning icke den nu rådande situationen och förtjänar icke att föredragas framför grundlagens ordning.

För det andra kan såsom stöd för författningsjurisdiktionen anföras följande skäl: författningsdomstolens domar garantera icke enbart åt rätten företräde framför politiken i de fall, i vilka politiken kan underställas rättslig prövning, utan ha därutöver, om jag får lov att använda detta uttryckssätt, en viss politisk integrationseffekt. Enär de vägledas av rätten, medföra de nämligen samtidigt inom den politiska sfären en politisk lugnande verkan. Vid en rad rättsgångar i förbunds författningsdomstolen, vilka även hade en i hög grad politisk karaktär, kunde i Karlsruhe iakttagas, hur de hårda politiska fronterna genom öppna diskussioner och förhandling och till sist genom domen uppluckrades, en kompromiss även på det politiska området förbereddes och till sist en överenskommelse visade sig vara möjlig.

För det tredje: den västtyska grundlagen hör till typen av s. k. rigida författningar. Skillnaden mot de s. k. böjliga författningar ligger

däri, att de förstnämnda kunna ändras eller kompletteras endast med iakttagande av försvårande former. I några avseenden kan den västtyska förbundslagen icke alls ändras. Väsentliga stadganden, såsom t. ex. att den västtyska förbundsrepubliken utgör en demokrati vilande på maktfördelningsprincipen och bör ha en federalistisk struktur, undandra sig över huvud varje revision. Betydelsefullt är då, att det finns en instans, som tolkar grundlagens bud, i den mån en tolkning krävs, med ledning av de principer, som grundlagen innefattar eller bygger på. Visserligen fullföljer förbundsorfattningsdomstolen härmed även en politisk funktion, som åsamkar domstolen ett speciellt ansvar. Men, såsom vi redan funnit, upphör domaren genom att fullfölja sådana uppgifter icke att utöva en specifik domarfunktion.

Och för det fjärde innefattar författningsjurisdiktionen ytterligare en funktion: det faktum att en sådan finnes nödga samtliga författningsorgan och myndigheter att taga hänsyn till den och räkna med möjligheten att varje statlig höghetsakt, i vilken form den än må ha kommit till, kan komma att underställas författningsdomstolens prövning. Denna eventualitet tvingar alla, som utöva offentlig makt, att härvid förfara varsamt, att i möjligaste mån se till att alla från den offentliga makten härflytande åtgärder äro »författningssäkra». I så måtto kan talas om en allmän edukationseffekt, som implicate vidlåder författningsjurisdiktionen.

Det har redan omnämnts, att den västtyska författningsdomstolen vinnlägger sig om att respektera den moderna statens »artbestämmande» tendenser och att ålägga sig denna »selfrestreint» och »intellectual humility» som bör iakttagas, om författningsjurisdiktionen skall kunna fylla sin funktion inom författningens ram. Likaledes har redan framhållits, att författningsdomstolen principiellt ej inträder i någon prövning av de politiska instansernas skönsavgöranden, samt att regeringens och lagstiftarens sakligt-politiska överväganden städe ha företräde, även när de stå i motsats till domstolens egen politiska uppfattning och när den klandrade åtgärden synes vara politiskt inopportun. Det krävs nu även, att de politiska organ och instanser, som anlita författningsjurisdiktionen, i sin tur iakttaga den självbegränsning de med rätta fordra av författningsdomstolen. Det måste därför undvikas, att den uppfattningen gör sig gällande, att författningsdomstolen skulle t. ex. ha till uppgift att befria de politiska instanserna från besvärliga politiska avgöranden. En dylik vis självbegränsning borde även iakttagas av de enskilda, när de

anse sig hava lidit ett grundlagsvidrigt intrång i sina rättigheter och då anmäla författningsbesvär.

Även i Förenta staterna ha debatterna kring Supreme Courts domar icke sällan lett till lidelsefulla diskussioner. Här skall jag bara påminna om den våg av indignation som gick över Förenta staterna, när år 1936 New Deal till stor del av Supreme Court förklarades för författningsvidrig. Dåvarande presidenten Roosevelt trodde sig kunna utnyttja denna indignation för att genomföra en reform av Supreme Court och lade fram ett lagförslag, enligt vilket de domare, som fyllt 70 år, skulle »oskadliggöras» och erhålla assisterande domare. Men då hände något alldeles oväntat. Den allmänna opinionen, som så lidelsefullt kritiserat författningsdomstolens rättskipning, undergick en radikal frontväxling, som tvingade presidenten att avstå från sitt förslag. Detta presidentens nederlag visade, att författningsjurisdiktionsinstitutet faktiskt var djupt och fast förankrad i det amerikanska folkets rättsmedvetande. Såsom reaktion mot ett enligt folkets mening grundlagsstridigt ingrepp slog det vakt om domstolen och tvingade presidenten till reträtt.

Situationen i Västtyskland är för närvarande icke densamma. Den västtyska grundlagen har skapats under mödor. Förbunds författningsdomstolen har under svårigheter börjat sin verksamhet. Den har fått sig anförtrott uppgifter, som tangera gränsen för dess förmåga. Men oaktat detta strävar förbunds författningsdomstolen efter att så småningom vinna folkets förtroende, att ingå i befolkningens rättsmedvetande, så att vid en kris även den västtyska opinionen skall slå vakt om domstolen. En författningsdomstols verksamhet bygger nämligen icke på makt; denna överlåtes, utan spår av avundsjuka, åt de politiska makthavarna. Författningsdomstolen bygger i själva verket på rätten och endast på rätten och på så sätt ytterst på allmänhetens förtroende, som den hoppas att dymedelst vinna.

ZUSAMMENFASSUNG

Nachdem im 19. Jahrhundert die konstitutionelle Monarchie weitgehend zusammengebrochen war und die Parlamente der modernen Demokratie allmächtig geworden waren, wurde man sich zusehends der Tatsache bewusst, dass auch die jeweiligen Mehrheiten der parlamentarischen Körperschaften in Ausübung ihrer »Souveränität« möglicherweise in verfassungswidriger Weise in die Rechte der Individuen eingreifen könnten. So wurde das Problem des Schutzes des Individuums und der Minoritäten in einem neuen Licht gesehen. Während unter rechtsstaatlichen Aspekten im 19. Jahrhundert der Adressat die Exekutive war, vor der man das Individuum schützen wollte, wurden jetzt im 20. Jahrhundert aus rechtsstaatlichen Erwägungen in zunehmendem Masse auch die gesetzgebenden Parlamente an die Grundrechte für gebunden erachtet. Um den Rechtsstaat zu sichern, nahmen z. B. unter der deutschen Weimarer Verfassung von 1919 die obersten Gerichte in fortschreitendem Masse mit Fug das Recht für sich in Anspruch, die Gesetze auf ihre Verfassungsmässigkeit zu überprüfen. Auch wurde in beschränktem Masse eine besondere Verfassungsgerichtsbarkeit eingeführt.

Nach dem Zusammenbruch im Gefolge des Nationalsozialismus lag es nahe, den verfassungsrechtlichen Rechtsschutz zu vervollkommen. Dies geschah im Bund wie in den Ländern.

Nach dem Bonner Grundgesetz von 1949 ist es in der deutschen Bundesrepublik vor allem das Bundesverfassungsgericht, dessen Kompetenzen in Anlehnung an die früheren Zuständigkeiten des deutschen Staatsgerichtshofs beträchtlich erweitert worden sind. Das Bundesverfassungsgericht ist zunächst heute zur Entscheidung von Streitigkeiten zwischen Bund und Ländern und zwischen den einzelnen Ländern untereinander berufen. Darüber hinaus ist dieses Gericht aber auch legitimiert, Verfassungsstreitigkeiten innerhalb des Bundes selbst, d. h. Streitigkeiten über die Auslegung des Grundgesetzes zwischen den obersten Verfassungsorganen zu entscheiden. — Weiter ist jetzt das früher von den einzelnen obersten Reichsgerichten in Anspruch genommene richterliche Prüfungsrecht beim Bundesverfassungsgericht konzentriert worden, d. h. dieses Gericht hat jetzt — das ist die sogenannte abstrakte Normenkontrolle — jene Fragen zu entscheiden, in denen Zweifel und Meinungsverschiedenheiten über die Vereinbarkeit von Landes- und Bundesrecht bestehen.

Auch müssen die ordentlichen Gerichte jetzt, wenn sie ein Gesetz, auf dessen Gültigkeit es bei der Entscheidung eines Falles ankommt, nicht anwenden wollen, weil sie Zweifel an seiner Gültigkeit haben, die Zweifelsfrage zur Entscheidung dem Bundesverfassungsgericht vorlegen.

Auch kann das Bundesverfassungsgericht die Verwirkung von Grundrechten im Einzelfall aussprechen, wenn diese zum Kampfe gegen die freiheitliche-demokratische Grundordnung missbraucht worden sind. Ebenso ist es möglich, dass eine politische Partei vom Bundesverfassungsgericht auf Antrag als verfassungswidrig bezeichnet wird, wenn diese darauf ausgeht, die freiheitliche demokratische Grundordnung zu beeinträchtigen oder zu beseitigen, oder den Bestand der Bundesrepublik zu gefährden. Die Sozialistische Reichspartei, eine Nachfolgeorganisation der früheren nationalsozialistischen Partei, ist auf diese Weise z. B. vom Bundesverfassungsgericht für verfassungswidrig erklärt worden. Schliesslich ist das Bundesverfassungsgericht auch noch berufen, über Anklagen gegen den Bundespräsidenten, über Richteranklagen zu befinden und zu prüfen, ob eine allgemein anerkannte Regel des Völkerrechts ein Bestandteil des Bundesrechts ist.

Daneben hat das Bundesverfassungsgericht die Pflicht, sich gutachtlich zu äussern, wenn der Bundespräsident oder die Bundesregierung, Bundestag und Bundesrat ein entsprechendes Ersuchen stellen. Endlich ist das Bundesverfassungsgericht auch die Instanz, die im Wege der sogenannten Verfassungsbeschwerde angegangen werden kann, wenn jemand behauptet, durch die öffentliche Gewalt in seinen Grundrechten verletzt zu sein.

Dieser Aufbau der Verfassungsgerichtsbarkeit zeigt, dass heute im deutschen Verfassungsrecht die rechtsprechende Gewalt sich zu einer den anderen Gewalten ebenbürtigen Gewalt entwickelt hat. Die richterliche Gewalt steht heute als *echte Dritte Gewalt* verfassungsrechtlich gleichberechtigt neben der gesetzgebenden Gewalt und der Exekutive. Diese Verselbständigung der Dritten Gewalt bedeutet aber nicht, dass das Bundesverfassungsgericht — ebenso wie die Verfassungsgerichte der Länder — aufgehört haben, echte Gerichtshöfe zu sein. Das Bundesverfassungsgericht ist das höchste deutsche Gericht an der Spitze der rechtsprechenden Gewalt. In dieser Eigenschaft ist es zugleich der legitime oberste Hüter und Garant der Verfassung.

Aus der Fülle der dem Bundesverfassungsgericht übertragenen Zuständigkeiten ergibt sich aber auch zugleich, dass das Bundes-

verfassungsgericht nicht nur Gericht, sondern zugleich ein echtes Verfassungsorgan geworden ist. Es nimmt durch seine Rechtsprechung zugleich an der Ausübung der obersten Staatsgewalt teil. Durch seine rechtsprechende Tätigkeit ist das Bundesverfassungsgericht zugleich in dem verfassungsmässigen Prozess der politischen Willensbildung eingeflochten. Der politische Integrationsprozess innerhalb der Bundesrepublik vollzieht sich heute auch mit Hilfe des Bundesverfassungsgerichts. Im folgenden analysiert der Aufsatz sodann den näheren den spezifischen Charakter der Verfassungsgerichtsbarkeit und inwieweit diese sich von der ordentlichen Gerichtsbarkeit unterscheidet. Er setzt sich dann mit den kritischen, nach der Ansicht des Verfassers zu Unrecht erhobenen Einwendungen auseinander, die in Deutschland gegen die heutige Form der Verfassungsgerichtsbarkeit von verschiedenen Seiten erhoben worden sind.

Nach Ansicht des Verfassers rechtfertigt sich die heutige Stellung des Bundesverfassungsgerichts aus den Erfahrungen, die in Deutschland unter dem nationalsozialistischen Regime gemacht worden sind. Es ist berechtigt, dass dort, wo das Politische am Recht wirklich gemessen werden kann, dieses auch tatsächlich am Recht gemessen wird. Es erscheint besser, dass echte politische *Rechtsstreitigkeiten* in Deutschland durch eine unabhängige richterliche Instanz, und nicht durch die jeweilige Mehrheit des Parlamentes, mit letzter rechtlicher Verbindlichkeit entschieden werden.

Darüber hinaus haben die Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts nach dem Verfasser zugleich aber auch einen bestimmten politischen Integrationseffekt. Seine Entscheidungen führen nämlich dadurch dass sie sich am Recht orientieren, zugleich in der politischen Sphäre eine politisch befriedende Wirkung herbei.

Auch darf nicht vergessen werden, dass das Bonner Grundgesetz zu den sogenannten starren Verfassungen gehört. Eine solche ist dadurch charakterisiert, dass ihre Abänderung resp. Ergänzung nur unter besonderen Voraussetzungen möglich ist. In gewisser Beziehung ist das Grundgesetz sogar unabänderlich. Um so notwendiger ist es, dass eine Instanz wie das Bundesverfassungsgericht vorhanden ist, die an Hand der im Grundgesetz niedergelegten Werte die auslegungsbedürftigen Bestimmungen des Grundgesetzes selbst schöpferisch auslegen kann.

Schliesslich erfüllt die deutsche Verfassungsgerichtsbarkeit aber auch noch eine weitere Funktion: Die Tatsache ihrer Existenz zwingt nämlich alle Verfassungsorgane und Behörden, diese in Rechnung

zu stellen und für möglich zu halten, dass fast jeder staatliche Hoheitsakt irgendwie der Beurteilung der Verfassungsgerichte unterstellt wird. Diese Möglichkeit zwingt alle Träger der öffentlichen Gewalt, in der Ausübung derselben sorgfältig zu verfahren und dafür Sorge zu tragen, dass die Akte der öffentlichen Gewalt verfassungssicher sind. Insoweit kann man also auch von einem allgemeinen Edukationseffekt sprechen, der in der Verfassungsgerichtsbarkeit enthalten ist.

Dass in Deutschland das Bundesverfassungsgericht bestrebt ist, die »artbestimmenden« Tendenzen des modernen Staates zu respektieren und sich die Selbstbeschränkung aufzuerlegen, die notwendig ist, wenn die Verfassungsgerichtsbarkeit ihre Funktion wirksam erfüllen soll, ergibt sich in völliger Klarheit aus der bisherigen Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. In ihr ist z. B. niedergelegt, dass freie Ermessensentscheidungen der politischen Instanzen im Rahmen der Verfassung vom Bundesverfassungsgericht nicht überprüft werden dürfen, und dass sachlich-politische Erwägungen von Regierung und Gesetzgebung auch dann vom Gericht akzeptiert werden müssen, wenn diese der eigenen Auffassung des Gerichts widersprechen und die angegriffenen Massnahmen politisch unzweckmässig erscheinen mögen.

SAMHÄLLSVETENSKAPLIG EXAMEN OCH SEKTION

Av Professor JOHAN ÅKERMAN, Lund

I. *Tillbakablick.* Nu, liksom för femtio år sedan, genomgår såväl den juridiska som den samhällsvetenskapliga organisationen en genomgripande förändring och utveckling. Under 1900-talets första år tillkom den gällande juris kandidatexamen (1904), och samtidigt upprättades de första självständiga lärostolarna i nationalekonomi (1904 i Stockholm) och i statistik (1910 i Uppsala), varigenom grunden lades till en samhällsvetenskaplig fakultet eller sektion.

Under 1930-talet tillkommo nya lärostolar, medan 1940-talet innebär ett genombrott för samhällsvetenskaperna vid universiteten: nationalekonomien erhåller en egen professur inom universitetens filosofiska fakulteter (i Lund reellt 1943, även formellt 1947; i Uppsala 1947), sociologien och kulturgeografien blir representerade med ordinarie lärare, liksom även den ekonomiska historien. Det är två data som särskilt böra ihågkommas i detta sammanhang: 1935, då en samhällsvetenskaplig examen (statsvetenskaplig-filosofisk, resp. statsvetenskaplig-juridisk examen) inrättas — under 20 år ha 600 politices magistrar utexaminerats enligt denna stadga — samt 1947, då ett flertal nya samhällsvetenskapliga institutioner, assistent- och amanuensbefattningar samt doktorand- och licentandstipendier upprättas samtidigt med nya samhällsvetenskapliga lärostolar.

På vägen till samhällsvetenskapernas tidsenliga organisation vid universiteten har man haft att möta motstånd på fyra fronter. Den första var den juridiska, ty före innevarande århundrade representerade juridiken ensam — med undantag för den historiskt orienterade statskunskapen — den på nutida samhällsförhållanden inriktade forskningen. Det är lärorikt att notera, att man för femtio år sedan starkt motsatte sig en samhällsvetenskaplig, närmast nationalekonomisk, inriktning inom de juridiska fakulteterna, medan dessa fakulteters majoriteter i våra dagar tvärt om söka innefatta

en hel del samhällsvetenskap inom sin egen ram och betrakta en sådan ordning som ett alternativ till en självständig samhällsvetenskaplig fakultet eller sektion. Den andra fronten uppstod, då handelshögskolorna kommo till stånd — den första i Stockholm 1909 — sedan de juridiska fakulteternas kritik omintetgjort ett förslag om en statsvetenskaplig examen. Många menade nu, att ekonomiska och samhällsvetenskapliga studier därmed erhållit ett forum, varigenom universiteten kunde hålla sig på avstånd från samhällsproblemen. Att de senare upprättade socialinstituten faktiskt tillfälligt lagt hinder i vägen för den samhällsvetenskapliga organisationens utveckling vid universiteten kan te sig förvånande, men denna tredje front uppstod för ett tiotal år sedan, då socialutbildningssakkunniga ålades att samtidigt utreda två helt olikartade frågor. Utredningen förde till resultat beträffande socialinstituten, men för samhällsvetenskaplig undervisning innebar utredningen endast en störning, som under flera år ledde till ovisshet om den statsvetenskapliga examens framtid och statsmakternas intentioner. Numera måste man räkna med en fjärde front, i det att den samhällsvetenskapliga utbildningen eget nog sammankopplats med utbildningen av läroverkslärare, och det är denna examens kombination av å ena sidan samhällsvetenskapligt inriktade tjänstemän och forskare och å andra sidan läroverkslärare på realskolestadiet som just nu innebär ett hot mot den samhällsvetenskapliga undervisningen och forskningen vid de svenska universiteten.

Det, som karakteriserat det senaste halvseklets och i all synnerhet de senaste tjugo årens utredningar och diskussioner på det området, är att det pågått en för det mesta omedveten dragkamp mellan två motsatta system: det kontinentala och det anglo-amerikanska. Enligt den på kontinenten — och i Sverige blir detta detsamma som i Tyskland — gällande ordningen sortera samhällsvetenskaperna under de juridiska fakulteterna, och juridisk examen kräves även för de flesta samhällsvetenskapliga arbetsuppgifterna. Enligt det anglo-amerikanska — i Sverige blir detta snarast det engelska — systemet sker utbildningen av tjänstemän i samhällsvetenskapliga fakulteter (t. ex. London School of Economics and Political Science), och den juridiska utbildningen är uteslutande avsedd för rättsväsendet. Det tyska systemet kännetecknas av en statisk uppfattning av samhället: rättsordningen, formerna, den gällande rätten dikterar samhällets utveckling och universitetsorganisationen är en spegelbild av denna åskådning — ett undantag är Institut für Weltwirt-

schaft i Kiel. Det engelska systemet, som uppkommit i ett land där industrialiseringen tidigt understrukt samhälleförhållandenas dynamiska art, bygger tvärt om på samhällets förvandling och utveckling som det primära, vartill undervisningens och forskningens organisation har att anpassa sig. I det tyska systemet lägges all vikt vid det egna landets rättsliga och samhällseliga företeelser, medan i det engelska systemet internationella jämförelser och vidare perspektiv göra sig gällande.

Sedan tjugo år har dessa båda modeller, överflyttade på svenska förhållanden, stått emot varandra, men, som vanligt i vårt land, utan att vidkännas kontakten med och beroendet av de rikttningsbestämmande ideologierna i de stora kulturländerna. De som, ofta omedvetet, ha stått under inflytande av det tyska systemet ha yrkat på samhällsvetenskapernas traditionella förläggning till de juridiska fakulteterna och ha i själva verket ända till i idag förnekat begreppet samhällsvetenskap som en organisk enhet i analogi med rättsvetenskap, läkarvetenskap, naturvetenskap och humaniora. Den enda koncessionen göres för det specifikt svenska ämnet statskunskap, som betraktas som en historisk applikation av statsrätten och därför förlagts till den humanistiska sektionen. De samhällsvetenskaper, som till äventyrs får säte inom sagda sektion, böra samordnas med de ämnen som där studeras av blivande läroverkslärare, varigenom samhällsvetenskapernas särart kan mer eller mindre elimineras; examensväsendet ger härvid en möjlighet att oavsett kunskapsstoffet konstruera en »samhällsvetenskaplig examen» enligt filosofie magisterexamens mall. Ett samhällsvetenskapligt forskningsråd bör i analogi med denna tankegång centralt dirigera de forskningar, som bedrivs inom och utom de humanistiska sektionerna, medan universitetens samhällsvetenskapliga institutioner och än mer samarbetet mellan dessa institutioner betraktats som mindre väsentliga led i forskningsarbetet.

Man kan säga att tre av de under de senaste tjugo åren slutförda utredningarna på området med stor konsekvens hävdad sistnämnda ståndpunkt, nämligen universitetsberedningen (SOU: 1937: 36, ordf. universitetskanslern Trygger) samt de båda av ecklesiastikminister Bagge tillsatta kommittéernas betänkanden, socialutbildningssakkunnigas (SOU: 1946: 30, ordf. numera universitetskanslern Thomson) och utredningen om ett samhällsvetenskapligt forskningsråd (SOU: 1944: 19, ordf. professor Eli Heckscher).

Den engelska modellen, varigenom begreppet samhällsvetenskap

erkännes som en ram kring en viss klart avgränsad del av det akademiska studiet och samarbete mellan de skilda samhällsvetenskaperna betraktas som ett viktigt önskemål, har kommit till mycket klart uttryck i betänkandet om en statsvetenskaplig examen (SOU: 1935: 11, ordf. prof. Brusewitz), i den av ecklesiastikminister Erlander tillsatta socialforskningssakkunnigas betänkande (SOU: 1946: 74, ordf. landshövding Bergquist) och i juristutbildningskommitténs betänkande (SOU: 1953: 15, 16, ordf. rektorn, prof. Bergendal). De tre utredningarna utmynna i en allt klarare och allt mer konkret utformad plan om samhällsvetenskapernas integration inom en gemensam ram. Tyvärr vågade icke den Bergquistska kommittén utmana den traditionella uppfattningen genom att föreslå en samhällsvetenskaplig sektion utan uppfann en olycklig hybrid — den under humanistiska sektionen sorterande icke beslutsföra »samhällsvetenskapliga ämnesgruppen» —, medan den Bergendalska kommitténs majoritet, trots att hela betänkandets samhällsvetenskapliga del pekar mot en samhällsvetenskaplig sektion, ej heller tog steget ut. Enligt min mening har denna inkonsekvens blivit hårt bestraffad, i det att den negativa inställningen till en samhällsvetenskaplig reform här fått en utgångspunkt för sammankopplingen av samhällsvetenskaplig utbildning med utbildning av läroverkslärare.

Universitetskanslern har nu i en till Konungen ställd skrivelse av den 16 december 1954 yttrat sig över juristutbildningskommitténs betänkande, och därmed har tillsynes det sista steget före en propositions avgivande blivit taget. Universitetskanslern har i själva verket icke endast haft att taga ställning till sagda betänkande utan oundgängligen också till de båda rivaliserande skolor — den »tyska» och den »engelska» —, som under de två senaste årtiondena varit inbegripna i en nästan kontinuerlig diskussion, vilken dock tyvärr ej alltid nått fram till klara argument och motargument, tankeutbyte och konstruktiv syntes. Universitetskanslerns val mellan de båda motsatta ståndpunkterna betingas självfallet av det faktum, att han tidigare tagit aktiv del i den förstnämnda åsiktens utformning. Det är alltså givet att man huvudsakligen kommer att igenkänna de åsikter som tidigare i utredningar framlagts av herrar Trygger, Bagge, Thomson och Heckscher och att den motsatta uppfattningen, såsom den kommit till uttryck i betänkanden av de kommittéer, som haft herrar Brusewitz, Erlander, Bergquist och Bergendal till upphov, är mindre framträdande.

En jämförelse av de kostnadsförslag som uppgjorts av juristutbild-

ningskommittén resp. Universitetskanslern ger en klar fingervisning om tendensen:

(1.000 kronor)	Juristutbildnings- kommittén	Universitets- kanslern
Till juridiska fakulteter	1.089	898
Till filosofiska fakulteter	794	164

Universitetskanslerns förslag innebär således, att juristutbildningskommitténs äskanden i vad avser de juridiska fakulteterna uppfyllas till 83 %, medan kommitténs anslagsbegäran i vad för samhällsvetenskaperna inom de filosofiska fakulteterna uppfyllas till endast 21 %.

II. *Det juridiska inslaget.* Beträffande den juridiska organisationens utveckling och juris kandidatexamens reformering kan jag givetvis icke yttra mig. För en samhällsvetenskapsman är det emellertid tillfredsställande, att de juridiska fakulteterna förstärkas och detta även med avseende på ett samhällsvetenskapligt inslag, nämligen det nationalekonomiska. Premissen är alltså numera, att även en jurist bör ha ett visst mått av kunskap om samhället, bortsett från rättsreglerna och deras tillämpning.

Frågan är då denna: Hur mycket samhällsvetenskapliga kunskaper skall en jurist inom förvaltningen vara i besittning utav? Juristutbildningskommittén och Universitetskanslern anvisa rent konträra lösningar. Den förra föreslår en jur. pol. mag. examen, som fördjupar såväl den juridiska som den samhällsvetenskapliga delen i förhållande till nuvarande statsvetenskaplig-juridisk examen, medan den senare eliminerar båda dessa examina och ersätter dem med juris kandidat examen — som skall gälla för såväl domare och advokater som förvaltningstjänstemän —, varvid det samhällsvetenskapliga inslaget utgöres av en termins studier i bokföring, statistik, ekonomiens deskriptiva delar och nationalekonomisk teori. Det finnes dock en möjlighet att inom juris kandidatexamen bygga på denna ganska anspråkslösa och heterogena samhällsvetenskapliga orientering genom att i ytterligare en termin — den sista terminen, som annars skulle ägnas åt tillämpad civilrätt — studera ej blott annat juridiskt ämne utan i stället något av de samhällsvetenskapliga ämnena nationalekonomi, företagsekonomi, statskunskap, sociologi eller modern historia, men förutsättningen är då, att vederbörande erhållit i genomsnitt minst betyget icke utan beröm godkänd i de tre föregående tentamina i civilrätt.

Att de juridiska fakulteterna erhålla lärostolar i nationalekonomi jämte redan existerande professurer i finansrätt är ett givet, ja nödvändigt inslag i juristutbildningens modernisering.¹ Sammanlagt får dock examina inom den juridiska fakulteten ett starkt reducerat samhällsvetenskapligt inslag. I den nu gällande statsvetenskaplig-juridisk examen, som avlagts av 325 studenter, kräves i den samhällsvetenskapliga halvan två betyg i nationalekonomi och två betyg sammanlagt i ämnena statistik och statskunskap. Man måste alltså konstatera, att kombinationen av juridisk och samhällsvetenskaplig utbildning inom den av kanslern föreslagna juris kandidat examen, som skall *ersätta* jur. pol. mag. examen, innebär att 75 %, i enstaka fall 50 %, av det samhällsvetenskapliga inslaget bortskäres.

Inom den av Universitetskanslern föreslagna politices magisterexamen inom den filosofiska fakulteten skall emellertid förekomma en obligatorisk enterminkurs i rättskunskap, medan nuvarande fil. pol. mag. examen endast har en propedeutisk kurs, motsvarande omkring en halv termins studier. Sammanfattningsvis kan man sålunda säga, att samhällsstudierna inom juridiska fakulteten blivit obligatoriska men samtidigt starkt begränsats — om hänsyn togs till att jur. pol. mag. avskaffas —, under det att rättsstudiet inom filosofiska fakultetens samhällsvetenskapliga examen fördubblats. Inom de juridiska fakulteterna tar samhällsstudiet $\frac{1}{6}$ av den oförändrade studietiden, medan inom den filosofiska fakulteten studiet av rättskunskap enligt Universitetskanslerns förslag om en ny förkortad pol. mag. examen skulle omfatta $\frac{1}{7}$ av studietiden.

III. *Pol. mag. = Fil. mag.?* Om man utgår ifrån, att Universitetskanslerns förslag beträffande de juridiska fakulteterna snabbt förverkligas och att jur. pol. mag. examen avskaffas, uppställer sig den nu mer än någonsin betydelsefulla uppgiften att konstruera en lämplig, standardiserad samhällsvetenskaplig examen. Det är på denna punkt, som Universitetskanslerns förslag inger stora betänkligheter och utan tvivel kommer att röna starkt motstånd från såväl samhällsvetenskapens representanter som från de statsvetenskapliga intresseorganisationerna. I grund och botten rör det sig om en upp-

¹ Licentiatexamen i nationalekonomi skall således kunna avläggas även inom den juridiska fakulteten. En liten inadvartens har insmugit sig i detta sammanhang. Det säges i Universitetskanslerns skrivelse, att licentiatavhandling i jur. fak. icke, såsom är fallet i fil. fak., skall hållas för granskning tillgänglig, och detta emedan avhandlingen granskas av jur. fak.:s betygsnämnd. Man skulle då få den säregna bestämmelsen, att lic. avhandling i nationalekonomi i fil. fak. skall vara tillgänglig för granskning, medan så icke är fallet beträffande lic. avhandling i nationalekonomi i jur. fak.

konstruerad svårighet, nämligen Universitetskanslerns premiss, att den nya examensstadgan för filosofiska examina skall bestämman den samhällsvetenskapliga examens utformning. Det är ett vackert exempel på formens seger över innehållet: den centrala »samordningen» tar ej hänsyn till samhällsvetenskapernas utformning och samarbete, ej heller till arbetsmarknadens krav, om examina för läroverkslärare göres till mall för en samhällsvetenskaplig förvaltningsexamen. Detta är det aktuella problemets kärna. Har man bara insett, att den samhällsvetenskapliga förvaltningsexamens sammansättning och omfattning icke får dikteras av omständigheter, som endast ha relevans för utbildningen av läroverkslärare, är det icke svårt att finna en god lösning, utan att för den skull anknyta till juristutbildningssakkunnigas uppdelning av examen i en fast inledningsdel och en fördjupningsdel. Universitetskanslern har övertygande uppvisat de mycket stora svårigheter, som äro förknippade med en dylik uppdelning.

Om man granskar Universitetskanslerns förslag till pol. mag. examen finner man, att nationalekonomi, statistik och statskunskap alltid skola ingå, varav minst två betygsheter i nationalekonomi eller statistik. Genom sistnämnda bestämmelse har en anknytning vunnits till den danska cand. polit.- och den norska cand. oecon.-examen, vilkas tyngdpunkt ännu mer uttalat ligger inom det ekonomiska och statistiska ämnesområdet. Genom att studiet av ämnet statskunskap förskjutes i riktning mot förvaltningskunskap kommer även den tidigare inriktningen på svensk författningshistoria att modifieras, vilket kanske också kan betyda närmare anknytning till »political science».

Som inga andra 1-betygskurser ingå i examen än de som gälla för de sagda centrala samhällsämnen jänte rättskunskap — som ej kan höjas till två betyg —, betyder kravet på ytterligare ett tvåbetygsämne utöver det obligatoriska i nationalekonomi eller statistik att praktiskt taget alla studerande komma att taga 2 betyg i två av grundämnena (nationalekonomi, statistik och statskunskap). Om man då frågar sig, vilka kombinationer som då kunna anses sannolika, finner man omedelbart, att två betyg i statskunskap och statistik (och alltså ett betyg i nationalekonomi) kan avföras som en ytterst osannolik kombination; av 300 fil. pol. mag. examina, som avlagts, torde knappast någon uppvisa detta alternativ, vilket alltså kan elimineras. Två betyg i nationalekonomi och statskunskap har valts av dem som ha svårigheter med den matematisk-statistiska metoden

(studentexamen på latinlinjen), men det övervägande flertalet tager två betyg i nationalekonomi och statistik och så kommer det säkerligen att förbli, ty det är i denna form, som pol. mag. examen får slagkraft på arbetsmarknaden. En granskning av Universitetskanslerns förslag till examen ger alltså till resultat, att fem betygsenheter praktiskt taget äro fasta och bundna till kombinationen: nationalekonomi 2, statistik 2 och statskunskap 1. Som rättskunskap alltid skall ingå med 1 betyg, vilket jämte obligatoriska kurser i kulturgeografi och företagsekonomi utgör det enda återstående kravet på fullständig examen, kan man påstå, att Universitetskanslerns förslag de facto går ut på en helt och hållet standardiserad examen. Det är möjligt att komplettera denna examen med ytterligare betyg i varje ämne, som ingår i humanistiska sektionen (t. ex. sociologi och modern historia), vidare matematik och matematisk statistik samt slutligen civilrätt, finansrätt och offentlig rätt. Men en examen måste bedömas efter minimibetygssumman och de ämnen som ingå i densamma. Man skall ej överdriva betydelsen av de ej för examensbetyg fordrade tilläggen, i all synnerhet om kravet på kort utbildningstid understrykes.

Innan vi sammanfatta den sålunda föreslagna examens ställning i förhållande till andra examina — jur. kand. och fil. mag. — skola vi särskilt stanna inför fyra ämnen av stor vikt i en tidsenlig pol. mag. examen, nämligen företagsekonomi, kulturgeografi, modern historia och sociologi.

Det är med stor tillfredsställelse, som man hälsar Universitetskanslerns förslag om företagsekonomien som ett obligatoriskt ämne i pol. mag. examen, vilket möjliggöres genom inrättandet av en professor och en befattning som förste assistent i ämnet. Under nära tjugo år ha argument samlats till förmån för en dylik reform, och det är glädjande att resultat äntligen uppnåtts: för de utexaminerades ställning på arbetsmarknaden innebär detta ett synnerligen viktigt framsteg. Men man måste fråga sig: är det rimligt att låta företagsökonomien ingå med endast en halv termins kurs? För närvarande kräves ju bokföringskurs och kurs i företagsekonomi, båda avslutade med prov, för att erhålla 2 betyg i nationalekonomi, d. v. s. för statsvetenskaplig examen. Skillnaden skulle då närmast bli den, att dessa båda kurser överföras till ett självständigt ämne, men någon nämnvärd breddning och fördjupning av de företagsekonomiska kunskaperna skulle det ej bli frågan om. Härtill kommer det faktum, att företagsekonomien säkerligen endast skulle studeras för pol. mag.

examen; är då det obligatoriska studiet begränsat till en halv termin, skulle detta innebära att man upprättat en professur med ett svagt studentunderlag. Det kan visserligen sägas, att studenterna kunna taga ytterligare betyg i företagsekonomi utöver minimibetygssumman, men — som redan påpekats — bör man ej överskatta vikten av sådana tilläggs-möjligheter. Slutsatsen måste bli, att företagsökonomi bör ingå med 1 betyg i pol. mag. examen.

Universitetskanslern föreslår att en obligatorisk kurs på en halv termin i kulturgeografi alltid bör ingå och lämpligen inleda studiet för pol. mag. examen. Detta är ett lämpligt, konkret inslag i studiet, under förutsättning att kursen lägges så, att det blir kontakt mellan geografien och andra samhällsvetenskapliga ämnen, såsom statistik, nationalekonomi och sociologi. Minst lika viktig är dock en obligatorisk kurs i modern historia. En *politices* magister utan kunskaper i utrikespolitik — i vår egen tids historia — saknar förmåga att avväga det väsentliga skeendet. Då man säger att endast »matnyttiga» ämnen skola ingå i examen, har man sänkt kravet på allmänbildning till en nivå, som även rent praktiskt sett är oförsvarlig. Lika väl kunde man stryka den allmänna rättsläran ur juris kandidatexamen. Universitetskanslerns motargument mot universitetskravet på undervisning för pol. mag. i modern historia ter sig ej övertygande: det säges för det första att antalet kurser bör begränsas — om kursen i företagsekonomi ersättes med ett-betygsstudium och kurs i modern historia tillkommer, blir kursantalet oförändrat. För det andra hävdas, »att behovet av kunskaper i modern historia varierar», i det att en statistiker skulle ha mindre behov av ämnet än en nationalekonom eller statskunskapare; häremot kan göras gällande, att precis samma slag av argumentering kunde användas i fråga om kulturgeografi och företagsekonomi. Låt oss emellertid med tacksamhet notera, att det enligt Universitetskanslern skall finnas studiekurser med särskild inriktning på modern historia. Måtte detta även innebära, att en preceptor i ämnet inrättas med det snaraste; denna ordinarie befattning kan sedermera förvandlas till en professur.

Slutligen ha vi frågan om sociologien, som sedan åtta år har ordinarie lärare vid universiteten och som för närvarande studeras av flertalet fil. pol. stud. Universitetskanslern anser emellertid, att detta ämne *ej* bör vara obligatoriskt i den nya pol. mag. examen, och åter är det betygsträngseln på grund av samordningen med läroverkslärarexamen, som dikterar utslaget. En halv-terminskurs avvisas med rätta som föga lämplig, och möjligheten att införa 2-betygs-

kurser med sociologisk inriktning i något av ämnena statistik eller statskunskap ifrågasättes på goda grunder som en möjlig lösning. I själva verket är det så, att ämnet sociologi — liksom modern historia — utgör ett sammanhållande och allmänbildande element i en samhällsvetenskaplig examen. Stryker man det ena ämnet som »ej matnyttigt» eller »ej direkt anpassat till arbetsuppgifterna», så är det givetvis konsekvent att stryka det andra också. Dock är sociologien en utmärkt bas för rättskunskapen och ger dessutom många nyttiga synpunkter vid studiet av alla de tre kärnämnen (national-ekonomi, statistik och statskunskap). Vår slutsats är att sociologien obligatoriskt bör ingå med en 1-betygskurs i pol. mag. examen.

Sammanfattningsvis kan det om Universitetskanslerns förslag sägas, att det är studietidens förkortning, som är enda orsaken till den föreslagna pol. mag. examens olyckliga utformning: Det är därför som sociologien bortskurits, företagsekonomin blivit ett ineffektivt kurskomplement och den moderna historien eliminerats. När alltså hela motiveringen vilar på kravet om studietidens förkortning måste man fråga: Varför har pol. mag. examens studietid reducerats, fastän juris kandidatexamen fortfarande skall kräva 9 terminer? Kräves det icke i vårt nutida samhälle lika lång utbildningstid för en fullvärdig samhällsvetare som för en fullvärdig jurist?

IV. *En samhällsvetenskaplig examen.* Universitetskanslerns förslag till en pol. mag. examen har ej lyckats finna en utväg ur följande dubbla dilemma:

1. Trots att ämnessammansättning i examen och uppgifter på arbetsplatsen äro fullständigt olika för å ena sidan läroverkslärare på realskolestadiet och å andra sidan samhällsvetenskapligt utbildade förvaltningstjänstemän, har hela frågan om en pol. mag. examen fastlåsts vid de formella krav, som enligt examensstadgan åvila filosofie ämbetsexamen (lärareexamen).

2. Kravet på att pol. mag. examens studietid bör begränsas till ett minimum är oförenligt med önskemålet om att examen skall kompletteras i skilda riktningar, varigenom det uppstår en tydlig spänning mellan examens låga prestige (»6 betyg och 2 kurser») och en nödvändigtvis förlängd studietid, såvida examen skall få ändamålsenlig sammansättning.

Utän tvivel skulle den av Universitetskanslern föreslagna pol. mag. examen — om den förverkligas — leda till en kraftig depreciering av den samhällsvetenskapligt utbildade arbetskraften till förmån för juris kandidater (med endast en termins samhällsstudier), civil-

ekonomer (med begränsad statistisk utbildning) och socionomer (för kommunala och socialpolitiska arbetsuppgifter). Medan behovet av kvalificerad samhällsvetenskapligt utbildad arbetskraft oavbrutet ökas med industrialiseringens accelererade utveckling, skulle utbildningens standard försämrans. Samhällsvetenskapernas rekrytering skulle krympa, och även den vetenskapliga återväxten skulle träffas. Man kan säga, att förslaget innebär en regress bakåt till läget före statsvetenskaplig examens tillkomst: klockan skulle vridas tillbaka till 1934.

Vid konstruktionen av en rationell pol. mag. examen kan man utgå ifrån följande premisser:

1. Den samhällsvetenskapliga examen skall anpassas till den reella uppgiften, ej till examensstadgan beträffande filosofie ämbetsexamen (läroverkslärareexamen).

2. Pol. mag. examen bör, liksom den nuvarande fil. pol. mag. examen och de motsvarande danska och norska examina, lägga huvudvikten vid ämnena nationalekonomi och statistik, som alltså böra ingå med 2-betygskurser.

3. Ämnet statskunskap skall främst inriktas på förvaltningskunskap och bör ingå med 1 betyg. Rättskunskap skall studeras under en termin.

4. Ämnena företagsekonomi och sociologi, som ha stor vikt, skola vardera ingå med 1 betyg.

5. Allmänbildningsdelen, som bör inleda studierna, skall omfatta en termin, varav första hälften ägnas modern historia och andra hälften kulturgeografi.

6. Studieordningen mellan ämnena skall anpassas till deras inre sammanhang, såsom är fallet inom jur. kand. examen.

7. Pol. mag. examen skall vara helstandardiserad, liksom i praktiken jur. kand. examen, och bör omfatta lika lång studietid som sagda examen, alltså 9 terminer. Det tar lika lång tid att nå fullvärdig samhällsvetenskaplig kunskap som fullvärdig rättsvetenskaplig kunskap. Accepteras icke denna förutsättning, har man återgått till läget före statsvetenskaplig examens tillkomst och före 1947 års universitetsreform. En pol. mag. examen om 6 betyg kan jämföras med en fil. kand., som fordom var ett samhällsvetenskapligt komplement till jur. kand. examen.

Med dessa sju premisser, sammanfattande tjugo års diskussion — som alltmer betonat vikten av en avvägd standardiserad examen och fast studiegång —, erhåller man följande schema:

Pol. mag. examen

1. höstterminen	Modern historia	1/2 termin (kurs)
	Kulturgeografi	1/2 » (kurs)
1. vårterminen	Statistik	} 2 terminer (betyg)
2. höstterminen	»	
2. vårterminen	Företagsekonomi	1 termin (betyg)
3. höstterminen	Nationalekonomi	} 2 terminer (betyg)
3. vårterminen	»	
4. höstterminen	Statskunskap	1 termin (betyg)
4. vårterminen	Sociologi	1 termin (betyg)
5. höstterminen	Rättskunskap	1 termin (betyg)

Examen består alltså av en allmänbildningsdel om 1 termin, en statistisk del om 2 terminer, en ekonomisk del om 3 terminer och en institutionell del om 3 terminer. Termins- och betygssumman är 9.

Låt oss nu slutligen jämföra denna examen, som har samma längd som den av juristutbildningssakkunniga föreslagna, med dels nu gällande fil. pol. mag. examen, dels Universitetskanslerns förslag om en pol. mag. examen. I båda sistnämnda fall beaktas endast den ämneskombination, som dominerar alla andra och som faktiskt kan anses vara standardsammansättning:

(Betygsheter) <i>k=kurs</i>	Nuvarande Fil. pol. mag.	Pol. mag. enl. Univ. kansl.	Pol. mag. enl. vårt försl.
Nationalekonomi	2	2	2
Statistik	2	2	2
Statskunskap	2	1	1
Sociologi	1	—	1
Rättskunskap	k	1	1
Företagsekonomi	—	k	1
Kulturgeografi	—	k	k
Modern historia	—	—	k
Summa terminer:	8	7	9

Man kan på mycket goda grunder påstå, att en förlängning av studietiden med en resp. två terminer, varigenom pol. mag. examen kommer i paritet med jur. kand. examen, betyder långt mer för politics magistrarnas ställning på arbetsmarknaden än vad de förlora genom studietidens förlängning. Ser man frågan från arbetsuppgifternas, arbetsmarknadens och politics magistrarnas synpunkt blir en sådan synpunkt avgörande.

Den här föreslagna pol. mag. examen är avsedd som standard-examen för samhällsvetenskapligt utbildad arbetskraft inom förvaltningen men är därjämte basexamen för blivande forskare i national-ekonomi och i statistik med samhällsvetenskaplig inriktning. Denna pol. mag. examen duger icke — lika litet som någon annan prøvad eller föreslagen samhällsvetenskaplig examen — som basexamen för alla blivande forskare inom det samhällsvetenskapliga området. Statistiker med icke-samhällsvetenskaplig och därför utpräglat matematisk inriktning; sociologer, som önska i examen medtaga filosofi och psykologi; statskunskapare, som ha behov av högre betyg i historia — dessa tre grupper böra icke taga pol. mag. examen med omfattande kompletteringar, utan fil. kand. examen med den för dem lämpligaste ämneskombinationen. Kompletteringar utöver minimikraven i såväl pol. mag. som fil. kand. examen är icke ett gott alternativ, utan basexamen skall motsvara behovet utan några »tilllägg». Fortsatt specialisering — både med pol. mag. och fil. kand. som bas — bör ske genom studier för fil. lic. examen.

V. *Den samhällsvetenskapliga sektionen.* Under intryck av den akademiska organisationen i de stora kulturländerna samt till följd av det alltmer uppenbara behovet av en reform har man redan ganska länge diskuterat frågan om en samhällsvetenskaplig fakultet eller sektion. Förslaget om nya universitetsstatuter har givit en ny utgångspunkt, ty däri föreslås att humanistiska sektionen förvandlas till en fakultet med två sektioner, nämligen den språkvetenskapliga och den historisk-filosofiska. Samhällsvetenskaperna skulle då utan närmare beteckning inneslutas i sistnämnda sektion. Som detta uppenbarligen är en misslyckad lösning har man anvisat en utväg, som i högsta grad kännetecknas av en nödlösningens alla nackdelar. De samhällsvetenskapliga ämnena skulle nämligen bilda en »ämnesgrupp» inom den humanistiska fakultetens historisk-filosofiska sektion.

Ett försök med en dylik »samhällsvetenskaplig ämnesgrupp» utan beslutande myndighet har företagits i Lund under de två senaste åren och experimentet har lönat sig: det har utan tvekan påvisat, att en sådan ämnesgrupp är en helt omöjlig konstruktion, som icke förbättrar utan försvårar en behandling av de ärenden, som falla inom det samhällsvetenskapliga området.² I Uppsala tycks många ha

² Endast fördelning av de samhällsvetenskapliga doktorand- och licentiandstipendierna har visat sig lämpad för denna icke beslutsföra »ämnesgrupp». Det är det enda som nu är kvar av ämnesgruppens program.

kommit till samma resultat, och professor emeritus Jöran Sahlgren har förklarat, att den humanistiska sektionens organisationsfråga, som nu ej längre kan uppskjutas, endast kan ske genom en tredelning i form av språkvetenskapliga, historiska och samhällsvetenskapliga sektioner.

Man kan utgå ifrån, att språkvetenskapen får en särskild sektion. Frågan är då denna: skola de återstående ämnena i den nuvarande humanistiska sektionen bilda en stor, starkt heterogen församling, i vilken man samordnar exempelvis historia och företagsekonomi, statistik och konsthistoria? Det har väckt förvåning att latin och grekiska skall skiljas från antikens historia samt nordiska språk från nordisk arkeologi, men om därtill kommer, att den homogena språkvetenskapliga sektionen får en ytterligt heterogen »rest» i form av en filosofisk-historisk-samhällsvetenskaplig sektion, så är föga vunnet i riktning mot en rationalisering. Man måste här ånyo påminna om, att alla andra akademiska församlingar, såsom de teologiska, juridiska och medicinska fakulteterna, liksom de språkvetenskapliga och matematisk-naturvetenskapliga sektionerna äro homogena med alla därmed följande fördelar för undervisningens och forskningens organisation.

Det kan ej förnekas, att den historisk-filosofiska sektionen verkligen motsvarar sitt namn endast om de samhällsvetenskapliga ämnena avskiljas för att bilda en egen sektion, innefattande professorer i sociologi (preceptor i Lund), kulturgeografi, statistik, statskunskap, nationalekonomi och företagsekonomi. Till denna samhällsvetenskapliga sektion borde räknas jämväl preceptorn i rättskunskap och en preceptor i modern historia.³ Humanistiska fakultetens tre sektioner — den språkvetenskapliga, den historisk-filosofiska och den samhällsvetenskapliga — äro då av samma storleksordning, i det att vardera omfattar 8—11 ledamöter.

Med en sådan sektionsindelning skulle den samhällsvetenskapliga sektionen innefatta exakt samma ämnen,

³ Starka skäl tala för att preceptorn i rättsvetenskap, vars enda uppgift är att undervisa pol. stud. i rättskunskap, bör tillhöra den samhällsvetenskapliga sektionen. Universitetskanslern räknar med att inom pol. mag. examen den ekonomiska utvecklingen skall studeras inom ämnet nationalekonomi. Ekonomisk historia visar sig allt tydligare vara en del av ämnet historia, utan direkt kontakt med national- eller företagsekonomi. Det bör därför ingå i den historiska sektionen. Modern historia tillhör däremot huvudsakligen samhällsvetenskapernas område och preceptorn i ämnet bör tillföras den samhällsvetenskapliga sektionen.

som ingå i pol. mag. examen enligt här framställda förslag. Full kongruens skulle således erhållas mellan den samhällsvetenskapliga organisationen och den samhällsvetenskapliga examen. Vad detta betyder för en effektiv handläggning av löpande ärenden och för planläggning av forskningens och undervisningens utveckling behöver ej understrykas.

Sammanfattning. Under de senaste tjugo åren har förf. sökt bidra till utformningen av en tidsenlig samhällsvetenskaplig organisation och har därvid särskilt betonat följande punkter:⁴

1. En samhällsvetenskaplig sektion.
2. En samhällsvetenskaplig examen, som i likhet med jur. kand. examen är standardiserad och kräver nio terminers studium och i vilken samtliga inom den samhällsvetenskapliga sektionen representerade ämnen obligatoriskt skola ingå.
3. Ett samhällsvetenskapligt seminarium, som möjliggör ett samarbete mellan de skilda hithörande disciplinerna.
4. Professur och institution i ämnet företagsekonomi.
5. Preceptorat i ämnet modern historia, som — jämte kulturgeografi — skall studeras i pol. mag. examens inledande del.

I Universitetskanslerns skrivelse till Konungen av den 16 december 1954 har endast den tredje och fjärde punkten beaktats. Det torde knappast vara alltför optimistiskt, om man säger, att även de tre andra punkterna komma att förverkligas — förr eller senare. Frågan är då endast denna: vad vinnes med att uppskjuta denna tidsenliga reform och i stället anknyta den samhällsvetenskapliga organisationen och examinationen till förhållanden, som voro föråldrade för tjugo år sedan?

Vår slutsats blir följande: det är önskvärt, att Universitetskanslerns förslag i vad rör de juridiska fakulteterna och det juridiska inslaget i pol. mag. examen genomföres snarast möjligt och helst genom proposition till innevarande års riksdag, medan det synes nödvändigt att förslaget om samhällsvetenskapernas ställning i pol. mag. examen och den samhällsvetenskapliga organisationen göres till föremål för en ny utredning, varefter reformen borde kunna genomföras ett år senare än den som avser juristutbildningen. En sådan ny utredning

⁴ Se förf:s skrift »Samhällsvetenskaplig forskning», Stockholm 1944 samt förf:s artiklar i Statsvetenskaplig Tidskrift 1938, 1943, 1946, 1947, 1951 och 1953; i Ekonomisk Tidskrift 1953; i Ekonomien 1943 och i Meddelanden från Statsvetenskapliga Intresseförbundet 1948.

kan säkerligen genomföras mycket snabbt, ty allt material och alla argument ha samlats och genomdiskuterats. För första gången skulle då frågan om en samhällsvetenskaplig examen göras till föremål för en granskning utan sammankoppling med andra ämnesområden. I själva verket utgör detta en konsekvens av jur. pol. mag. examens avskaffande enligt Universitetskanslerns förslag.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

RF § 28 och nordiska medborgares rätt att erhålla professurer vid svenska universiteten. Gällande lagbestämmelser skiljer icke mellan medborgare från andra nordiska länder och utlänningar överhuvudtaget. I regeringsformen § 28 stadgas att

»Konungen äger att i statsrådet utnämna och befordra svenska medborgare till alla de ämbeten och tjänster, högre och lägre, vilka äro av den egenskap, att Konungen fullmakter därå utfärdar ... Konungen vare dock obetaget, att, efter vederbörandes hörande, eller uppå deras framställning, till lärarbefattningar vid universiteterna, de teologiska lärartjänsterna likväl undantagna, såsom ock till lärare- och andra beställningar vid andra inrättningar för vetenskap ... kalla och befordra även utländska män och kvinnor av utmärkt förtjänst.»

I själva verket kan, trots bestämmelsens ordalydelse, utländsk medborgare efter framställning erhålla tillåtelse att själv söka svensk akademisk lärartjänst.

Innebörden av denna RF:s bestämmelse anses vara, att en utländsk medborgare, för att kunna utnämnas till innehavare av en svensk professur, måste vara inte blott överlägsen svenska medsökande utan även en synnerligen framstående vetenskapsman. Detta innebär alltså, att en utländsk medborgare icke grundlagsenligt kan befordras till ett ämbete, om han så att säga är den minst svage i en samling allmänt svaga sökande till en professur. »Det fordras icke blott att hans skicklighet till ämbetet är uppenbar, och att han är förtjänt att till ämbetet nämnas framför varje svensk man, som kan komma i åtanke (jfr villkoren för kallelse i univ. stat. § 54), utan ock att hans kompetens absolut sett är av hög kvalitet» (Malmgren, »Sveriges grundlagar», kommentar till § 28). Regeln kan synas klar och tydlig, men vid tillämpningen uppställer sig icke desto mindre ofta betydande svårigheter. Hur stor grad av överlägsenhet över svenska medsökande skall krävas? Vilken är måttstocken för den utmärkta förtjänst som krävs? Detta måste många gånger te sig som rent subjektiva bedömningsfrågor.

De svårigheter, som tillämpningen av denna bestämmelse erbjuder, har nyligen belysts vid tillsättandet av professuren i praktisk filosofi vid Stockholms högskola och professuren i tandkirurgi vid tandläkarhögskolan i Stockholm. Vid Stockholms högskola var situationen i korthet följande: till professuren hade anmält sig sex sökande, av vilka bland de sakkunniga två uppfört sedermera professorn vid Bergens universitet, Harald Ofstad, i första rummet, medan den tredje sakkunnige förordad en annan sökande,

docenten Manfred Moritz i Lund (naturaliserad, tidigare tysk medborgare). Moritz hade av den ene av de sakkunniga, som förordat Ofstad, uppförts i andra rummet, och av den andre i tredje rummet. Den sakkunnige, som förordat Moritz till tjänsten, hade uppfört Ofstad i tredje rummet och endast med tvekan kompetensförklarat denne.

Befordringsärendet behandlades i enlighet med gällande regler av följande instanser: 1) Stockholms högskolas humanistiska fakultet, 2) Stockholms högskolas lärarråd, 3) Stockholms högskolas styrelse, 4) Universitetskanslern och 5) Kungl. Maj:t. Samtliga instanser inom Stockholms högskola ansåg Ofstad äga den utmärkte förtjänst, som RF § 28 kräver av utländsk sökande. Icke obetydliga minoriteter anmälde dock en avvikande uppfattning, såsom framgår av nedanstående uppställning.

		Första rum	Andra rum	Tredje rum	Ej av utmärkt för- tjänst enl. RF § 28
Fakultet	O	15	3	2	3
	M	8	13	2	---
Lärarråd	O	28	9	2	4 ¹
	M	16	24	4	---

¹ En ledamot uttalade sig icke om Ofstads kompetens.

Det bör dock framhållas, att Ofstads överlägsenhet ter sig mera påtaglig i statistisk belysning än i protokollen, ty såväl inom fakultet som lärarråd uttalade många, att de endast med tvekan satte Ofstad främst. Det kan vidare antecknas, att majoriteten för Ofstad bland juristerna (5-2) var starkare än bland lärarrådet som helhet, samt att båda de ledamöter som på grund av sin lärargärning är att betrakta som statsrättsliga experter (professorerna i stats- och förvaltningsrätt och i statskunskap) utan tvekan förordade Ofstad. Diskussionen mellan Ofstad- och Moritzanhängarna rörde sig på två plan. Moritz' förespråkare gjorde gällande dels att Moritz var sakligt överlägsen eller att Ofstads ev. överlägsenhet var alltför obetydlig för att kunna ge honom klart företräde, samt dels att Ofstad, även om han ev. var överlägsen, icke var av den utmärkte förtjänst som RF § 28 kräver.

Vid behandlingen inom högskolans instanser åberopades bland dem, som satte Ofstad främst, att han satts i första rummet av två av de sakkunniga, vilka båda, den ene med direkt åberopande av RF § 28, ansett Ofstad vara av utmärkt förtjänst. En medlem av humanistiska fakulteten införde, något överraskande, en ytterligare måttstock, då han gjorde gällande, att den omständigheten att Ofstad och ytterligare en sökande, som var av finsk nationalitet, utnämns till professorer i sina resp. hemländer »bör vara tillfyllest för att grundlagens fordringar skola anses uppfyllda». I lärarrådet modifierades detta yttrande betydligt genom att kringgärdas med olika reservationer, men ifrågavarande ledamot vidhöll dock sin huvudtes, då han ansåg, att antalet professorer i grannländerna var så litet, att garantier i regel fanns för en god sovring. Han ansåg sin tolkning överensstämma med

gällande praxis. I övrigt gjordes, bortsett från åberopande av en medlem av fakulteten av Malmgrens grundlagskommentar, inga försök att fixera hur grundlagens bestämmelse borde förstås.

Universitetskanslern utnyttjade närmast en kvantitativ metod vid sin bedömning av befordringsärendet: »Enligt min mening måste som en grundförutsättning för att en utländsk medborgare över huvud taget skall kunna komma ifråga till professurer i Sverige krävas, att den 'utmärkta förtjänsten' är så klart dokumenterad, att för de sakkunniga ingen tvekan råder om hans absoluta företräde. Då en av de sakkunniga, professoren Petzäll, uppfört Ofstad i tredje förslagsrummet samt till och med uttalat tvekan om hans kompetens, föreligger uppenbarligen icke denna grundförutsättning för att Ofstad skall kunna komma i fråga till professuren». Universitetskanslern yrkade därför återremiss till Stockholms högskolas styrelse för förnyad behandling av befordringsärendet.

Kungl. Maj:t stadfäste emellertid högskolestyrelsens beslut.

I samma konselj som Ofstads utnämning stadfästes, utnämndes till professor i tandkirurgi vid tandläkarhögskolan danske medborgaren John Hertz. Detta befordringsmål företer en synnerligen förvirrad bild. Utgångsläget var i stort sett detsamma som vid filosofiprofessurens besättande. Av de tre sakkunniga hade två placerat Hertz i främsta rummet, medan den tredje ansåg, att Hertz icke var av så »utmärkt förtjänst» att han kunde ifrågakomma vid besättandet av en professur till vilken kompetenta svenska sökande anmält sig. Han uppförde därför i första rummet professor Hilding Björn vid tandläkarhögskolan i Malmö. Björn hade dessutom ett delat andra och ett tredje förslagsrum. Den tredje sökande, docenten Arne Forsberg, hade av samtliga sakkunniga givits andra förslagsrum (i ett fall delat med Björn).

I lärarkollegiet fördelade sig de 7 avgivna rösterna på följande sätt:

Sökande	Första rum	Andra rum	Tredje rum
Hertz	—	3	3
Björn	2	4	—
Forsberg	5	—	—

Anmärkas må, att den ende sakkunnige, som klart uttryckt sin åsikt att Hertz uppfyllde kravet i RF § 28 och uppfört honom i första rummet, i lärarrådet satte honom i andra rummet.

Universitetskanslern ansåg, att sakkunniguttalandena syntes ge vid handen att Hertz intog en starkare ställning i förhållande till sina medsökande än Ofstad (ingen tvekan hade av någon sakkunnig uttalats om Hertz' kompetens) men ansåg det oaktat att Hertz' »utmärkta förtjänst» ej var oomtvistlig och att den ej var så klart dokumenterad vid en jämförelse mellan övriga sökande, att ingen tvekan kunde råda om hans absoluta företräde. Hertz kunde enligt universitetskanslern av denna anledning ej ifrågakomma till professuren.

Såsom framgår av den föregående redogörelsen avgjordes även detta befordringsärende i strid med universitetskanslerns uppfattning. Hertz utnämndes till professuren.

De båda befordringsärendenas utgång visar, att Kungl. Maj:t i de föreliggande fallen underkänt universitetskanslerns grundlagstolkning. Men det vore säkerligen helt oberättigat att tro att härmed en fast norm vunnits för den framtida tillämpningen av RF § 28. I varje särskilt befordringsmål måste inte blott de sakkunnigas placering av de sökande beaktas utan även deras motiveringar. Kungl. Maj:ts besked i de båda målen ger emellertid vid handen, att regeringsformens krav anses uppfyllt, om en majoritet bland de sakkunniga (i båda fallen två av tre) anser att en utländsk sökande, som av denna majoritet satts i främsta rummet, är en synnerligen skicklig vetenskapsman. Föreligger denna grundläggande förutsättning, synes graden av överlägsenhet — så länge överlägsenhet anses föreligga — icke spela någon avgörande roll. Det räcker att han givits ett tydligt företräde framför sina medsökande.

En annan faktor av betydelse vid professorskonkurrensen med deltagande från andra nordiska länder är bestämmelserna i gällande statuter för universiteten i Uppsala och Lund (§ 54, mom. 2). Enligt dessa må ej någon kallas till professors befattning med mindre hans skicklighet till ämbetet är uppenbar och han anses förtjänt att till ämbetet nämnas framför varje annan svensk man, som är sökande till befattningen eller föreslagits till kallelse. Denna formulering har ofta uppfattats såsom ett hinder för att utländsk sökande beaktas i de fall, då fråga är om kallelse. Med andra ord har en svensk ansetts kunna kallas till professuren utan att hänsyn tagits till frågan om en sökande från annat land är honom vetenskapligt överlägsen. För att undanröja detta hinder har i ett inom universitetskanslersämbetet utarbetat förslag till nya universitetsstatuter orden »svensk man» utgått. Vid bifall till den sålunda föreslagna nya formuleringen måste alltså i framtiden även utländsk sökande beaktas, då fråga väcks om kallelse till professur.

Beträffande akademiska befattningar, som icke äro professorer, brukar de för professorer gällande reglerna tillämpas i fråga om ordinarie och extraordinarie befattningar, medan däremot större frihet ansetts föreligga ifråga om extra befattningar.

Slutligen bör tilläggas, att för närvarande, på initiativ av Nordiska Rådet, en undersökning pågår om möjligheterna till nordisk likställighet beträffande flertalet statstjänster. Såsom ett led i denna undersökning har yttranden infordrats från samtliga akademiska lärosäten i riket. Remissvaren ligger för närvarande under bearbetning i justitiedepartementet. I stort sett är svaren, när det gäller akademiska lärarbefattningar, mycket positiva. Det enda viktigare undantaget från denna regel är det yttrande, som avgivits av överstyrelsen för de tekniska högskolorna. I detta yttrande dominerar farhågorna för att en allmän nordisk akademisk arbetsmarknad skall minska befordringsmöjligheterna för svenska vetenskapsidkare och därmed också äventyra återväxten inom landet. Det bör emellertid tilläggas, att den

synnerligen negativa syn, som präglar överstyrelsens yttrande i stort sett saknar motsvarighet i de yttranden, som avgivits av de båda tekniska högskolorna.

Nils Andrén.

Innebörden av begreppet allmän handling. Principen om fri tillgång till statsmyndigheternas handlingar inskrevs redan i 1766

Apropå civilförsvarsstyrelsens vägran att utlämna en ingiven rapport.

års tryckfrihetsförordning (TF), som får ses såsom en direkt reaktion mot frihetstidens av ständer och byråkrati omhuldade sekretessvälde. Med få undantag skulle alla hos domstolar, kollegier och verk befintliga handlingar kunna utfås av envar. Jämväl tryckfrihetsförordningarna av 1774, 1810 och 1812 — däremot icke förordningen av 1792 — gävo uttryck för samma princip.¹ I nu gällande grundlag, tryckfrihetsförordningen ³/₄ 1949, stadgar kapitel 2 om allmänna handlingars offentlighet.

Offentlighetsregeln har sålunda sedan länge varit stadfast genom grundlag. Definitionen på begreppet »handling» har emellertid undergått en viss utveckling. I 1766 års TF uppräknades utförligt de olika slag av handlingar rörande rättskipning och förvaltning som skulle utlämnas. Häri gjordes ingen mera betydande ändring förrän 1937. Detta år utbrötes sekretessreglerna ur grundlagen och överfördes till lagen ²/₈ 1937 om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar (vanligen benämnd sekretesslagen). I samband härmed omarbetades i viss utsträckning de i TF kvarstående bestämmelserna om handlingars offentlighet. Lagstiftningen gjordes uttryckligen tillämplig jämväl å kommunala handlingar, och medan i TF tidigare föreskrevs att allmänna ärenden rörande handlingar skulle vara tillgängliga för den som så önskade, infördes nu i stället i grundlagen termen »allmänna handlingar». Härmed skulle förstås alla till stats- eller kommunalmyndighet inkomna och därifrån utfärdade handlingar, hos sådan myndighet förda diaries, journaler, register och andra dylika förteckningar, därstädes hållna justerade protokoll, så ock alla andra där upprättade handlingar, så vitt de hänförde sig till mål eller ärenden som av myndigheten slutbehandlats.²

Avgörande för att handling skulle betraktas såsom allmän sådan var sålunda icke dess innehåll utan den omständigheten, att handlingen till myndighet inkommit eller där upprättats.³ Någon annan inskränkning i detta stadgande än vad ovan nämnts meddelades icke i TF. Av förarbetena till lagändringen framgår dock, att icke vilken uppteckning som helst skulle vara allmän handling.

Redan 1909 års tryckfrihetskommitté, som hade till uppgift att biträda vid revision av TF, framhöllo, att icke vilka som helst av en tjänsteman för begagnande i tjänsten gjorda anteckningar borde i förevarande sammanhang hänföras under begreppet handling.⁴

¹ Se härom närmare I. Wadén, »Vitsord för officerare m. fl. och offentlighetsprincipen» (StvT 1954, s. 281 not 4).

² SFS 248/1937.

³ Allmän handling är icke detsamma som offentlig handling. Allmän handling kan vara offentlig eller hemlig.

⁴ Betänkande med förslag till tryckfrihetsordning. Afgifvet den 20 december

Professor Nils Herlitz, som år 1924 tillkallats för att såsom sakkunnig verkställa utredning och avgiva förslag i fråga om ändrade bestämmelser rörande allmänna handlingars offentlighet, uttalade i ett av honom avlämnat betänkande, att icke varje skriftlig uppteckning kunde eller borde anses såsom en handling i TF's mening. Dittills gällande praxis syntes härvid peka hän emot en gräns, som i huvudsak bestämdes av uppteckningens form — d. v. s. dess egenskap att hava eller icke hava den yttre beskaffenhet som låge i begreppet »handling». Det borde vara fråga om en i stadgad ordning eller enligt praxis färdigställd handling, som kunde sägas vara införlivad med myndighetens samlingar.⁵

De sakkunniga, åt vilka år 1933 uppdragits att biträda vid fortsatt utredning av frågan om allmänna handlingars offentlighet, anförde, att promemorior, utredningar och minnesanteckningar ofta nog faktiskt ej höllos tillgängliga för allmänheten, förrän det ärende, till vilket de hörde, slutförts och akten i ärendet införlivats med myndighetens arkiv. De läto dock förstå, att sådana handlingar kunde anses såsom vederbörande tjänstemans privata papper och aldrig bleve offentliga.⁶

En närmare bestämning i TF av begreppet allmän handling förordades av 1944 års tryckfrihetskunniga.⁷ De föreslogo dels ett generellt stadgande om att såsom allmänna handlingar skulle betecknas alla hos stats- eller kommunalmyndighet förvarade handlingar, vare sig de till myndigheten inkommit eller blivit där upprättade (§ 2), dels ock vissa kompletterande bestämmelser (§ 4). Vad de sakkunniga i sistnämnda paragraf förordade om till befattningshavare inkomna brev och andra sådana personliga meddelanden godtogs icke i propositionen 1948: 230 med förslag till ny tryckfrihetsförordning och kan för övrigt här lämnas å sido, då det faller utanför ramen för denna undersökning.

I fråga om hos myndighet upprättad handling föreslogo nämnda tryckfrihetskunniga, att minnesanteckning eller annan uppteckning, som hos myndighet verkstälts allenast för måls eller ärendes föredragning eller beredande till avgörande, ej hos myndigheten skulle anses som allmän handling, om ej uppteckningen, sedan målet eller ärendet hos myndigheten slutbehandlats, omhändertagits för förvaring.⁸

Om denna föreskrift anförde de sakkunniga följande:

»Vid sidan av det mera begränsade handlingsbegrepp, som ligger till grund för tryckfrihetsförordningens bestämmelser, möter i den allmänna lagstiftningen, särskilt den nya processlagstiftningen, ett handlingsbegrepp av vidare innebörd. ... Syftet med allmänna handlingars offentlighet är att möjliggöra en allmän upplysning rörande samhällsförhållanden och en fri kritik av dessa. Allmänheten bör därför äga fri tillgång till allt det skriftliga material, på vilket myndigheternas beslut och åtgärder grunda sig. Från denna utgångspunkt torde icke i och för sig böra från handlingsbegreppet uteslutas något skriftligt meddelande — i vilken

1912 af särskilda kommittéerade inom Kungl. justitiedepartementet, Stockholm 1912, s. 174.

⁵ Utredning med förslag till ändrade bestämmelser rörande allmänna handlingars offentlighet (SOU 1927: 2), s. 55.

⁶ Förslag till ändrade bestämmelser rörande allmänna handlingars offentlighet (SOU 1935: 5), s. 29.

⁷ Förslag till tryckfrihetsförordning (SOU 1947: 60), s. 69 ff.

⁸ SOU 1947: 60, s. 3.

form det än framträder. . . . Vad angår sådana handlingar, som upprättats hos myndighet, tala uppenbart starka praktiska skäl för den ståndpunkten, att handlingsbegreppet erhåller en mera begränsad innebörd. . . . Räckvidden av detta undantag synes böra närmare angivas i lagen. . . . Promemorior och utredningar, som innehålla något av det sakliga material, på vilket myndighet grundar sina beslut och åtgärder, böra ej få undantagas och ej heller uppteckningar, som äro föreskrivna i arbetsordning eller eljest.⁹ Därutöver förekommer dock att befattningshavare för underlättande av sitt eget arbete gör minnesanteckningar och andra uppteckningar, vilka alltefter vederbörandes personliga läggning bli mer eller mindre fullständiga. Enligt en allmänt tillämpad praxis torde sådana uppteckningar betraktas som befattningshavarens personliga egendom, varöver han, i varje fall sedan målet eller ärendet slutbehandlats, äger disponera. Han kan således borttaga dem ur akten och förstöra dem.¹⁰

Chefen för justitiedepartementet biträdde i denna del de sakkunnigas förslag¹¹ och ifrågavarande stadgande inflöt utan ändring i tryckfrihetsförordningen (2 kap. 4 §).

Mot denna bakgrund skall här till granskning upptagas ett av civilförsvarsstyrelsen den 31 augusti 1954 fattat beslut att, på därom gjord framställning, vägra utlämna en av styrelsens utbildningsinspektör *jämlikt utfärdade bestämmelser* ingiven halvårsrapport.

I oktober 1953 fastställde civilförsvarsstyrelsen tjänsteföreskrifter för sin utbildningsinspektör. Enligt dessa ålåg det bland annat inspektören att fortlöpande till chefen för civilförsvarsstyrelsen och chefen för tredje byrån¹² avgiva skriftlig rapport om gjorda iakttagelser i samband med inspektion av den regionala och lokala utbildningsverksamheten inom civilförsvaret samt att därvid föreslå de åtgärder, som han funne påkallade.¹³ Den första därefter avgivna rapporten avsåg inspektionsverksamheten under hösten 1953 intill den 15 november. Rapporten lämnades till generaldirektören och vederbörande byråchef. Den blev ej diarieförd.¹⁴

Under augusti månad 1954 utarbetade utbildningsinspektören en ny rapport, gällande första halvåret 1954. Till densamma voro fogade fem bilagor och hela rapporten duplicerades. En av bilagorna var numrerad »H 1».¹⁵ Den torde redan vid avlämnandet ha varit försedd med en stämpel med uppgift om att handlingen var hemlig jämlikt 4 § sekretesslagen.¹⁶

⁹ Här kursiverat.

¹⁰ SOU 1947: 60, s. 72 f., 220.

¹¹ Prop. 1948: 230, s. 130.

¹² D. v. s. utbildningsbyrån.

¹³ Beslut 10 okt. 1953, nr 100 1/2 (Civilförsvarsstyrelsen, Föredragningslistor 1953).

¹⁴ Civilförsvarsstyrelsen t. JO 24 sept. 1954 (JO-expeditionen, Akt nr 514/1954).

¹⁵ Inspektionsrapport nr 1/1954, ink. 16 aug. 1954, dnr 7225 (Civilförsvarsstyrelsen, Ink. handlingar 1954). — Längst upp till vänster på rapportens första sida står, på tre rader, »Kungl. Civilförsvarsstyrelsen», »Utbildningsinspektören» och »W af K/KM» och ungefär mitt på sidan »Inspektionsrapport nr 1/1954». Rapporten är undertecknad »Stockholm den 13 augusti 1954. W af Klinteberg».

¹⁶ När utbildningsinspektören hemligbetecknade ifrågavarande bilaga följde han den militära rutinen. Inom försvaret förses nämligen icke endast allmän handling utan även arbetspapper, manuskript och arbetskoncept, vars offentliggörande kan skada rikets försvar eller eljest medföra våda för dess säkerhet, med hemligstämpel. Se mom. 12, instruktion för handhavandet inom försvarsväsendet av hemliga handlingar (IHH), 1951 års upplaga, Uppsala 1952.

Den 14 augusti på eftermiddagen överlämnade utbildningsinspektören rapporten i ett antal exemplar till registratorn hos civilförsvarsstyrelsen.¹⁷ Härvid hemställde han om att få den diarieförd.¹⁸ Utbildningsinspektören överräckte jämväl ett exemplar av rapporten till såväl generaldirektören som chefen för utbildningsbyrån.¹⁹ Han meddelade samtidigt den förstnämnde, att rapporten inlämnats till registratorn, vilket icke föranledde någon erinran.²⁰

Vid »brevöppningsplenum» måndagen den 16 augusti gingo styrelsens ledamöter igenom de under föregående lördag och på måndagens morgon inkomna handlingar, som av registratorn dessförinnan datumstämplats och placerats i för de olika byråerna avsedda pärmar. Enligt inom civilförsvarsstyrelsen tillämpad praxis hade utbildningsinspektörens rapport stämplats såsom inkommen den 16 augusti 1954, enär den inlämnats efter »postöppningen» den 14 augusti. Efter sammanträdets slut återställdes pärmarna till registratorn, som därefter på sedvanligt sätt diarieförde posten och därmed även utbildningsinspektörens rapport, för vilken icke gjorts något undantag vid sammanträdet.²¹

Samtidigt med rapporten eller, vilket synes troligare, senare²² överlämnades till registratorn en den 14 augusti 1954 dagtecknad, till civilförsvarsstyrelsen ställd skrivelse, vari utbildningsinspektören meddelade, att han insände rapport över inspektioner under första halvåret 1954 jämte bilagor.²³ Det var sålunda fråga om ett missiv, till vilket rapporten utgjorde en bilaga.²⁴

¹⁷ Civilförsvarsstyrelsen t. JO 24 sept. 1954 (JO-expeditionen, Akt nr 514/1954).

¹⁸ Muntlig uppgift av överste W. af Klinteberg 13 dec. 1954.

¹⁹ Civilförsvarsstyrelsen t. JO 24 sept. 1954 (JO-expeditionen, Akt nr 514/1954).

²⁰ Muntlig uppgift av överste Klinteberg 13 dec. 1954. Se även Industriens verkskyddsinstitut t. JO 12 okt. 1954 (JO-expeditionen, Akt nr 514/1954). — Överste af Klinteberg har på förfrågan meddelat, att han önskade att få rapporten diarieförd, enär den vore en viktig handling och han gärna ville ha bevis för att den överlämnats. Som en naturlig artighetsåtgärd överlämnade han därefter särskilda exemplar till generaldirektören och chefen för utbildningsbyrån. Bestämelsen i tjänsteföreskrifterna hade han förbisett.

²¹ Muntlig uppgift 14 dec. 1954 av kansliskrivare A. G. Brandt, registrator hos civilförsvarsstyrelsen.

²² Överste af Klinteberg är icke fullt säker på att missiv och rapport lämnades samtidigt, möjligen kan missivet efteråt ha inlämnats av annan tjänsteman. Överste af Klinteberg påbörjade semester med utgången av den 14 augusti. Kansliskrivare Brandt är av den uppfattningen, att skrivelsen överlämnades den 16 augusti eller möjligen någon dag senare.

Det förhållandet, att registratorn för diarieföring av missivet använt en annan, något grövre stämpel än för registreringen av rapporten tyder på att missiv och rapport icke stämplats samtidigt och därför sannolikt inlämnats vid olika tillfällen.

²³ Utbildningsinspektören t. civilförsvarsstyrelsen 14 aug. 1954, ink. 10 (!) aug. 1954, dnr 7225 (Civilförsvarsstyrelsen, Ink. handlingar 1954).

²⁴ Skrivelsen datumstämplades av registratorn och erhöll senare samma diarienummer som rapporten. Skrivelsen skall enligt stämpeln ha inkommit den 10 aug. Detta är uppenbart felaktigt, eftersom den är dagtecknad den 14 aug. På grund av detta misstag är det icke möjligt att av stämpeln avgöra, vilken dag skrivelsen inkommit.

Av civilförsvarsstyrelsen tillämpad praxis för diarieföring är knappast tillfredsställande. Det förtjänar framhållas, att i av pressorganisationerna avgivna

Det har synts vara av vikt att i detalj söka klarlägga händelseförloppet, enär olika uppfattningar kommit till synes om just handlingarnas diarieföring.²⁵ Spörsmålet om på vems direktiv och när diarieföringen skett är dock utan betydelse för frågan om rapportens utlämnande. Handling skall nämligen anses vara inkommen och blir allmän sådan, när den lämnats till myndighet eller viss befattningshavare, och utebliven diarieföring kan icke åberopas såsom skäl för vägran att hålla densamma tillgänglig.²⁶

Några dagar efter rapportens ingivande anhöll en representant för Industriens verkskyddsinstitut aktiebolag att hos registratorn få taga del av densamma.²⁷ Efter att ha inhämtat generaldirektörens uppfattning vägrade registratorn att tillhandahålla handlingen.²⁸ Institutet nöjde sig icke härmed utan ingav några dagar senare en skrivelse, vari hemställdes, att civilförsvarsstyrelsens vid upprepade tillfällen nekande beslut snarast måtte skriftligen delgivas institutet med besvärshänvisning.²⁹ Ärendet tillmättes den vikt, att generaldirektören lät kalla till sammanträde.³⁰ Vid detta framhöll

remissyttranden över det förslag till tryckfrihetsförordning, som utarbetats av 1944 års tryckfrihetssakkunniga, förordades, att första stycket 5 § 2 kap. skulle kompletteras med en föreskrift, att avlämnad handling omedelbart skulle diarieföras. Föredragande departementschefen uttalade i samband med avlåtande av proposition till riksdagen med förslag till tryckfrihetsförordning m. m., att det, med hänsyn till att ordnad diarieföring icke funnes hos alla de myndigheter, som här kunde komma i fråga, ej vore lämpligt att i tryckfrihetsförordningen infördes en särskild föreskrift om omedelbart vidtagande av sådan åtgärd. Såsom pressorganisationerna framhållit, uttalade departementschefen vidare, kunde det ur praktisk synpunkt vara av vikt, att inkommen handling omedelbart diariefördes; att *diarieföring skulle ske genast* (här kursiverat) syntes också vara innebörden av de föreskrifter som för olika fall funnes meddelade om förande av diarium (prop. 1948: 230, s. 130 f.). Mot vad i denna del av propositionen anfördes hade riksdagen intet att erinra.

²⁵ Industriens verkskyddsinstitut, som några dagar senare sökte utfå rapporten, framhöll hos justitieombudsmannen, att vid diarieföring den 16 augusti rapporten omedelbart blivit antecknad som »utbildningsinspektörens inspektionsrapport nr 1/54 jämte hemlig del», vilket syntes tyda på att civilförsvarsstyrelsen då avsett, att den icke hemliga delen av rapporten skulle vara offentlig. Verkskyddsinstitutet anförde jämväl, att registratorn i samband med det rutinemässiga brevöppningsplenium den 16 augusti beordrats diarieföra rapporten. Se Industriens verkskyddsinstitut t. JO 12 okt. 1954 (JO-expeditionen, Akt nr 514/1954).

Mot denna historieskrivning protesterade civilförsvarsstyrelsen, som i en skrivelse till justitieombudsmannen uttalade, att styrelsen med avseende på verkskyddsinstitutets inlägga ville upplysa, »att diarieföring icke beordrats i omnämnd ordning. Diarieföring av rapporten utfördes av registratorn på utbildningsinspektörens begäran och beordrades således icke av generaldirektören eller styrelsen». Se civilförsvarsstyrelsen t. JO 3 nov. 1954 (JO-expeditionen, Akt nr 514/1954).

²⁶ Se Förslag ... (SOU 1947: 60, s. 221) och prop. 1948: 230, s. 130 f.

²⁷ Industriens verkskyddsinstitut t. civilförsvarsstyrelsen 26 aug. 1954, ink. 26 aug. 1954, dnr 7480 (Civilförsvarsstyrelsen, Ink. handlingar 1954).

²⁸ Civilförsvarsstyrelsen t. JO 24 sept. 1954 (JO-expeditionen, Akt nr 514/1954).

²⁹ Industriens verkskyddsinstitut t. civilförsvarsstyrelsen 26 aug. 1954, ink. 26 aug. 1954, dnr 7480 (Civilförsvarsstyrelsen, Ink. handlingar 1954).

³⁰ Sammanträdet torde icke kunna benämnas plenum, enär icke samtliga byråchefer m. fl. jämlikt bestämmelserna 14 § instruktionen för civilförsvarsstyrelsen deltog (SFS nr 735/1948). Närvarande voro generaldirektören, chefen för administrativ-kamerala byrån, tf chefen för organisationsbyrån och en byrå-

den tjänsteman, som föredrog ärendet, att ifrågavarande rapport enligt för utbildningsinspektören utfärdade tjänsteföreskrifter rätteligen bort avlämnas till generaldirektören och till chefen för styrelsens tredje byrå, »vilket borde särskilt antecknas». Med hänsyn till att rapporten vore upprättad för internt bruk inom styrelsen föreslog föredraganden, att styrelsen skulle avslå institutets framställning att få taga del av rapporten och att institutet härom skulle underrättas genom avskrift av »denna föredragningslista» med därå tecknad besvärshänvisning. Detta blev ock civilförsvarsstyrelsens beslut.³¹

Verkskyddsinstitutets besvär skulle i enlighet med föreskrifterna 2 kap. 11 § TF ha avgjorts i regeringsrätten. Det torde icke råda tvivel om att den skulle ha upphävt civilförsvarsstyrelsens beslut. Verkskyddsinstitutet fullföljde dock icke sin talan. Dess önskemål om att utfå utbildningsinspektörens rapport förverkligades på ett snabbare sätt än vad som förmodligen varit möjligt genom ett överklagande hos Kungl. Maj:t. Dagen efter det civilförsvarsstyrelsen avslagit verkskyddsinstitutets framställning anhöll nämligen en medarbetare i tidningen Aftonbladet att få taga del av rapporten. Denna begäran avvisades av civilförsvarsstyrelsen under hänvisning till nämnda beslut, vilket i avskrift tillhandahölls medarbetaren i fråga.³²

Följden blev en ledande artikel i Aftonbladet.³³ Här anfördes, att tidningen tidigare haft anledning belysa vissa förhållanden i samband med civilförsvaret och att den av begripliga skäl intresserade sig för den av utbildningsinspektören ingivna rapporten. Tidningens medarbetare hade dock mötts av beskedet, att den icke kunde utlämnas.

Beslutet fann Aftonbladet icke vara tillräcklig grund för »ett hemligstämplande».³⁴ Tidningen yrkade därför på inrikesministerns eller justitieombudsmannens ingripande.

direktör inom förstnämnda byrå. Föredragande var icke chefen för administrativ-kamerala byrån utan en förste byråsekreterare inom denna byrå.

³¹ Beslut 31 aug. 1954, nr A 109 (Civilförsvarsstyrelsen, Föredragningslistor 1954). — Enligt instruktionen för civilförsvarsstyrelsen skall vid sammanträde inom styrelsen i vissa fall föras protokoll. Sådana synas dock icke upprättas inom civilförsvarsstyrelsen utan ersättas av vad som kallas »föredragningslistor». Här finnes uppgift om, bland annat, i sammanträdet deltagande, vem som varit föredragande, ärendets natur och vad föredraganden anför. Föredragningslistan innehåller även en kolumn, benämnd »Beslut», under vilken antecknas exempelvis »Godkännes: N. N.». Denna anteckning bör synbarligen tydas såsom styrelsens beslut. Eftersom »föredragningslista» är den officiella beteckningen på ovan beskrivna handling, användes i föreliggande uppsats denna term i stället för det mera adekvata uttrycket protokoll.

³² Civilförsvarsstyrelsen t. JO 24 sept. 1954 (JO-expeditionen, Akt nr 514/1954).

³³ »Smussel i civilförsvaret» (Aftonbladet 2 sept. 1954).

³⁴ Även Dagens Nyheter (ledare 4 nov. 1954 rubricerad »Civilförsvaret och tryckfrihet») och Svenska Dagbladet (ledare 5 nov. 1954 kallad »Blåsväder kring civilförsvaret») uppgåvo, att civilförsvarsstyrelsen »hemligstämplat» utbildningsinspektörens rapport. Styrelsens åtgärd att icke utlämna rapporten till allmänheten för läsning eller avskrivning på stället kan dock icke betecknas såsom hemligstämpling. Styrelsen ansåg sig icke kunna sekretessbelägga rapporten med stöd av någon föreskrift i lagen om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar utan hävdade, att rapporten vore allenast en uppteckning och sålunda ej att betrakta som allmän handling enligt vad därmed i tryckfrihetsförordningen skulle förstås.

Med anledning av artikeln anmodade tjänsteförrättande justitieombudsmannen civilförsvartsstyrelsen att inom en månad inkomma med upplysningar.³⁵ I ett utförligt yttrande återopade civilförsvartsstyrelsen såsom stöd för beslutet att icke utlämna ifrågavarande rapport 2 kap. 4 § TF. Enligt styrelsens mening vore rapporten att anse såsom i nämnda paragraf omnämnd »annan uppteckning, som hos myndighet verkställt allena för måls eller ärendes föredragning eller beredande till avgörande». På grund därav ansåge civilförsvartsstyrelsen, att rapporten ej skulle anses såsom allmän handling hos styrelsen, så länge icke något av de förslag, som däri vore intagna, hade slutbehandlats eller lett till beslut. Rapporten hade enligt styrelsens mening ej bort diarieföras. Till att diarieföring skett syntes främst ha bidragit, att rapporten hade överlämnats med en till civilförsvartsstyrelsen ställd skrivelse i stället för att i enlighet med tjänsteföreskrifterna avgivas till generaldirektören och chefen för utbildningsbyrån. Det förhållandet att rapporten diarieförts ansåge styrelsen emellertid icke ändra rapportens karaktär enligt styrelsens förut uttalade mening av sådan uppteckning, som icke för det dåvarande vore att anse som allmän handling.

Enligt civilförsvartsstyrelsens uppfattning vore de skriftliga förslag till åtgärder, som utbildningsinspektören enligt sina tjänsteföreskrifter skulle lämna till generaldirektören och chefen för utbildningsbyrån, helt att jämställa med förslag till åtgärder från övriga tjänstemän hos styrelsen, vilka med hänsyn till sin tjänstställning finge anses ha skyldighet att taga initiativ till åtgärder som de funne påkallade. Vad civilförsvartsstyrelsen i ifrågavarande hänseende ansett gälla för sistnämnda förslag hade styrelsen därför även ansett äga tillämpning på utbildningsinspektörens förslag till åtgärder. Om justitieombudsmannen vid prövning av ärendet funne styrelsens uppfattning i frågan oriktig, komme styrelsen självfallet att rätta sig därefter och tillhandahålla rapporten den, som önskade taga del av densamma.³⁶

Civilförsvartsstyrelsens huvudargument var sålunda, att här icke vore fråga om en allmän handling utan om en uppteckning jämlikt bestämmelserna i 2 kap. 4 § TF. Ifrågavarande stadgande synes dock helt ha missolkats av styrelsen, som ej tagit hänsyn till i det föregående anförda uttalanden i förarbetena till 1937 och 1949 års grundlagsbestämmelser om allmänna handlingars offentlighet. Det vill jämväl förefalla som om styrelsen tillmätt den omständigheten, att rapporten skulle lämnats till generaldirektören och vederbörande byråchef men ej till styrelsen som sådan och därmed till registratören, alltför stor betydelse. Innebörden av stadgandet 2 kap. 5 § första stycket TF, att handling skall anses inkommen till myndighet, då den avlämnats till myndigheten *eller till befattningshavare, som har att mottaga handlingen eller eljest taga befattning med mål eller ärende, till vilket handlingen hänför sig* (här kursiverat), synes vara fullt klar.

Justitieombudsmannen remitterade därefter ärendet till Industriens verksskyddsinstitut för yttrande. Enligt institutets mening kunde det icke vara riktigt att beteckna en rapport avseende verksamheten under praktiskt

³⁵ JO t. civilförsvartsstyrelsen 3 sept. 1954 (JO-expeditionen, Akt nr 514/1954).

³⁶ Civilförsvartsstyrelsen t. JO 24 sept. 1954 (JO-expeditionen, Akt nr 514/1954). — Ehuru ärendet handlagts vid sammanträde inom styrelsen har uppgift om beslutet icke antecknats å föredragningslista. Sådan lista har ej upprättats.

taget ett helt utbildningsår och av förevarande omfattning såsom »allenaast» avsedd för måls eller ärendes föredragning eller beredande och sålunda såsom icke offentlig. Institutet ansåge för sin del, att 2 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen, jämförd med 2 kap. 5 § första stycket och 2 kap. 8 §, styrkte dess rätt att få del av handlingen och att institutet därvid företrädde ett berättigat offentlighetsintresse.³⁷

Justitieombudsmannen tillställde omkring två veckor senare civilförsvarsstyrelsen en skrivelse. Efter att här ha refererat föreskrifterna 1, 2, 4, 5 och 8 §§ TF uttalade justitieombudsmannen, såsom var att vänta, att han icke kunde godtaga vad styrelsen åberopat såsom skäl för att rapporten icke skulle utgöra en allmän handling i TF:s mening. Betecknande för de i 2 kap. 4 § TF uppräknade uppteckningarna vore, att de kunde fritt disponeras av befattningshavaren eller myndigheten och således behållas av befattningshavaren eller förstöras. Inspektionsrapporten vore uppenbarligen icke en sådan handling, över vilken utbildningsinspektören eller civilförsvarsstyrelsen kunde förfoga efter gottfinnande. Hade en befattningshavare, såsom i förevarande fall skett, i utfärdad arbetsordning ålagts såsom tjänsteplikt att avlåta vissa skrivelser, kunde dessa icke undandragas från offentlighetsprincipens tillämpning.

Justitieombudsmannen fann, att civilförsvarsstyrelsen förfarit felaktigt. Med hänsyn till omständigheterna ville han bereda styrelsen tillfälle att i enlighet med vad i dess yttrande meddelats vidtaga rättelse i saken genom rapportens tillhandahållande, i den mån densamma icke borde med hänsyn till innehållet hemlighållas på grund av särskilda bestämmelser i sekretesslagen och med stöd därav utfärdad författning.

Justitieombudsmannen gav civilförsvarsstyrelsen en vecka att överväga saken.³⁸ Samma dag styrelsen emottog justitieombudsmannens skrivelse med anmodan om förnyat yttrande upphävde den sitt beslut av den 31 augusti och förordnade, att ifrågavarande rapport skulle tillhandahållas å registratortsexpeditionen. Härmed under rättades Industriens verkskyddsinstitut och Aftonbladet genom avskrifter av föredragningslistan.³⁹ I sitt yttrande till justitieombudsmannen meddelade civilförsvarsstyrelsen detta sitt beslut och framhöll tillika, att styrelsen vid tiden för avslagsbeslutet visserligen hade ansett övervägande skäl tala för att rapporten icke vore av beskaffenhet att behöva utlämnas men att även skäl däremot kunde andragas. Styrelsen anförde vidare, att den jämväl varit av den uppfattningen, att en prövning av frågan ur principiella synpunkter skulle vara av värde. Sedan en sådan prövning genom justitieombudsmannens uttalande kommit till stånd, komme styrelsen självklart att iakttaga resultatet av prövningen.⁴⁰

Civilförsvarsstyrelsen såg sig sålunda föranlåten att kapitulera efter hela linjen.⁴¹ Någon skyldighet för styrelsen att böja sig för justitieombuds-

³⁷ Industriens verkskyddsinstitut t. JO 12 okt. 1954 (JO-expeditionen, Akt nr 514/1954).

³⁸ JO t. civilförsvarsstyrelsen 30 okt. 1954, ink. 2 nov. 1954, dnr 9295 (Civilförsvarsstyrelsen, Ink. handlingar 1954).

³⁹ Beslut 2 nov. 1954, nr A 155 (Civilförsvarsstyrelsen, Föredragningslistor 1954).

⁴⁰ Civilförsvarsstyrelsen t. JO 3 nov. 1954 (JO-expeditionen, Akt nr 514/1954).

⁴¹ Jämväl torde böra framhållas, att sekretessbeläggningen hävts å den som

mannens uppfattning och frångå sitt beslut i utlämningsfrågan förelåg icke. Styrelsen ansåg sig dock förmodligen ej böra taga risken av ett åtal. Civilförsvarsstyrelsens uttalande om att viss tveksamhet tidigare förelegat kan icke betecknas såsom någon efterhandskonstruktion, men det förtjänar framhållas, att något tvivel icke kommer till synes i vare sig föredragningslistan av den 31 augusti eller yttrandet till justitieombudsmannen den 24 september.

Justitieombudsmannen lät icke åtala de för beslutet den 31 augusti ansvariga. Under erinran om vikten av att gällande bestämmelser om allmänna handlingar och dessas offentlighet noggrant iakttoges fann tjänsteförrättande justitieombudsmannen Alfred Bexelius skäligen låta bero vid de i skrivelsen den 30 oktober 1954 gjorda uttalandena och den till följd därav vunna rättelsen.⁴²

Det svenska civilförsvaret har under år 1954 upprepade gånger varit föremål för offentlig debatt, och anmärkningar ha i olika frågor framförts mot den ansvariga myndigheten. Jämväl åtgärden att innehålla överste af Klinteborgs rapport blev efter det att justitieombudsmannens uppfattning i ärendet offentliggjorts hårt kritiserad i pressen.⁴³ Bland annat gjordes gällande, att styrelsen med sitt beslut avsett mörkläggning av vissa förhållanden.

Pressens reaktion är förståelig. Även om vissa tidningar i beklagligt stor utsträckning bryta mot vad pressens opinionsnämnd benämner god publicistisk sed, måste tryckfriheten anses som oumbärlig och kunna betecknas såsom en av förutsättningarna för vårt fria statsskick. Genom pressen utövas en betydelsefull kontroll över den statliga och kommunala förvaltningen. Rättigheten att i tryck meddela uppgifter ur allmänna handlingar och kommentera desamma är emellertid avhängig av rätten att hos stats- och kommunalmyndigheterna få taga del av sådana handlingar. Det är därför icke utan skäl detta medborgerliga privilegium blivit grundlagsfäst och inskrivits i tryckfrihetsförordningen, där föreskrifterna härom, även om de icke ha något direkt samband med rätten att i tryck yttra tankar och åsikter, dock otvivelaktigt höra hemma.

De senaste åren kunna uppvisa ett icke ringa antal fall, där myndighet i strid mot gällande lag vägrat utlämna allmän handling och rättelse först kunnat vinnas efter ingripande av justitie- eller militieombudsmannen.

hemlig jämlikt 4 § sekretesslagen betecknade bilagan. Stämpeln har överkorsats och under densamma gjorts följande anteckning: »besl. 11/11 54 Gd.». Med »Gd.» avses generaldirektören. Enär beslutet icke antecknats å föredragningslista, synes det med hänsyn till omständigheterna ha varit rimligt, att anförda anteckning försetts med den beslutandes namnteckning eller i vart fall signatur. Generaldirektör Å. Sundelin har 16 dec. 1954 på förfrågan meddelat, att han ansett innehållet i bilagan vara av den art, att skäl icke finnes att hemlighålla densamma.

⁴² JO t. civilförsvarsstyrelsen 4 nov. 1954, ink. 8 nov. 1954, dnr 9410 (Civilförsvarsstyrelsen, Ink. handlingar 1954).

⁴³ Se t. ex. Aftonbladet 3 nov. 1954, Dagens Nyheter 4 nov. 1954, Svenska Dagbladet 5 nov. 1954. — Sedan denna artikel blivit uppsatt har JO lämnat riksdagen en redogörelse för sitt ingripande mot civilförsvarsstyrelsen (Justitieombudsmannens ämbetsberättelse avgiven vid riksdagen år 1955, Stockholm 1955, s. 178 ff.).

Skulle det bli va alltmera vanligt att myndigheterna söka kringgå föreskrifterna i tryckfrihetsförordningen om allmänna handlingars offentlighet, torde det bli va nödvändigt att i preventivt syfte skärpa påföljden för uraktlåtenhet att ställa sig ifrågavarande bestämmelser till efterrättelse.

Ingel Wadén.

Jämförande synpunkter på Färöarnas Autonomi- och självstyrelsefrågor och Ålands självstyrelse.

hör som bekant till de mest om- diskuterade inom samhällsvetenskaperna. Det har gjorts många mer eller mindre skarpsinniga försök att systematisera olika slag av självstyrelse och att förse dem med sina egna etiketter. Man behöver inte ifrågasätta nyttan av att sträva till en sådan begreppsbildning för att ändå kunna hävda, att man här — särskilt i den mån det är fråga om territoriell självstyrelse — rör sig på ett område, som både är starkt utsatt för faran av politiska värderingar och dessutom utformats väsentligt olika i olika delar av världen. Fältet från kommunal och provinsiell självstyrelse över olika slag av autonoma statsfragment, territorier och delstater till enhetsstaten och dennas förhållande till av folkrätten reglerade överstatliga organisationer bjuder på så mångskiftande varianter, att de inte lätt låter sig ställas in under en enda synvinkel. Det förefaller därför att vara ett mera realistiskt och meningsfyllt grepp vid undersökningen av konkreta självstyrelseorganisationer att dels strikt hålla sig till de positivrättsliga stadganden, som reglerar kompetens, rättigheter och förpliktelser, dels med utgångspunkt från geografiska, historiska, politiska, sociala och ekonomiska förhållanden kartlägga deras faktiska funktioner. Den förra uppgiften faller i stort sett på statsrättens och den allmänna statslärans lott, den senare på de mera sociologiskt inriktade statsvetenskapernas. I intetdera fallet torde man emellertid ha någon större nytta av att arbeta med allmänna kategorier om självstyrelsens »natur och väsen» och allra minst av att från dem dra slutsatser, som sedan appliceras på undersökningsobjektet.

I det följande skall några jämförande, huvudsakligen statsrättsliga synpunkter anläggas på två nordiska och i sitt slag unika självstyrelsesamfundens juridiska struktur, d. v. s. Färöarnas och Ålands. Om man helt generellt, utan att för den skull hemfalla åt någon doktrinär begreppsbildning, vill karakterisera de två ögruppernas statsrättsliga ställning, kan man säga att intetdera av dem utgör självständiga stater, men vardera uppvisar en i jämförelse med den kommunala självstyrelsen, också den av högre ordning, kvalificerad form av självbestämmanderätt. Vad man skall kalla denna självstyrelse blir sedan en terminologisk fråga av mindre bärvidd.

Den historiska bakgrunden samt uppkomsten och utvecklingen av de båda ögruppernas särställning måste här förbigås.¹ Det är endast skäl att

¹ Det är klart att kännedom om syftemålet med och bakgrunden till Färöarnas och Ålands självstyrelse är ägnad att klarlägga många detaljer i de båda självstyrelsesamfundens ställning. Inom ramen för denna artikel, som främst tar sikte på en jämförelse mellan deras juridiska ställning och inte ens syftar till att ge

kort nämna, att Färöarna intill 1940 var ett danskt Amt, även om de i väsentliga avseenden hade en annan och självständigare ställning än de vanliga amten, och att de under krigsåren samt fram till 1948 hade en av de dåtida förhållandena betingad temporär styrelseform med den danske amtmanen som högsta styrelseorgan. Genom lagen av 23.3.1948 om Färöarnas Hjemmestyre (HjL) skapades den nu gällande självstyrelseformen. Åland igen var intill 1918 en del av Åbo och Björneborgs län i Finland, erhöll under benämningen landskapet Åland genom lagen av 6.5.1920 självstyrelse, som utbyggdes genom den s. k. garantilagen av 11.8.1922. En totalrevision av den åländska självstyrelsen efter andra världskriget resulterade i den nya självstyrelselagen för Åland av 28.12.1951 (SjL), som upphävde de båda tidigare lagarna av 1920 och 1922.

Både Färöarna och Åland är *delar av vederbörande stater*, Danmark resp. Finland. Färöarna anges som »ett selvstyrende Folkesamfund i det danske Rige», som »indenfor Rigsheden» handhar sina lokala angelägenheter (1 § HjL).² Åland kallas endast »landskapet Åland», vilket tillkommer självstyrelse enligt SjL (1 §). Varderas självstyrelse innefattar autonomi, om man i detta begrepp inlägger rätt inte blott till egen förvaltning, utan också till egen lagstiftning. Rättskipningen omhänderhas däremot både på Färöarna och Åland av statens domstolar.³

Konstitutionellt är Ålands ställning effektivare garanterad än Färöarnas, ty SjL utgör finsk grundlag och kan dessutom ändras eller upphävas endast med det åländska landstingets bifall. HjL anses däremot vara vanlig dansk rikslag, som i princip kan ändras av danska riksdagen utan rättsliga möjligheter för Färöarnas självstyrelsemyndigheter att förhindra detta. Hur Färöarnas särställning skall inpassas i den danska konstitutionen har dock varit föremål för diskussion. Den färöiska lagstiftningsmakten har ansetts vara en delegering av lagstiftningsbefogenhet från rikets sida, en delegering, som bl. a. av Ross och Poul Andersen ansetts kunna ske utan grundlagsändring. Den nya danska grundlagen av 1953 nämner inte Färöarnas

någon uttömmande redogörelse för vare sig Färöarnas eller Ålands självstyrelse såsom sådan, har de historiska, geografiska, politiska, kulturella, sociala och ekonomiska synpunkterna inte kunnat beredas någon nämnvärd plats. Litteraturen i dessa ämnen är dock rikhaltig och av nyare, populära och kortfattade arbeten må här nämnas t. ex. Jørgen Steining, »Færøerne, Fra Amt til Hjemmestyre» (Vor tids Verden), Det danske Forlag, København 1948 och C. Fr. Palmstierna, »Ålandsfrågan 1918—1951» (Världspolitikens dagsfrågor), Utrikespolitiska institutets broschyrserie, Stockholm 1951.

² Både i HjL och SjL används benämningarna riket, riksmyndigheter, riksangelägenheter osv. som motsats till självstyrelsesamfundet, deras myndigheter, angelägenheter osv. Samma terminologi begagnas här. Men observeras bör att riket såtillvida är ett överbegrepp, att det också omfattar självstyrelsesamfundet.

³ De centrala självstyrelseorganen är på Färöarna lagtinget med 20—30 för 4 år valda medlemmar och det av lagtinget för samma period valda landsstyret med lagmannen som ordförande. Som sammanfattande benämning för självstyrelsemyndigheterna används beteckningen Hjemmestyret. På Åland är motsvarande organ landstinget med 30 för 3 år valda medlemmar och den av landstinget valda landskapsstyrelsen, vars mandattid är 3 år. Landskapsstyrelsens ordförande är lantrådet, som väljs av landstinget för obestämd tid och är beroende av tingets förtroende.

självstyrelse och stadgar heller ingenting om möjligheten av en sådan delegering av lagstiftningsrätt. Detta får väl sin förklaring just av, att HjL anses som dansk rikslag, som juridiskt helt och hållet s. a. s. står till den danska rikslagstiftarens förfogande.⁴

För Finlands del ligger den konstitutionella frågan annorlunda till, bl. a. just emedan Ålands landstings bifall fordras för en ändring av SjL. Inte heller Finlands regeringsform känner till självstyrelse i den form Åland representerar, trots att SjL innehåller uppenbara och väsentliga avvikelser från RF. Det har givetvis helt stått i Finlands riksdags makt att göra dessa avvikelser, eftersom SjL behandlats i grundlagsstiftningsordning, men för framtiden har riksdagen bundit sina händer genom att göra landstingets bifall erforderligt för en ändring av självstyrelsen. SjL är således inte heller den förankrad i grundlag, utan den hämtar sin rättsliga kraft ur de kompetensstadganden, som rikslagstiftaren själv har utfärdat. Den lever i en viss mening s. a. s. »ytterom» författningen, ett för enhetsstaten naturligtvis i viss mån främmande förhållande. Anser man det nödvändigt att upprätthålla tanken på »rättsordningens enhet», måste konstruktionen uppenbarligen bli den, att SjL såsom grundlag är en del av Finlands »totalförfattning», för vars ändring i denna punkt särskilda regler gäller.

Såväl Färöarnas som Ålands självstyrelse är endast, på sätt som angivits, statsrättsligt garanterad. Någon folkrättslig garanti finns inte, efter det den åländska garantilagen av 1922 upphävts. I denna lag medgavs Ålands landsting rätt att till NF rikta klagomål över tillämpningen av lagen, men vilka rättsliga följder klagomålen kunde leda till, var omtvistat.

Till omfånget måste Färöarnas självstyrelse anses vara mera omfattande än Ålands, genom att flere och viktigare lagstiftnings- och förvaltningsområden överlämnats till de färöiska självstyrelsemyndigheterna än till de åländska. Det kan inte här komma i fråga att närmare uppräknas dessa områden, som i HjL anges i bilagor (Liste A och B), i SjL i själva lagtexten (13 §). Nämnas kan dock, att till Färöarna, men i allmänhet inte till Åland, överlämnats flera privat- och offentligrättsliga områden av ekonomisk och handelspolitisk betydelse, likaså t. ex. angelägenheter rörande folkregister, försäkringsväsen, skatter m. m. Vidare observerar man, att HjL undvikit att uppdelat ett och samma lagstiftnings- och förvaltningsområde på riks- resp. självstyrelseorganen, så att t. ex. de grundläggande stadgandena i ämnet skulle ha förbehållits riket. SjL har i vissa punkter fortfarande bibehållit en sådan uppdelning, som i den gamla självstyrelselagen var ännu vanligare och i praxis ofta vållade osäkerhet och tolkningssvårigheter beträffande lagstiftnings- och förvaltningsbehörigheten.

⁴ Beträffande tolkningen av HjL hänvisas här generellt — förutom till lagtexten — till Rigsdagstidende för 1947—1948 och C. A. Vagn-Hansen, »Den færøske Nyordning», NAT 1948 ss. 65—72. Av kontorschef Elkær Hansen vid statsministeriet i Köpenhamn har författaren dessutom erhållit kompletterande upplysningar. Den åländska självstyrelsen har i artikelform kommenterats bl. a. av Hesslén, Statsvetenskaplig tidskrift 1939, ss. 64—76, Uggla, Svensk Juristtidning 1947, ss. 70—80 samt Westerholm, »Kring Ålands rättsliga ställning», och »Kring Ålands självstyrelse», Nya Argus 1950, ss. 219—221, 236—239, där en redogörelse också ges för förarbetena till den nya SjL.

HjL uppräknar, som antyddes, i två bilagor de angelägenheter som hjemmestyret kan övertaga. De är dels sådana, som utan vidare och direkt kan övertagas (Liste A), dels igen sådana, beträffande vilka förhandlingar bör äga rum med danska riksmyndigheter om och i vilken mån de kan övertagas (Liste B). Bland dessa sistnämnda finns bl. a. folkkyrkan och andra trossamfund, luftfart samt import- och exportkontroll, allt angelägenheter som enligt SjL exklusivt förbehållits Finlands riksmyndigheter. Några angelägenheter, som kunde övertas efter förhandlingar, känner SjL inte heller till. När Hjemmestyret på Färöarna övertagit ett område, innebär detta att både lagstiftnings- och förvaltningsbefogenheter övergått (4 § HjL). De danska riksmyndigheterna kan också kräva, att hjemmestyret övertar ett visst eller vissa av de områden, som anges på Liste A (2 § HjL). Ålands SjL gör i motsats till HjL skillnad mellan lagstiftnings- och förvaltningsbefogenheterna, som inte i alla avseenden täcker varandra och därför uppräknas skilt för sig (13, 19 §§). Vidare föreligger den lagtekniska skillnaden, att den nya SjL inte nöjer sig med att räkna upp de åländska angelägenheterna, utan vill kartlägga hela lagstiftningsfältet och noggrant också anger rikslagstiftningsområdena. I den gamla självstyrelselagen uppräknades endast riksangelägenheterna, medan övriga områden med vissa undantag hänfördes till landskapet. De ofta återkommande kompetensvisterna ledde emellertid till, att man så detaljerat som möjligt ville fixera såväl riks- som landskapslagstiftningsorganens behörighet. Men en presumptionsregel för eventuellt icke observerade eller icke förutsatta fall måste dock finnas, och den har i SjL utformats så, att dylika områden skall hänföras antingen till rikets eller landskapets lagstiftning med ledning av den i SjL stadgade kompetensfördelningens »grundsatser» (11:2:20, 13:1:21), en något oklar klausul, som beträffande s. k. nya lagfrågor inte tjänar till alltför stor ledning. HjL:s princip är otvivelaktigt enklare: allt som inte enligt lagen hör till hjemmestyret underliggör rikslagstiftning och -förvaltning.

Ett undantag från den åländska självstyrelsens allmänna princip, att lagstiftningsrätten på resp. områden helt och exklusivt tillkommer antingen riket eller landskapet, utgör stadgandet i 11:3 SjL, att för Ålands vidkommande ändring i rikslag utan landstingets bifall ej må ske i grundsatserna om enskilds rätt att äga fastighet på Åland, om allmän läroplikt och om allmän och lika kommunal rösträtt samt omedelbara, proportionella och hemliga val, vilka frågor enligt SjL i övrigt underliggör rikslagstiftningen.

En av lagstiftningsuppdelningen betingad praxis, som uttryckligen lagfästs i den nya SjL, är systemet med s. k. blandade lagar. Lagar måste ju i allmänhet utformas med det praktiska livets krav för ögonen och inte med tanke på den systematiska uppdelningen av rättsvetenskapen i olika rättsdiscipliner, vilka ju sist och slutligen endast utgör hjälpverktyg för tanken och den vetenskapliga forskningen. Därför innehåller också kanske de flesta lagar stadganden, som teoretiskt hör till alldeles olika delar av rättssystemet, t. ex. till förvaltningsrätten, privaträtten och straffrätten. När nu lagstiftningsbefogenheten beträffande olika stadganden i samma lag kan tillkomma olika organ, måste det skapas en utväg att bevara sådana lagars enhetlighet. Detta har för den åländska självstyrelsens vidkommande skett så, att landstinget fått rätt att i landskapslag också upptaga stadganden av rikslagstift-

ningsnatur, om de till sitt innehåll motsvarar rikslagstiftningen (14:4 Sjl). Sådana stadganden är alltså som rikslagstiftning gällande också på Åland, men kan för översiktighetens och enhetlighetens skull inkomponeras i landskapslagen. Det är väl inte uteslutet att lagstiftningsorganen på Färöarna kan komma att få kännning av liknande svårigheter och att också där en smidig utväg måste sökas, ehuru Hjl inte ger något besked om saken.

Både enligt Hjl (13 §) och Sjl (slutstadgandet) är rikslagarna på områden, som hör till självstyrelsemyndigheterna, tills vidare gällande också på ögrupperna tills självstyrelsemyndigheterna övertagit lagstiftnings- och förvaltningsbefogenheterna. I Sjl förutsättes dessutom, att Ålands landsting kan recipiera en rikslag på till landskapet hörande område att såsom landskapslag gälla i landskapet och detsamma torde väl utan stadganden gälla också för Färöarnas vidkommande, då en sådan recipiering ju inte innebär några extra befogenheter, utan ett regelrätt utövande av egen lagstiftningsmakt.

Färingarna och ålänningarna har möjlighet att inverka också på *rikslagstiftningens utformning*. Dels är både Färöarna och Åland representerade i Danmarks och Finlands riksdagar, de förra genom minst två medlemmar (14 § Hjl) och Åland genom en (45 § Sjl). Men också självstyrelsemyndigheterna har bestämda rättigheter härvidlag. Regeringsförslag i rikslagstiftningsfrågor, som uteslutande rör Färöarna, skall föreläggas Hjemmestyret »til Betænkning» förrän de avlåts till riksdagen. Om danska rikslagar i övrigt innehåller stadganden om lokala färöiska förhållanden, skall de likaså föreläggas Hjemmestyret innan de sätts i kraft på öarna.⁵ Har föreläggande på grund av tvingande omständigheter inte kunnat ske i tid, skall lagarna »snarest tilstilles Hjemmestyret til Udtalelse» (7:1 Hjl). Några motsvarande skyldigheter har Finlands riksmyndigheter inte. I praxis torde förhållandet i fråga om rikslagstiftningen rörande Färöarna vara det, att många lagar på rikslagstiftningsområden direkt stadgar, att de inte gäller Färöarna.

I Ålands Sjl ingår i stället stadganden, som ger de åländska myndigheterna rätt att ta initiativ i rikslagstiftningsfrågor. Landstinget kan väcka initiativ »i sådan landskapet enskilt rörande angelägenhet, som hänför sig till rikets lagstiftningsbefogenhet eller allmänna förvaltning» (15 §). Initiativen, som oftast brukar ha formen av konkreta lagförslag, insänds till regeringen, som direkt överstyr dem till riksdagen, där de behandlas i samma ordning som av riksdagsmän väckta motioner. Vidare kan landskapsstyrelsen göra framställningar till regeringen och ministerierna om utfärdande av administrativa stadganden för landskapet (16 § Sjl). I vartdera fallet tillkommer beslutanderätten dock uteslutande riksmyndigheterna. Några motsvarande stadganden finns inte i Hjl och hurudan praxis är känner jag inte till. Eventuellt anses rätten att göra framställningar, åtminstone till regeringen och ministerierna, vara självklar också utan lagstadganden.

Utrikespolitiken är principiellt undandragen både de färöiska och de åländska självstyrelsemyndigheterna, vilken grundsats formulerats så, att frågor

⁵ Lagar publiceras inte på Färöarna i den vanliga danska Lovtidende, utan genom speciell kungörelse. På Åland publiceras landskapslagar i Ålands Författningssamling, rikslagar på vanligt sätt i Finlands Författningssamling.

som rör rikets förhållande till utländska makter är riksangelägenheter (5:2 HJL, 11:2:3 Sjl). Men principen har utformats väsentligt olika för Färöarnas och Ålands vidkommande. HJL förutsätter uttryckligen, att speciella färöiska intressen, speciellt i handelspolitiska sammanhang, skall bli beaktade. Uttryck härför är stadgandet, att det vid danska utrikesministeriet efter förhandlingar kan tillsättas en särskild sakkunnig för behandling av frågor, som gäller Färöarnas ekonomiska intressen (8:1 HJL). Vederbörande tjänsteman är inte att betrakta som något slags diplomatisk representant för Färöarna i Köpenhamn, utan som en vanlig UD-tjänsteman med sakkunskap i färöiska frågor. Vidare kan efter förhandlingar tillsättas färöiska medarbetare vid danska legationer i utlandet för att bevaka öarnas ekonomiska intressen, Hjemmestyret kan efter samråd få rätt att göra Färöarnas intressen gällande vid förhandlingar om handels- och fiskerivtal och t. o. m. i speciellt färöiska frågor bemyndigas, om det ej är oförenligt med rikets intressen, att föra direkta underhandlingar med utlandet under medverkan av utrikestjänsten (8 § HJL). Även om den slutliga avgöranderätten i alla dessa fall tillkommer riksmyndigheterna, så har man dock på detta sätt velat beakta Färöarnas speciella ekonomiska intressen.

Motsvarande stadganden saknas helt i Ålands Sjl. Men däremot har den åländska självstyrelsen givits ett juridiskt starkt skydd i vissa frågor, som har anknytning till utrikespolitiken. Den i Sjl fastslagna uppdelningen av lagstiftningskompetensen har fasthållits så konsekvent, att Ålands landsting bör ge sitt bifall till att en sådan lag träder i kraft i landskapet, genom vilken fördrag med främmande makt skall bringas i kraft, såvida fördraget innehåller bestämmelser, som innebär upphävande eller ändring av eller avvikelser från stadgandena i Sjl (11:2:19). Detta betyder inte, att de åländska myndigheterna på något sätt skulle ha gjorts till medparter eller folk-rättssubjekt vid ingående av internationella fördrag, men om fördraget på angivet sätt berör Sjl, står det i deras fria skön att låta den inomstatliga lagen om fördragets verkställande träda i kraft i landskapet eller inte. I HJL (5:1) stadgas däremot uttryckligen, att de färöiska myndigheternas kompetens är underkastad den begränsning, som betingas av bestående traktatmässiga eller andra internationella förpliktelser, ett stadgande, som ifråga om lagstiftnings- och förvaltningskompetensen uppenbarligen genombryter den principiella uppdelningen mellan riket och Färöarna. Observeras bör dock också stadgandet om, att traktater och andra internationella överenskommelser, som kräver riksdagens samtycke och berör speciella färöiska förhållanden, skall föreläggas Hjemmestyret »til Betænkning», förrän de föreläggs riksdagen eller, om detta av tvingande skäl ej kan ske, senare »til Udtalelse» (7:2). Ur juridisk synpunkt är detta egentligen bara ett formkrav för ärendenas behandling, självstyrelsemyndigheterna har inte någon rättslig möjlighet att bestämma vare sig traktaters innehåll eller deras ikraftträdande och tillämpning på öarna.

Både färingarna och ålänningarna är *medborgare i Danmark resp. Finland*. Som färing anses den danska statsborgare »som er hemmehörende» på Färöarna (8:1 HJL), varmed avses fast bosättning på öarna. I pass, som på Färöarna utställts för färingar, skall dock antecknas orden »Føroyingar» och »Føroyar» efter orden »dansk» och »Danmark», en bestämmelse som

inte har någon motsvarighet i SjöL. Enligt uttryckligt stadgande i HjöL (8 §) kan endast valrätt och valbarhet till självstyrelseorganen göras avhängiga av att vederbörande är färing, några andra medborgerliga sär rättigheter finns inte.

I Ålands nya SjöL har intagits stadganden om en särskild åländsk »hembygdsrätt» (3, 4 §§), till vilken anknutits omfattande rättsverkningar. Hembygdsrätten erhålls efter 5 års bosättning och mantalsskrivning i landskapet och beviljas av landskapsstyrelsen, som kan avslå ansökan såvida välgående skäl anses föreligga. Endast den, som har denna hembygdsrätt, är valbar och har valrätt vid landstingsval och kommunala val på Åland. Likaså är hembygdsrätten förutsättning för förvärv av fast egendom i landskapet och för rätt att driva näring där (5 års bosättning utan hembygdsrätt är dock också tillräckligt i sistnämnda fall). Bolag och andra sammanslutningars alla styrelsemedlemmar måste ha åländsk hembygdsrätt för att sammanslutningen skall få driva näring i landskapet. Genom dessa bestämmelser har skapats rätt starka garantier för Ålands bevarande som svenskt och för jordens bevarande i åländska händer. Rätten att förvärva fast egendom har vidare kompletterats med bestämmelser i särskild lag om inlösningsrätt för landskapet, åländsk kommun eller enskild ålänning vid fastighetsöverlåtelser. Åländsk hembygdsrätt medför också befrielse från värnplikt (34 § SjöL) — varom mera i det följande — och har också ansetts kunna intagas i landskapslagar som förutsättning för vissa offentlighetsrättsliga förmåner, som landskapet beviljar, t. ex. kolonisationslån, bosättningslån och byggnadsunderstöd.

Färöarna och numera också Åland har som bekant en egen *flagga*,⁶ som förutsätts både i HjöL och SjöL. HjöL gör Färöarnas flagga till den primära på öarna och garanterar endast rätten att också få använda Dannebrogen, vilken sistnämnda dock används av riksmyndigheterna (15 § HjöL). Något förbud mot den danska riksflaggans användning kan alltså inte utfärdas på Färöarna. En oklar fråga förefaller att vara, vilkendera flaggan som vid dubbelflaggning skall ha ett dominerande läge och huruvida användningen av Färöarnas flagga kan göras obligatorisk då annan flagga används. I rikslagstiftningsväg har färingarnas rätt att också i Danmark flagga med sin egen flagga blivit lagfäst.

Den åländska »flaggfrågan» har varit aktuell de senaste åren och nu lösts i landskapslagstiftningsväg på basen av SjöL:s stadganden om lagstiftningsrätten beträffande riks- resp. landskapsflaggans användning (11:2:2, 13:1:20). Helt schematiskt kan de åländska »flaggrättigheterna» anges så, att det på Åland är tillåtet att använda endast landskapsflaggan vid privat och enskild flaggning — i motsats till Finlands allmänna flaggbestämmelser, som förutsätter, att riksflaggan alltid skall hissas i dominerande läge om annan flagga används på för allmänheten synlig plats — medan riksflaggan antingen bör användas exklusivt eller i ett dominerande läge vid flaggning på offentliga byggnader och vid offentliga tillfällen. En väsentlig skillnad mellan användningen av Färöarnas och Ålands flaggor är vidare, att den

⁶ Båda är korsflaggor. Färöarnas har rött kors med blå kanter på vitt fält, Ålands rött kors med gula kanter på blått fält.

förra, men inte den senare, kan användas på fartyg som handels- och sjöfartsflagga.⁷

Huvudprincipen för *de administrativa maktbefogenheterna* både på Färöarna och Åland är, att de följer gränsuppdragningen för lagstiftningsbefogenheterna (4 § HJL, 19: 1: 10 Sjl). I Sjl (19 §) har dock ett antal riksförvaltningsområden särskilt uppräknats, närmast i syfte att fixera behörigheten på de områden, som är uppdelade mellan riket och landskapet. Både på Färöarna och Åland innebär förvaltningsbefogenheterna en förvaltning i första instans. Den administrativa besvärsrätten går nämligen från de åländska myndigheterna till länsstyrelsen på Åland och vidare till högsta förvaltningsdomstolen i Helsingfors (22, 40 §§ Sjl), från Färöarnas Hjemmestyre åter — i enlighet med det danska systemet med domstolskontroll över förvaltningen — över Östre Landsret till Højesteret i Köpenhamn.

Riksförvaltningen handhas på Färöarna av en riksbudsman (15 § HJL), motsvarande amtmannen i de vanliga danska amten, på Åland åter av länsstyrelsen under landshövdingen (6: 3 Sjl). Ålands landshövding utnämns emellertid på ett annat sätt än rikets övriga landshövdingar. Sjl förutsätter nämligen en överenskommelse i personfrågan mellan republikens president och landstingets talman eller, om en sådan inte nås, att presidenten utnämner en av fem personer, som landstinget föreslagit, presidenten dock obetaget att inbegära nytt förslag, om han inte anser sig kunna utnämna någon av de framförda (6: 2 Sjl).

Vid handhavandet av landskapsförvaltningen har Ålands landskapsstyrelse rätt att anlita rikets fackmyndigheter som sakkunnigorgan (19: 3 Sjl). Landskapsstyrelsen har numera också uttryckligen tillagts rätt att utfärda s. k. landskapsförordningar om landskapslagarnas verkställighet och tillämpning (13: 3 Sjl). Huruvida en befogenhet att utfärda utåt verkande generella rättssatser inom ramen för landstingslagar också utan särskilt stadgande skall anses tillkomma Färöarnas landsstyre är oklart. Stadgandet i 9 § HJL att Hjemmestyret i vissa andra fall kan utfärda »närmare bestämmelser» kan kanske anses tyda på att så är fallet.

När ett förvaltningsområde övergått till självstyrelsemyndigheterna, på Åland direkt genom Sjl:s stadganden, på Färöarna genom beslut av Hjemmestyret eller efter förhandlingar, är förvaltningsmakten på området i princip exklusiv såtillvida, att den tillkommer endast självstyrelseorganen, liksom riksmyndigheterna exklusivt förvaltar sina områden. Men av praktiska skäl har det befunnits nödvändigt att lämna möjligheter öppna för en förvaltningsförskjutning från de i HJL och Sjl uppdragna gränserna. Sålunda tillåter § 20 Sjl att genom riksförordning med landskapsstyrelsens bifall riksförvaltningsuppgifter på Åland för viss tid eller tillsvidare överförs på landskapsförvaltningen eller tvärtom. En sådan s. k. överenskommelseförordning kan uppsägas av vardera parten, regeringen eller landskapsstyrelsen, och dessutom av landstinget genom att antaga landskaps-

⁷ Färöarnas flagga har använts på fartyg sedan 1940, då England, uppenbarligen av militära skäl, erkände den.

lag i ämnet, och förordningen bör då upphävas inom ett år från uppsägningen. Möjligheten att på detta sätt överföra förvaltningskompetensen har blivit rätt flitigt utnyttjad, bl. a. för att enhetligt ordna administrationen på områden, på vilka kompetensfördelningen varit uppdelad — t. ex. polisvården, undervisningsväsendet, hälsovården — och då en tudelning av administrationen tett sig oändamålsenlig.

En motsvarande anordning förutsättes i 9 § HjL, enligt vilken det efter förhandlingar kan överenskommas, att på områden, som hör till riket, Hjemmestyret kan få rätt att utfärda närmare bestämmelser för speciella färöska förhållanden och övertaga administrationen. HjL förutsätter endast en förvaltningsförskjutning från riket till Färöarna, men praxis torde känna till kompetensöverlåtelse också i motsatt riktning. — I förbigående må nämnas, att någon överlåtelse av lagstiftningsrätten inte förutsätts vare sig i HjL eller SjL.

Beträffande *de finansiella relationerna mellan rike och självstyrelse-samfund* uppvisar Färöarna och Åland högst väsentliga olikheter. Färöarnas Hjemmestyre har rätt att uppbära och använda alla på öarna inflytande direkta och indirekta skatter. Lagtinget stiftar själv alla skattelagar — också tullagstiftningen hör till Färöarna, men danska varor får inte tullbeläggas — och antar sin budget. Landskapet Åland har också egen budget, men huvudprincipen beträffande skatteinkomsterna kan sägas vara den motsatta: alla väsentliga direkta och indirekta skatter tillfaller statskassan och några särskilda befogenheter i fråga om tullarna har landskapet inte. Åland har visserligen rätt att för sina egna behov använda inkomsterna från närings- och nöjesskatter samt att påbjuda tilläggsskatt på inkomstskatten och påföra extra tillfällig inkomstskatt (23 § SjL). Vid den nya SjL:s ikraftträdande övergick också statens fasta egendom och byggnader på Åland till landskapet, förutom beträffande sådana anläggningar, som användes eller reserverats för statens behov (25 § SjL). Men generellt kan sägas, att landskapets egna inkomster är små i jämförelse med de belopp, som från Åland inflyter till statskassan.

Denna väsentliga olikhet leder därför också till alldeles olika konsekvenser för Färöarna och för Åland. Färöarnas Hjemmestyre skall självt bestrida kostnaderna för alla de områden som övertagits utan rätt att erhålla statsbidrag. I enstaka fall torde dock statsbidrag ha utbetalats, då Hjemmestyret visserligen övertagit ett område, men lagtingslag ännu inte stiftats.

Ålands finansiella ställning åter vilar i väsentlig utsträckning på bidrag från statskassan. Bidragsregleringens system, som utvecklades på basen av den gamla självstyrelselagens mycket knapphändiga stadganden, är rätt invecklat och kan här anges bara till sina huvuddrag. I princip bekostar landskapet självt förvaltningen på sina egna områden, staten åter på sina och dessutom kostnaderna för rättsvården (27:1 SjL). Men då landskapet övertagit förvaltningsuppgifter, vilkas handhavande annars skulle ankomma på staten, och då landskapets egna inkomster inte tillnärmelsevis täcker de åländska förvaltningsutgifterna, har landskapet rätt att få statsbidrag för sina ordinarie utgifter i åtminstone samma utsträckning, som mot-

svarande utgifter i riket bekostas med statsmedel (29 § Sjl). Denna regel leder till en rätt ingående kompensationsprövning av landskapets utgifter, vilket för landskapsmyndigheterna skapar en viss bundenhet vid riksbudgeten. Från de till kompensation godkända utgifterna avdras landskapets inkomster och skillnaden täcks med statsmedel. Utjämningsen sker årsvis, men landskapet har rätt att i riksbudgeten erhålla förskottsbidrag, som sedan frändras det slutliga kompensationsbeloppet (32 § Sjl). Förutom denna s. k. ordinarie utjämningsen finns också en »extraordinarie bidragsreglering», d. v. s. landstinget kan anhålla om statsanslag för större engångsutgifter på landskapsförvaltningens områden. (30 § Sjl). Landstinget har också rätt att upptaga lån samt bestämma avgifter för landskapsmyndigheternas tjänsteförrättningar och för anlåtande av landskapets inrättningar (26, 23:4 §§ Sjl).

Behandlingen av de finansiella relationerna mellan riket och landskapet sker inom ett speciellt organ, Alandsdelegationen. Delegationen består av fem medlemmar, två utsedda av statsrådet och två av landstinget, medan ordföranden — som hittills alltid varit Alands landshövding, men enligt den nya Sjl också kan vara annan person — utnämns av presidenten efter överenskommelse med landstingets talman (28 § Sjl). Alandsdelegationen fattar beslut både om den ordinarie kompensationens belopp och om extraordinarie bidrag. Besluten skall underställas republikens president för stadfästelse och presidenten har rätt att vägra fastställa beslut om extraordinarie anslag, medan beslut om ordinarie utjämningsen måste fås till stånd, eventuellt efter återremiss till Alandsdelegationen (31 § Sjl).

Ett par ord om Alandsdelegationens ställning är på sin plats. Delegationen har nämligen överhuvudtaget fått en mycket central plats i relationerna mellan riks- och landskapsmyndigheterna och representerar väl den största sakkunskapen som finns i självstyrelsefrågor. Den utvecklade själv under den gamla självstyrelselagens giltighetstid principerna för bidragsregleringen, vilka sedan lagfästes i Sjl. Den har också verkat som sakkunnigorgan för regeringen och ministerierna i olika självstyrelsefrågor, uppgjort förslag till överenskommelseförordningar och utfört kompetensgranskningar av landskapslagar, en verksamhet som f. ö. i Sjl gjorts till en obligatorisk uppgift för delegationen (14:3 Sjl).

En korresponderande funktion till olika former av självstyrelse brukar vara uppsikt över vederbörande självstyrelsesamfund. Också Färöarna och Åland är i olika avseenden underkastade *riksuppsikt*.

Uppsikten över den lokala lagstiftningen inriktar sig naturligtvis på att förhindra kompetensöverträdelser. Både beträffande Färöarna och Åland kan riksmyndigheternas befogenheter i detta avseende just betecknas som uppsikt. Den är en negativ funktion, inte en positiv medverkan i den lokala lagstiftningen. Danmarks konung och Finlands president stadfäster inte lagtings- resp. landstingslagarna, som träder i kraft utan deras positiva medverkan. Lagtingslagarna stadfästs på Färöarna av lagmannen. Men det åligger riksombudsmannen att följa med lagtingets förhandlingar och han skall erhålla meddelande om antagna lagar, liksom om alla andra beslut av lagtinget eller landsstyret (15:2 Hjl). Anser han — det följande gäller både lagtingslagar och förvaltningsåtgärder — att något självstyrelseorgan

överträtt sina befogenheter, skall han meddela vederbörande sin uppfattning och samtidigt underställa saken statsministeriet i Köpenhamn. Anses kompetensöverträdelse föreligga, ges verkställighetsförbud. Om meningsskiljaktighet i kompetensfrågan då uppkommer mellan riks- och självstyrelsemyndigheterna, skall frågan föreläggas en nämnd, bestående av två av regeringen och två av lagtinget valda medlemmar jämte tre av höjesterets president nominerade höjesteretsdomare. Nämnden avgör sedan enligt i 6:2 HJL stadgade regler definitivt kompetensfrågan. Har ett beslut förelagts nämnden, kan statsministern tills vidare suspendera beslutet (6:3 HJL).

De åländska landskapslagarna insänds till republikens president, som bör inhämta Ålandsdelegationens utlåtande över dem (14:3 Sjl). Sjl anger två fall, i vilka presidenten kan förordna att en landskapslag skall förfalla, nämligen om den berör rikslagstiftningsområden och landstinget sålunda överträtt sin befogenhet (observera dock vad i det föregående sagts om s. k. blandade lagar) eller om lagen berör rikets inre eller yttre säkerhet (14:2), en på ändamålsenlighetsprövning baserad vetogrund, som inte har någon motsvarighet i HJL. En ytterligare förutsättning för utövningen av veto-rätten är att högsta domstolens utlåtande inhämtats. Presidenten bör fatta sitt beslut inom 3 månader efter det lagen insänts till honom, annars träder den i kraft.

I statsrådet föredras alla icke-finansiella åländska självstyrelseärenden av en särskild, av statsrådet förordnad föredragande, som är förtrogen med landskapets självstyrelse (17:2 Sjl). Någon motsvarande tjänsteman finns inte i Köpenhamn, utan de färöiska ärendena behandlas i vederbörande ministerier, men statsministeriet har dock en i viss mån koordinerande uppgift, fungerar som sakkunnigorgan och behandlar dessutom frågor om kompetensvister.

Finlands president har rätt att upplösa det åländska landstinget och förordna om nyval (8:3 Sjl), en aldrig hittills begagnad befogenhet, som mindre hör till laglighetsuppsikten över självstyrelsen, utan väl närmast utgör en politisk tillsyn. Färöarnas lagting kan åter upplösas endast av lagtinget självt med majoritetsbeslut.

Som en form av riksuppsikt kan man kanske också beteckna Ålandsdelegationens redan nämnda kompensationsprövning för utbetalande av statsbidrag. I övrigt är det främst landshövdingen, som har sig uppsiktsbefogenheterna anförtrodda. Han kan förbjuda verkställighet av landstingets skattebeslut, om de på i 24 § Sjl angivet sätt försvårar varuutbytet, innefattar oskäligen eller skadligen avgifter eller förfördelar enskilda skattebetalare eller vissa samhällsklasser. Har ett sådant förbud givits, skall ärendet underställas republikens president, som fattar slutligt beslut i saken. För upptagande av åländska obligationslån eller lån från utlandet erfordras likaså samtycke av presidenten (26 § Sjl). Landshövdingen har vidare rätt att förbjuda verkställigheten av landskapsmyndighets beslut, om han anser att myndigheten överskridit sin befogenhet, men han bör därförinnan höra justitiekansler (40 § Sjl). Vid tjänstefel av lantrådet eller landskapsstyrelsens medlemmar skall landshövdingen anmäla härom till justitiekansler (42 § Sjl). Ålandsdelegationen bör giva utlåtande över förslag till landskapsförordningar, innan landskapsstyrelsen kan utfärda dem (13:4 Sjl). Vidare av-

görs kompetenstvister i förvaltningsärenden slutligt av högsta domstolen, sedan Ålandsdelegationen blivit hörd (43:2 SjL).

Det är naturligt att både HjL och SjL särskilt beaktat Färöarnas och Ålands *språkliga förhållanden*, eftersom just dessa spelat en stor roll i självstyrelsens uppkomst. Allmänt kan sägas, att svenska språket på Åland fått en starkare ställning än färöskan på Färöarna. Huvudspråket på Färöarna är färöiska, men danska skall i skolorna läras »godt og omhyggeligt» (11 § HjL). I offentliga angelägenheter kan både danska och färöiska användas och i appellsaker till danska riksmyndigheter skall medfölja dansk översättning av akter på färöiska. Några språkliga kompetenskrav för tjänstemännen har inte stadgats i HjL, men kunskap i danska är väl förutsatt. Skriftväxlingsspråket med riksmyndigheterna är danska.

Språkbestämmelserna för Åland har naturligtvis influerats av Finlands allmänna språklagstiftning, men svenska språkets ställning på Åland är ojämförligt starkare skyddad än på fastlandet. Inte bara landskapsmyndigheternas, utan också statsmyndigheternas på Åland ämbetspråk är svenska, liksom också f. ö. Ålandsdelegationens (37 § SjL). Beträffande finsk sakägares rätt att använda sitt modersmål inför myndigheter och utfå expeditioner på detta språk har intagits ett hänvisningsstadgande till den allmänna språklagstiftningen, så att därom är gällande vad som stadgats om den svenskspråkiga befolkningens rätt i enspråkigt finskt område (37 § SjL). Skriftväxlingsspråket inte endast mellan landskapsmyndigheter och riksmyndigheter, utan också mellan riksmyndigheter i landskapet och centrala riksmyndigheter utanför detsamma, är svenska (38:1 SjL). Högsta domstolens utlåtanden och avgöranden i åländska ärenden skall avfattas på svenska (38:2 SjL) och i statens tjänst i landskapet får inte anställas någon, som inte fullständigt behärskar svenska i tal och skrift (39 § SjL).

På undervisningsväsendets område finns också särskilda språkstadganden för Åland. Landstinget och de åländska kommunerna är inte skyldiga att underhålla eller understödja andra skolor än sådana, i vilka undervisningsspråket är svenska. I statens undervisningsanstalter i landskapet skall undervisningsspråket vara svenska, och utan vederbörande kommuns samtycke får inte ens undervisning i annat språk än svenska meddelas i folkskola, som underhålls eller understöds av staten eller kommun (35 § SjL).

Skyldigheten att avtjäna värnplikt har fått en särskild reglering på Åland och Färöarna. Den som har åländsk hembygdsrätt är befriad från att avtjäna värnplikt, men skyldig att på motsvarande sätt tjänstgöra vid lots- och fyrinrättningen eller i annan civilförvaltning (34 § SjL). Beträffande det förra alternativet förutsattes, att stadganden utfärdas i särskild rikslag, sedan landstinget beretts tillfälle att avgiva utlåtande, i det andra fallet skall närmare bestämmelser ges i rikslag, som stiftas med landstingets bifall. Intill dess dylika lagar stiftas är ålänningarna — som de varit sedan 1922 — befriade från värnplikt. Det förefaller inte heller sannolikt att en tjänstgöring av någotdera slaget skulle anordnas inom en överskådlig framtid.

Om färingarnas värnplikt sågs ingenting i HjL. Då värnpliktslagstiftningen inte hänförts till Hjemmestyrets kompetens, underliggert den rikslagstiftningen. I praktiken är emellertid färingarna befriade från värnplikt på

grund av specialbestämmelser i rikslag, medan civilförsvar är infört på öarna.

Ovanstående jämförelse mellan den statsrättsliga strukturen hos Färöarnas och Ålands självstyrelseformer torde verifiera satsen, att de företer likheter i många avseenden. Men samtidigt framträder också differenserna klart, både i fråga om självstyrelsens omfattning och dess tekniska utformning, och de tilldrar sig ett kanske större intresse än likheterna. Dessa olikheter betingas naturligtvis i avgörande grad av att de geografiska, sociala, politiska och ekonomiska förhållandena är olika, liksom av att den historiska utvecklingen löpt längs skilda banor. Å ena sidan kan man säga, att Färöarnas självstyrelse materiellt är mera omfattande och sträcker sig över flere områden än den åländska, medan denna igen i viktiga avseenden juridiskt är bättre garanterad. I Ålands Sjl har man i betydligt större utsträckning än i Hjl bemödat sig om att dra klara gränser, bestämma noggranna procedurregler och exakt angiva tillvägagångssättet vid olika kompetensvister. Detta är ett resultat av den praktiska erfarenhet, som vunnits under de 30 år den gamla självstyrelselagen var i kraft. Slutligen är det också klart, att bland de omständigheter, som påverkat utformningen av Ålands och Färöarnas självstyrelse, skillnaden i Danmarks och Finlands rättsordningar spelat sin roll. Trots den nordiska samhörigheten på rättsväsendets område företer ju Danmark och Finland betydande olikheter bl. a. beträffande reglerna om statsmaktens organisation, d. v. s. på författnings- och förvaltningsrättens område. Och måhända kan man ytterligare märka vissa olika nyanser i det juridiska tänkesättet, i det ena fallet en önskan att i kompromissens tecken lösa eventuella motsättningar och tolkningsfrågor efter »sakens natur», i det andra en strävan efter framför allt formell klarhet. Också ur den synpunkten erbjuder en jämförelse mellan dessa två nordiska självstyrelsesamfund sitt speciella intresse.

Kurt Westerholm.

Konstitutionella och kommunala förslag Likalydande motioner (I: 13 och framlagda för 1955 års riksdag. II: 17) om utarbetande genom 1954 års författningsutredning av *förslag till en tidsenlig och demokratisk författning* m. m. Av hrr Öhman och Helmer Persson (k) samt hr Johansson i Stockholm m. fl. (k).

Likalydande motioner (I: 43 och II: 38) om bidrag till utgivande av en *redogörelse på engelska språket av den svenska riksdagen*. Av hr Sandler (s) m. fl. (flera partier) samt hr Edberg (s) m. fl. (flera partier).

Likalydande motioner (I: 338 och II: 365) om en allmän *översyn av den civila och militära statsförvaltningen*. Av hrr Gustaf Elofsson och Herbert Hermansson (bf) samt hrr Adolfsson och Ericsson i Näs (bf).

Likalydande motioner (I: 205 och II: 243) angående åtgärder för *åstadkommande av större effektivitet inom de offentliga utredningarna*. Av hr Eskilsson och fröken Andersson (h) samt hr Braconier m. fl. (h).

Likalydande motioner (I: 116 och II: 146) om *överrätternas komplettering med i demokratisk ordning valda ledamöter* m. m. Av hrr Öhman och Helmer Persson (k) samt hr Johansson i Stockholm m. fl. (k).

Motion (I: 115) om inrättande av en *särskild högsta domstol i skattemål*. Av hr Branting (s).

Likalydande motioner (I: 171 och II: 210) angående *besvärsrätten i sjukförsäkrings- och pensionsärenden*. Av hr Lundström och fru Gärde Widemar (fp) samt hr Christenson i Malmö m. fl. (fp).

Motion (I: 161) om ett särskilt *resningsinstitut för omprövning av avdömda mål*. Av hr Karl Persson (bf).

Likalydande motioner (I: 213 och II: 212) angående utredning beträffande *nådeinstitutet* och dess uppgifter m. m. Av hr Ohlon m. fl. (fp) och hr Ohlin m. fl. (fp). Samma motionärer yrka i likalydande motioner (I: 214 och II: 262) avslag på Kungl. Maj:ts förslag om inrättande av en särskild byråchefstjänst inom justitiedepartementet för handläggning av nådeärenden (Statsverksprop. Bil. 4 s. 3).

Motion (II: 436) angående en *rådgivande nämnd för nådeärenden*. Av fröken Wetterström (h) m. fl.

Likalydande motioner (I: 212 och II: 211) angående *justitiekanslersämbetets arbetsuppgifter och organisation*. Av hr Ohlon m. fl. (fp) och hr Ohlin m. fl. (fp).

Likalydande motioner (I: 15 och II: 25) om *behörighet för kvinna att inneha prästerlig och annan kyrklig tjänst*. Av hr Ollén (fp) samt hr Rimmerfors (fp). Motion i samma ämne (II: 43) av fru Andrén (fp) m. fl. (flera partier).

Likalydande motioner (I: 6 och II: 8) angående *allmän folkomröstning* i frågan om eventuell övergång till *högertrafik*. Av hr Elofsson i Vå m. fl. (bf) och hr Hansson i Skegrie m. fl. (bf).

Likalydande motioner (I: 41 och II: 48) om *rådgivande folkomröstning* angående ett lösande av de organisatoriska banden mellan kyrka och stat. Av hrr Weiland och Osvald (fp) samt hrr Helén och Swedberg (fp).

Motion (II: 50) om en revision av lagen angående *rikets flagga*. Av hr Rimås (fp).

Motion (II: 380) angående utredning om *taxeringsmäns straffrättsliga ansvar*. Av hr Håstad (h).

Likalydande motioner (I: 325 och II: 382) angående *viss ändring av § 6 riksdagsordningen*. Av hr Gustaf Karlsson (s) m. fl. (flera partier) samt hr Carlsson i Bakeröd (bf) m. fl. (flera partier).

Motion (II: 379) angående ändrad ordning för beräkning av antalet electorer vid *förstakammarval* (RO § 9). Av hr Håstad (h).

Likalydande motioner (I: 326 och II: 378) om ändrad ordning för utfärdande av *röstlängdsutdrag*. Av hrr Lindblom och Johan Persson (fp) samt hr Rimmerfors och fröken Vinge (fp).

Likalydande motioner (I: 82 och II: 109) om *viss ändring av bestämmelserna om röstlängds upprättande* och fastställande. Av hr Lundström (fp) samt fröken Vinge m. fl. (fp).

Motion (II:154) om ändrad ordning för *poströstning* i vissa fall vid politiska och kommunala val. Av fru Holmqvist och hr Bengtsson i Halmstad (s).

Likalydande motioner (I:83 och II:110) om viss ändring av bestämmelserna om *röstavlämnning på svenska beskickningar och konsulat*. Av hr Lundström (fp) samt fröken Vinge m. fl. (fp).

Likalydande motioner (I:81 och II:108) om viss ändring av bestämmelserna om *partibeteckning å valsedlar* vid allmänna val. Av hr Lundström (fp) samt fröken Vinge m. fl. (fp).

Likalydande motioner (I:42 och II:49) om viss ändring i den kommunala vallagen (angående *dubbelval till stadsfullmäktige i städer*, som bestå av mer än en valkrets). Av hr Weiland m. fl. (fp) samt hr Nelander m. fl. (fp).

Likalydande motioner (I:63 och II:83) om ändrade bestämmelser angående *försegling av s. k. valsedelpaket* vid allmänna val. Av hr Söderquist (fp) samt hr Ahman (fp).

Motion (I:12) om ändamålsenligare *samordning av valtider och mandatperioder* vid allmänna val. Av hrr Erik Svedberg och Erik Olsson (s).

Motion (II:381) om utredning av frågan under vilka förutsättningar *kyrkofullmäktigevalen* må kunna företagas samtidigt med kommunala val. Av hr Hallén (s) m. fl. (flera partier).

Likalydande motioner (I:120 och II:151) om inrättande av en för förläggarna *frivillig jurygranskning av seriemagasinen*. Av hrr Öhman och Helmer Persson (k) samt hr Johansson i Stockholm m. fl. (k).

Proposition (nr 9) med förslag till ändrad tid för överlämnande till kommun av *redovisning över kommunen tillkommande allmän kommunalskatt*.

Motion (II:95) om viss ändring av lagen om förvaltning av *bysamfälligheter*. Av hrr Gezelius och Munktell (h).

Likalydande motioner (I:9 och II:1) om överförande av de *kyrkliga kommunernas ekonomiska angelägenheter* till de borgerliga kommunerna, dels ock frågan om de kyrkliga kommunernas samhällliga och rättsliga ställning i övrigt. Av hr Einar Eriksson m. fl. (s) samt hr Lundberg m. fl. (s).

Likalydande motioner (I:121 och II:153) om upphävande av bestämmelserna om *kyrkoherdes självskrivenhet som ordförande* i kyrkorådet. Av hr Einar Persson m. fl. (s) samt hr Persson i Tandö (s).

Likalydande motioner (I:162 och II:205) om ändring av gällande bestämmelser angående *vissa kungöranden i kyrka*. Av hr Herbert Hermansson (bf) samt hr Ericsson i Näs m. fl. (bf).

15 febr. 1955.

Ivar Beskow.

Internationell statskunskapskongress i Stockholm den 21—27 augusti 1955. International Political Science Association's (IPSA) styrelse beslöt vid sammanträde i Florens 5—10 april 1954 att IPSA:s tredje kongress skulle äga rum i Stockholm den 21—27 augusti 1955.

Såsom bidrag till konferenskostnaderna har den svenska samarbetskommittén för statskunskap erhållit ett statsanslag av 20.000 kronor. Sam-

arbetskommittén fungerar som svensk organisationskommitté. Till kongressens generalsekreterare har IPSA:s styrelse utsett docent Nils Andrén, Stockholm. Kongressen sammanträder i riksdagshuset.

Programmet upptar följande av IPSA:s styrelse beslutade frågor:

- »1. Government of great cities.
2. Political parties:
 - a. Role of party systems in democracy,
 - b. Role of public opinion polls in the study of political parties,
 - c. Relation between social classes and political parties.
3. Political implications of development programmes.
4. Small and large states in international organizations.
5. Bureaucracy.
6. Comparative government.»

Punkt 3 har föreslagits av Unesco som anfört följande motivering: »In most development plans it is necessary to foresee not only the functioning of the democratic process, but also the planned introduction of elements of democratic government. The problem of the extent to which the structures of democratic government developed in certain countries can be transferred to others, and the effects of such transfer are being increasingly studied by the branch of political science concerned with comparative government. Unesco should help to get these studies more definitely focussed on the needs of the countries now undergoing rapid change. For this purpose, the IPSA will be asked to organize, on the occasion of its 1955 Congress a round table on this problem, to include reports from many different regions.»

Kongressens förhandlingar blir tvåspråkiga (engelska och franska) med tolkning från det ena språket till det andra. Förhandlingarna upptar dels inledande och avslutande plenarmöten, dels sektionssammanträden i tre sektioner.

Programmet kommer i möjligaste mån att läggas upp på ett sådant sätt, att deltagare i nordiska administrativa förbundets kongress den 25—27 augusti (även den i riksdagshuset) skall beredas tillfälle att närvara vid behandlingen av ämnen på statskunskapskongressens program, för vilka de har särskilt intresse. Statskunskapskongressen öppnas den 22 augusti i Andra kammaren av statsminister Erlander. Till den 21 augusti planeras en skäringsutfärd för kongressdeltagarna. Den 25 augusti görs på förmiddagen en bussutfärd i Uppland, som avslutas i Uppsala, där under eftermiddagen förhandlingarna återupptas i rikssalen på Uppsala slott.

Generalsekretariatets adress är: IPSA Stockholm Congress 1955, Drottninggat. 120, Stockholm Va, dit svenska anmälningar om deltagande i kongressen samt förfrågningar kan ställas.

N. A.

STATSKUNSKAPEN VID UNIVERSITET OCH HÖGSKOLOR
ÅR 1954

Göteborgs Universitet. *Lärare* i statskunskap har varit: Professor Jörgen Westerståhl, utnämnd 1952, docent Arne Wählstrand, förordnad 1941 (kurs rörande Sveriges statsskick), pol. mag. Arne Andersson (kurs i socialpolitik) samt rådman Gösta Wilkens (kurs i rättskunskap).

*

Disputation i statskunskap har under året ej förekommit.

*

Doktorandstipendium har under året innehafts av fil. lic. Lennart Hansson.

*

Licentandstipendium har innehafts av fil. kand. Ingmar Lindblad och fil. kand. Bo Särllvik.

*

Statsvetenskapliga Föreningens styrelse har haft följande sammansättning: Ordförande professor Jörgen Westerståhl, vice ordförande docent Arne Wählstrand, sekreterare och skattemästare fil. kand. Bo Särllvik, övriga styrelseledamöter fil. kand. Georg Britberg och fil. lic. Lennart Håkansson.

Följande föredrag har hållits vid föreningens sammanträden:

23 februari av professor Gunnar Heckscher: »Technical assistance som administrativt problem».

1 april av professor Carl Arvid Hessler: »Regeringsformen och religionsfriheten».

21 september av professor Elis Håstad: »Reflexioner kring valet».

Bo Särllvik.

Lunds Universitet. *Lärare* i statskunskap och *tjänstemän* vid statsvetenskapliga institutionen har under året varit: Professor Nils Nilsson-Stjernquist, f. 1917, utn. 1951; v. t. fil. lic. Gustaf Vidhög, f. 1912, utn. till biträdande lärare 1947, h. t. fil. lic. Hans Meijer, f. 1922, utn. till biträdande lärare 1954; ^{1/1—30/11} fil. mag. Agne Gustafsson, f. 1925, utn. till amanuens 1951, ^{1/12—31/12} pol. stud. Finn Bergstrand, f. 1932, utn. till amanuens 1954; fröken Gertrud Jönsson, f. 1930, konst. till kanslibitråde 1951.

*

Proseminariet har under professor Stjernquists ledning 4—8 maj företagit en sedvanlig exkursion till Stockholm. Deltagarna fick därvid bl. a. besöka

riksdagen, socialstyrelsen, finansdepartementet, statsrådsberedningen, stads-
huset, Vår Gård och landsorganisationen. En eftermiddag gästades också
Skytteanum i Uppsala.

*

Licentiatseminariet har under professor Stjernquists ledning 25—30
oktober företagit en exkursion till Helsingfors. Programmet, som hade upp-
gjorts av professor Lolo Krusius-Ahrenberg, upptog bl. a. besök i riksdagen
och i statsrådets lokaler, hos Finlands fackföreningars centralförbund och
hos finska folkpartiet. Deltagarna gavs också tillfälle att sammanträffa med
bl. a. riksdagens talman och justitieombudsmannen. En kväll hölls ett gemensamt
svenskt-finländskt licentiatseminarium.

*

Under året har icke ventilerats någon *doktorsavhandling* i ämnet stats-
kunskap.

Följande *licentiatavhandlingar* har godkänts:

H. F. Petersson: »Power of balance versus community of power. Competing
doctrines of peace organisation 1914—1919».

Olof Ruin: »Den svenska konsumentkooperationens förhållande till ar-
betarrörelsen och staten under 1900-talets tre första decennier».

Licentiatexamen i statskunskap har under 1954 avlagts av H. F. Petersson
och Olof Ruin.

Doktorandstipendium i statskunskap har under hela året innehafts av
fil. lic. Pär-Erik Back, under vårterminen dessutom av fil. lic. Hans Meijer
och under höstterminen av fil. licentierna H. F. Petersson och Olof Ruin.

Licentiantstipendium i statskunskap har under hela året innehafts av
fil. magistrarna Torbjörn Vallinder och Bo Westerhult, under höstterminen
dessutom av fil. mag. Sven Ola Lindeberg och $1/12$ — $31/12$ av fil. mag. Agne
Gustafsson.

*

Statsvetenskapliga föreningens styrelse har under 1954 haft följande sam-
mansättning: ordförande professor Nils Nilsson-Stjernquist, vice ordförande
fil. lic. H. F. Petersson, sekreterare fil. lic. Olof Ruin, skattmästare fil. mag.
Agne Gustafsson, klubbmästare fil. stud. Astrid Werin, vice klubbmästare
fil. stud. Inger Sondén-Hællquist, styrelseledamot utan särskild funktion
Sven Ola Lindeberg.

Föreningen har haft fyra sammanträden under året, varvid följande
föredrag hållits:

Den 2 mars av f. statsrådet Ernst Wigforss över ämnet »Finansdeparte-
mentet och statsbudgeten».

Den 5 april av professor Carl Arvid Hessler över ämnet »Regerings-
formen och religionsfriheten».

Den 26 april av professor Jörgen Westerståhl över ämnet »Politisk teori».

Den 30 september av professor Erik Fahlbeck över ämnet »Regerings-
formens § 1».

Olof Ruin.

Stockholms Högskola. *Lärare* i statskunskap: Elis Håstad, innehavare av Lars Hiertas professur i statskunskap, utn. 1948; Gunnar Heckscher, professor i statskunskap vid Socialinstitutet i Stockholm, utn. 1948; fil. lic. Eric G. Öhlin, biträdande lärare, förordn. 1954. Sedan professor Heckscher den 1 augusti tillträtt befattningen som verkställande direktör vid Svenska Institutet och härför beviljats tjänstledighet från undervisnings- och examinationsskyldighet utom beträffande fil. lic. examen, har docent Nils Andréén fungerat som professor Heckschers vikarie.

Amanuens vid seminariet i statskunskap har varit fil. lic. Per Sundberg 1. 1—30. 6 och därefter fil. lic. Eva Böhm.

*

Professor Edvard Thormøenius har under vårterminen lett en *kompletteringskurs* i statskunskap för blivande läroverkslärare.

*

Professorerna Heckscher och Håstad deltog i International Political Science Association's Round Table Conference i Florens 4—11 april, den förre som generalrapportör och båda som föredragshållare.

*

Fil. lic. och jur. kand. Hans B. Thorelli *disputerade* den 11 september för doktorsgraden på en avhandling om »The Federal Antitrust Policy». Som fakultetsopponent fungerade professor Marshall E. Dimock, medan författarens egna opponenter var generaldirektör Rickard Sterner och fil. dr. Erik Ruist. Thorelli förordnades därefter till docent vid högskolan.

*

Följande *licentiatavhandlingar* har under året godkänts: »Statskontrollerade aktiebolag i Sverige» av Rune Tersman; »Den ukrainska statstankens pånyttfödelse och förverkligande 1917—1923» av Jurij Borys; »Riksdagsmannavalen till borgarståndet under frihetstiden» av Jan Rydbeck.

*

Fil. lic. examen har avlagts av Lennart Groll.

*

Doktorandstipendier har under året eller under en termin innehafts av Eva Böhm, Lennart Lohse, Elmar Nyman, Per Sundberg, Gunnar Wallin och Eric Öhlin.

*

Licentiestipendier har innehafts av Jurij Borys, Lars Foyer, Carl Gustaf Löwenhielm, Tolle Ramstedt och Lars Sköld.

*

Statsvetenskapliga Föreningens styrelse har under 1954 haft följande sammansättning: Ordförande professor Gunnar Heckscher, vice ordförande professor Elis Håstad, sekreterare fil. kand. Göran G. Lindahl, skattmästare fil. lic. Eric Öhlin, övriga ledamöter docent Nils Andrén, fil. lic. Gunnar Hellström, docent Gustaf Petrén och docent Ole Westerberg.

Föreningen, som har ett 70-tal medlemmar, har sammanträtt en gång, den 25 mars, då samhällsvetenskapliga metodfrågor diskuterades med inledningsanföranden av dåvarande docenten Gunnar Boalt och professor Jörgen Westerståhl.

Gunnar Hellström.

Uppsala Universitet. Den 17 november 1954 avled *den skytteanska professurens patronus*, förre landshövdingen i Hallands län, greve Axel Mörner. Han var vid sin död 86 år gammal. I en minnesruna i Upsala Nya Tidning skrev professor Carl Arvid Hessler bl. a. följande:

»Med Uppsala hade Axel Mörner genom alla åren bl. a. den förbindelsen att han genom arv innehade patronatet över den skytteanska professuren. Redan som fjortonåring utsåg han genom förmyndare Oskar Alin, själv utnämnde han ytterligare fyra — S. J. Boëthius, Rudolf Kjellén, Axel Brusewitz och professurens nuvarande innehavare. Men Axel Mörners intresse för Skytteanum begränsade sig inte till denna för svenska förhållanden alldeles unika utnämningssätt. Han gjorde i brev små personligt hållna och stimulerande kommentarer, när han läst någon ny volym i Statsvetenskapliga föreningens skriftserie. Han ägde ännu under sina sista år en beundransvärd sinnets spänstighet och tankens klarhet. Med patronatsrätten följde också vården av den gamla byggnaden. Vad Axel Mörner här utträttade gick långt utöver det nödtorftiga underhållet. Trots en viss försiktighet i ekonomiska ting gav han oförbehållsamt sitt stöd åt de senare årens restaureringsarbeten i Skytteanums institutionsvåning. I ett av sina sista brev till nedtecknaren av dessa rader skrev han om sin glädje över att det gamla husets inre återfått något av sin skönhet från äldre epoker. Att så skett är ytterst hans egen förtjänst.

Axel Mörner var ämbetsman och aristokrat. Han förenade klokhet och välvilja, samvetsgrannhet och snabbhet, finkänslighet och humor.»

I patronatsrätten har inträtt konstnären, greve Stellan Mörner, Saltsjöbaden.

*

Lärare: professor skytteanus Carl Arvid Hessler, docent Olle Nyman, innehavare av docentbefattning, samt docent Gunnar Gerdner, biträdande lärare.

Andre amanuens vid statsvetenskapliga institutionen: pol. mag. Sten-Sture Landström.

*

Det politiska pressarkivet i Skytteanum förestods fram till den 1 april av pol. stud. Erik Bond och därefter av fil. stud. Per-Olof Karlsson. Mag. jur. Artur Mägi har liksom föregående år medverkat vid arkivmaterialets ordnande.

Antalet tidningar, som finns företrädda i arkivet, har fr. o. m. 1954 ökat från 34 till 45. Samtliga har ställt friexemplar till förfogande.

Till arvode åt arkivets föreståndare har Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet och Sydsvenska Dagbladet Snällposten bidragit med tillsammans 800 kr.

En ny, reviderad upplaga av arkivets klassifikationssystem har utarbetats och tillställs på begäran de intresserade.

*

Filosofie licentiatexamen har avlagts av fil. kand. Håkan Berg.

Följande *licentiatavhandlingar* har godkänts: »Skandinavism och liberalism hos Adolf Hedin 1858—1863» av fil. kand. Håkan Berg samt »Rudolf Kjellén och unghögern 1905—1922. En studie i svensk extrem konservatism» av fil. kand. Nils Elvander.

Doktorandstipendium har under hela året innehafts av fil. lic. Rikard Hammarström och fil. lic. Ake Gafvelin samt under höstterminen av fil. lic. Håkan Berg och fil. lic. Olle Gellerman, *licentandstipendium* under hela året av fil. kand. Bengt Alexandersson, fil. kand. Nils Elvander och fil. kand. Hans-Göran Myrdal, samt under höstterminen av fil. kand. Per-Erik Liljeblad.

*

Statsvetenskapliga föreningens styrelse har haft följande sammansättning: ordförande, tillika redaktör för föreningens skriftserie, professor Carl Arvid Hessler, vice ordförande lektorn docent Ragnar Simonsson, sekreterare docent Gunnar Gerdner, skattmästare bibliotekarien docent Gert Hornwall, v. sekreterare och v. skattmästare amanuensen pol. mag. Sten-Sture Landström, sjätte ledamot fil. kand. Nils Elvander.

Vid årets sammanträden har följande föredrag hållits:

Den 16 mars av professor Sven Lindman, Åbo, över ämnet »Den juridiska ministeransvarigheten i Finland».

Den 4 maj av professor Erik Fahlbeck, Lund, över ämnet »Regeringsformens första paragraf».

Den 25 oktober av docent Ragnar Simonsson, Uppsala, över ämnet »Aktuella franska författningsproblem».

Sammanträdena har hållits i Skytteanska lärosalen och åtföljts av samkväm.

Medlemsantalet uppgår till omkring 120.

I föreningens skriftserie har som nummer 34 utgivits »Svenska ämbetsmäns sociala ursprung» av Sten-Sture Landström.

Gunnar Gerdner.

Meddelande. Med nästa nummer av tidskriften företages en viss förändring i uppställningen av avdelningen »Översikter och meddelanden», avseende att låta denna i högre grad än tidigare tjänstgöra som en verklig översiktsavdelning. Frånsett de årligen återkommande krönikorna rörande författningsfrågor och kommunala frågor i riksdagen m. m., vilka redan tidigare publicerats, är avsikten att avdelningen icke i första hand skall utgöras av självständiga uppsatser, utan till väsentlig del innefatta korta meddelanden avsedda att göra det möjligt för läsaren att följa statsvetenskapernas utveckling också utanför Sverige.

Denna förändring sammanhänger främst med den starka, för att icke säga våldsamma, ökningen i den internationella produktionen inom ämnet statskunskap. Denna ökning är icke blott kvantitativ utan innebär även att själva ämnesområdet vidgats. Inom amerikansk statskunskap ägnas växande intresse åt problem på gränsen till sociologiens område; inom fransk statskunskap utvecklas under inflytande av André Siegfrieds impulser nya metoder för studium av partiväsendet. I både England och Förenta Staterna ägnas ett växande intresse åt förvaltningskunskapen. Gränserna mellan stats- och förvaltningsrätt å den ena, stats- och förvaltningskunskap å den andra sidan ha klarnat och blivit allt mera markerade, men detta har icke medfört någon minskning i antalet av de problem som behandlas åtminstone inom de båda senare vetenskaperna.

Därtill kommer, att studieområdet också ur rent geografisk synpunkt blivit större. Axel Bruswitz framhöll på sin tid det intresse, som knöt sig till författningar tillkomna i det första världskrigets spår. Det andra världskrigets konstitutionella efterskörd har icke blivit mindre, och de stater som ha »nya» författningar, t. ex. Indien, Pakistan och arabstaterna, äro ur allmänpolitisk synpunkt tillräckligt betydelsefulla för att deras författningsutveckling skall kunna göra anspråk på ett betydande intresse. Över huvud taget är det allt svårare att bortse från betydelsen av att västerlandets demokratiska idéer samtidigt accepterats i princip och förändrats till innebörd och betydelse i stora områden utanför den västerländska kulturkretsen — Främre Orienten, Asien, Afrika och Sydamerika. I belysning härav framstår det som allt mera angeläget att också den svenska statskunskapen vidgar sina kontakter.

Till stor, kanske huvudsaklig del komma notiserna i översiktsavdelningen att bygga på material hämtat ur amerikanska, engelska, franska och delvis tyska statsvetenskapliga tidskrifter. De göra sålunda icke anspråk på någon vetenskaplig originalitet utan skola endast ha orienterande karaktär. Arbetet är så fördelat, att docent Nils Andrén i första hand svarar för bearbetningen av det engelska materialet, bibliotekarien Gunnel Bohman för det franska och professor Gunnar Heckscher för det amerikanska. I mån av tillfälle hoppas avdelningsredaktionen få publicera liknande korta notiser även av andra bidragsgivare. Den närmare utformningen av notiserna kommer sannolikt i de första numren att bli något växlande, delvis beroende på att annat material kräver utrymme, delvis därför att det kan bli nödvändigt att försöka olika tillvägagångssätt. Det är emellertid avdelningsredaktionens förhoppning att inom kort komma fram till en någorlunda

fast redigeringsform, som kan lämna ett väsentligt bidrag till läsekretsens orientering i statskunskapens internationella problemställningar.

Redaktionen.

Nordiska Administrativa Förbundet — en sammanslutning av ämbets- och tjänstemän inom de nordiska ländernas statliga administrationer — avhåller sitt elfte allmänna möte i Stockholm den 25—27 augusti 1955.

För mötet har fastställts följande överläggningsämnen:

»Regering och förvaltning» — Inledare: professor Gunnar Heckscher, Stockholm; dansk och norsk korreferent.

»Tilsynet med kommunalförvaltningen» — Inledare: departementschef J. H. Zeuthen, Inrikesministeriet, Köpenhamn; korreferenter från samtliga övriga nordiska länder (svensk: landssekreterare S. Wetterlundh, Malmö).

»Jäv i förvaltningen» — Inledare: professor V. Merikoski, Helsingfors; dansk och svensk (docent Ole Westerberg, Stockholm) korreferent.

»Domstolskontrollen med förvaltningen» — Inledare: Konsulent A. P. Os, Justitiedepartementet, Oslo; finsk och svensk (regeringsrådet E. Hedfeldt) korreferent.

Medlemskap i förbundets svenska avdelning — vars medlemmar huvudsakligen tillhör Regeringsrätten, statsdepartementen, de centrala ämbetsverken, Överståthållarämbetet och länsstyrelserna — kan vinnas genom insättning av medlemsavgiften, 10:— kr, på avdelningens postgirokonton 15 17 57, Stockholm.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

GÖRAN VON BONSDORFF: *Studier rörande den moderna liberalismen i de nordiska länderna*. Skrifter utg. av Fahlbeckska stiftelsen XL. Lund 1954. 256 sidor. Med en engelsk sammanfattning.

Universitetsadjunkt Göran von Bonsdorff har förut gjort sig känd som partihistoriker. Hans förstlingsarbete var en liten skrift om det finska samlingspartiet (1947) och han fortsatte med »Våra politiska partier» (1953), d. v. s. de finska riksdagspartierna. Även hans doktorsavhandling, »Självstyrelsetanken i finländsk politik 1917—1923», sysslade i hög grad och mycket mera än titeln anger med partihistoria, nämligen svenska folkpartiets. I ett par uppsatser har han ytterligare dokumenterat sitt intresse för partiforskning, och det är särskilt liberalismens ideologi som då fånglat honom. Ja, nästan allt vad han publicerat har haft direkt eller indirekt beröring med partilivet.

Det kan därför tryggt sägas att von Bonsdorff gått väl rustad till verket, när han gett sig i kast med ett komparativt arbete rörande partiväsendet. »Studier rörande den moderna liberalismen i de nordiska länderna» — vilket nu med det svenska samhällsvetenskapliga forskningsrådets stöd utgetts i Fahlbeckska stiftelsens skriftserie — utgör också i flera hänseenden ett intressant och mycket aktningsvärt bidrag till partilivets utforskande.¹ Redan ämnesvalet är lyckligt gjort; för första gången göres här ett brett försök till en undersökning inom ett frontavsnitt av de fyra nordiska ländernas i så många hänseenden likartade partisystem. Författaren behärskar i detta arbete i ojämförligt högre grad materialet än han behärskas av detta, något som till en del otvivelaktigt karakteriserade doktorsavhandlingen. Författaren har också här för första gången utnyttjat statistiska metoder; om dessa hans nya redskap alltid förhjälpit honom till den önskade klarheten kan emellertid delvis betvivlas, såsom närmare skall utvecklas i det följande. Denna utvidgning av den vetenskapliga arsenalen har likväl varit nödvändig för att han överhuvudtaget skall kunna lyckas inordna de liberala partiernas utveckling i de sociala strukturförändringarna.

Framgångsrikast synes författaren vara i de två första av bokens fyra kapitel, nämligen rörande fin-de-siècle's bondeoppositionspartier samt uppkomsten och utvecklingen av de moderna liberala riktningarna, om man på dessa icke ställer anspråken högre än att de utan egna originalforsk-

¹ Denna recension återger utom i ingressen samt med några smärre ändringar och tillägg vad jag i denna del skrev i mitt sakkunnigutlåtande rörande den svenska professuren i statskunskap vid Helsingfors statsuniversitet, till vilken von Bonsdorff var den ene av de två sökandena.

ningar skola ge önskliga sammanfattningar. I dessa avsnitt har författaren gjort många värdefulla sammanställningar, ägnade att klarare än förut påvisa de många likheterna i den nordiska politiska historien trots uppsplittningen på fyra länder och trots mångfalden av in- och utrikespolitiska liksom ekonomiska och sociala skiljaktigheter. Givetvis kan det inte ha varit författaren möjligt att väsentligen förändra den bild, som varje statskunnskapare förut gjort sig rörande det nordiska partiväsandets vittomfattande kongruens. Men först nu har centerpolitikens många konvergerande drag trots divergerande utgångspunkter gjorts till föremål för en systematisk teckning. Försöket inbjuder onekligen till en fortsättning avseende övriga partier.

Det tredje kapitlet, som behandlar huvuddragen av de moderna liberala partiernas program, hade man väntat sig betydligt mera och framför allt någonting mera distinkt av. Även med beaktande av de svårigheter att göra koncentrerade jämförelser, som äro förbundna med studier av partiprogram i länder med olika utgångslägen, nödgas man göra detta konstaterande. Man saknar sålunda en starkare precisering av förskjutningarna i social-liberal riktning, framför allt efter det andra världskriget. I en undersökning av de fyra nordiska liberala partiernas ideologi måste det också ha legat snubblande nära till hands att åtminstone notisledes klargöra, när ett mera regelbundet samarbete dem emellan inleddes, och med ledning därav utreda i vad mån detta samarbete avsatt s. a. s. likriktande resultat. Ej ens en ansats i denna riktning göres dock.

I det fjärde kapitlet söker författaren kartlägga de liberala partiernas regionala utbredning och sociala sammansättning och till den ändan fyller ungefär en fjärdedel av boken med valstatistiska tabeller som bilagor samt en hel del tabeller insprängda i texten. Det är inte mycket, som alla dessa statistiska undersökningar ge och som man inte visste förut. Det egentligt nya när det gäller den regionala fördelningen synes vara dels att de liberala partierna ha varit eller blivit svagt företrädade i de nordligaste delarna av Norge, Sverige och Finland, dels att en viss förskjutning ägt rum i Finland av framstegspartiets väljare i jämförelse med det ungfinska partiets. Det förre fenomenet kan dock måhända lättast förklaras av medelklassens ringa omfattning i de mest arktiska delarna på och kring »kalotten», och i vart fall har författaren inte presterat någon annan övertygande förklaring till denna egendomliga samstämmighet. Vad framstegspartiet beträffar gör dess stadiga tillbakagång siffrorna av mindre intresse, såvida man inte blott vill ange det liberala partiets underlag; uppenbart är nämligen — och denna anmärkning gäller inte bara Finland utan är generell — att de liberala idéerna delvis buros upp av andra under de perioder, då de liberala partierna trängts tillbaka, varför någon kongruens ej förelegat mellan liberala idéer och liberala partier. För att komma orsakerna till den olikartade regionala fördelningen av de liberala rösterna på spåren har författaren undersökt dels rösterna i städer av olika storlek, dels rösterna alltefter åkerarealens genomsnittliga storlek eller rättare sagt småbrukens frekvens i olika landsbygdsområden. Oavsett att korrelationstabeller torde ha gjort studiet av sammanhang härvidlag lättare och oavsett att författarens siffermaterial oftast ger mycket motsägande och föga vägledande svar måste

det vara uppenbart att dessa sammanställningar knappast kunna föra särdeles långt.

Här skall blott ett par invändningar rörande ifrågavarande problemställningar göras.

Det är alls inte säkert att åkerarealens omfång är det viktigaste uttrycket för välmåga; om en upplandsbonde i Sverige har 12 tunnland jord och 3 tunnland skog, och en bonde i Hälsingland 6 tunnland jord och 300 tunnland skog, är det svårt att hävda att den förre är besuttnare; utanför Danmark och vissa delar av Sydsverige spelar m. a. o. skogsinnehavet så stor roll, att detta inte rimligen helt kan negligeras. (Däremot kunde innehavet av öppen jord på sin tid förklara att småbrukarna i allmänhet röstade mot spannmålstullar, d. v. s. frihandelsvänligt, under den stora tullstriden 1887—1890 i Sverige, men tullstridens avgörande betydelse för den regionala partiuppdelningen i Sverige för decennier framåt har författaren egendomligt nog ej med ett ord berört, trots att den ingående behandlats bl. a. av mig och Sten Carlsson). Det torde vidare vara uppenbart att andra faktorer än städernas eller åkerarealens storlek kunna ge säkrare utslag rörande väljarnas partipolitiska ställningstaganden. Hit hör framför allt pressens utbredning, men trots att detta skulle i hög grad ha underlättat förklaringen av de regionala olikheterna har författaren ej utnyttjat de undersökningar som redan utförts härom, låt vara att dessa långtifrån äro fullständiga. Hit hör vidare folkrörelsernas roll på olika orter; särskilt i Sverige har det funnits ett nära samband mellan just det liberala partiet och sådana riktningar som frireligiösa och nykterhetsvänliga. Författaren har visserligen helt kort antytt i kap. III, att de liberala partiernas kulturpolitik kunnat differentieras eller uppvisa mycket splittrade drag såsom en följd av religiösa grupperingars existens inom partierna, men författaren har uraktlåtit att utnyttja det statistiska material, som medlemssiffrorna i sådana samfund eller i andra ideella folkliga organisationer skulle ha kunnat erbjuda. Det skall villigt erkännas att författaren visar en berömvärd obenägenhet att pressa sitt statistiska material, men samtidigt måste det fastslås att det urval av faktorer, som författaren velat mäta, varit alldeles för trångt för att skänka någon egentlig ny belysning av de liberala partiernas rekryteringsbaser.

Fråga är, om man inte genom att använda Gallupmaterial kan komma vida längre än författaren när det gäller att belysa den sociala bakgrunden. I det av mig redigerade team-work »Gallup och den svenska väljarkåren» (1950) — ett arbete som författaren ej tycks känna till eller i vart fall ej ägnat något intresse åt — erhåller man en synnerligen tydlig bild ur rikssynpunkt av folkpartiets i Sverige röststyrka 1944—48 i de tre socialgrupper, som den svenska valstatistiken rör sig med, och det förefaller sannolikt att motsvarande valundersökningar i övriga nordiska länder skulle kunna komplettera denna undersökning.

Om det är vetenskapens uppgift ej blott att göra faktiska konstateranden utan även att söka åstadkomma förklaringar till de sålunda konstaterade fakta, är det uppenbart att de statistiska metoder, varav författaren betjänat sig, göra forskningsresultaten alltför magra. Politiska händelser och politiska program kunna härvid förklara mer än valstatistiska tabellbilagor. När det gäller Danmark frågar man sig sålunda, varför författaren ej berört

brandesianismen och denna kulturradikalisms inverkan på uppkomsten och storleken av bondevenstre resp. den ringa anslutningen till det radikala partiet. I Sverige är det ytterst sannolikt att de liberala eller folkfrisinnade partiernas tillbakagång fr. o. m. 1914 sammanhängde med att dessas jämförelsevis svaga försvarsintresse (särskilt fr. o. m. 1918) och förbudsvänlighet stötte bort massor av liberaler från centerpartierna och stegrade i synnerhet de konservativas röstetal; den nya uppmarschen för liberalerna i Sverige möjliggjordes just när försvarsståndpunkten på 30-talet blev positivare och förbudssintresset samtidigt försvann. Om författaren — vilket inte borde ha varit alldeles omöjligt — även för åren 1905 och 1908 redovisat åtminstone ungefärliga tal för liberalerna jämte övriga partier i Sverige, skulle det otvivelaktigt ha framgått att städernas medelklass i stor utsträckning då kände sig hemma i det liberala partiet, ty så var fallet alltsedan 1880-talets tullstrid; säkerligen skulle författaren i så fall ej såsom nu sker kunnat påvisa någon fullständig likhet i utgångspunkterna mellan de fyra huvudstäderna i så måtto, att dessa vid seklets början vore svaga fästen för de liberala partierna.

Det kan vara ursäktligt att författaren i detta komparativa översiktsarbete ej undgått en del detaljfel eller att han alltför summariskt återgivit komplicerade sammanhang. Emellertid böra ett par exemplifieringar göras. På s. 41 säger författaren att bönderna på 1800-talet i Sverige »på grund av valsystemet» och i Norge tack vare bondeparagrafen fingo dominans i andra kammaren resp. stortinget; både det svenska valsystemet och bondeparagrafen gävo dock städerna en överrepresentation, och det var därför snarare *trots* än *tack vare* valsystemen som bondemajoriteterna skapades. — På s. 45 rycker man nästan till när Arvid Posse — vid den alltigenom franskinspirerade Sverdrups sida — göres till den mest typiske representanten för den liberalt påverkade opposition som mot slutet av 1800-talet uppstod i Sverige; Posse hade dock varit en av de kraftfullaste motståndarna till ståndsrepresentationens avskaffande. Ingen förkroppsligade bättre vad författaren menar än Emil Key, på en gång oppositionell bondeledare och liberal »europé». På s. 47 heter det att den norske högern i och med parlamentarismens införande (1884) »spelat ut sin roll»; framför allt på 90-talet men ännu på 20-talet var dock högern i Norge regeringsfähiq. — På s. 59 såges det liberala samlingspartiets grundande i Sverige 1900 innebära »ett steg vänsterut i förhållande till det dåvarande folkpartiet»; tvärtom markerade redan namnet ett försök att samla mera moderata element än de avancerade radikala, som förut flockats under folkpartiets hatt, och detta framgick ytterligare av det nya, moderata programmet i rösträttsfrågan. På samma sida talar författaren om »ett kompakt överklassmotstånd» i Sverige mot demokratien; författaren synes ha förbisett att riksdagen redan 1902 träffade i princip ett beslut om allmän rösträtt för män till andra kammaren — alltså fyra år efter Norge och lika många år före demokratiseringen av det finska statsskicket; om första kammaren var det vid denna tid ej ens på liberalt håll allvarligt tal; att rösträttsreformen sedan dröjde till 1907 berodde uteslutande på striden om proportionalism eller inte. — På s. 75 hävdar författaren att den växande tjänstemannaklassen i Danmark orienterat sig hän mot högern men i övriga nordiska länder mot liberalerna.

Otvivelaktigt är detta riktigt för Sverige efter det andra världskriget och för Finland sedan det finska folkpartiet nyligen bildats. När det gäller 30-talet saknas dock varje bevis för att någon egentlig skillnad skulle ha rått mellan Danmark å ena sidan och övriga tre länder å den andra; vad särskilt Finland beträffar har författaren själv i sina partiskrifter betonat just att samlingspartiet varit den främsta politiska uppsamlingsplatsen för den urbana medelklassen. — Man sätter frågetecken för författarens dunkla påstående att den industriella medelklassen i Sverige på 30-talet var »för svag» för att grunda en nationalsocialistisk rörelse (s. 74), liksom för författarens högst förenklade tes att bondepartiernas samarbete vid samma tid med arbetarklassen till »verklig orsak» hade »det växande hot industrialismen innebar» (s. 75). — Flera gånger återkommer författaren (t. ex. s. 180) till att den akademiska överklassen i de fyra huvudstäderna var konservativ; påståendet kan måhända delvis vara befogat i synnerhet i Finland och tidigare i Norge men torde inte äga någon generell giltighet åtminstone för Sverige utom under liberalismens förut omnämnda förbudsperiod och om man bortser från vissa ämbetsmannaelement.

Ytterligare skall en randanmärkning göras: det ligger nära till hands, att författaren med dennes egen liberala orientering velat något förstora de insatser, som de liberala partierna i respektive länder måktat utföra. Som sig bör inskräper emellertid författaren att socialdemokraterna fr. o. m. 1930-talet trängt fram till den ledande platsen och mestadels blivit »pace-makers» i de liberalas ställe. I stort kan det väl hävdas att utvecklingens liberala signatur försvann i och med demokratiseringen och det första världskrigets efterkrigsår; den roll, som liberalernas kvardröjande kunde spela under ytterligare några år, var färglösare, mera opportunistisk, och den sammanhängande främst med de liberala partiernas vågmästarställning. Man har ett bestämt intryck av att olika riktningar, direkt eller indirekt, ömsevis i större eller mindre grad influerat på skeendet fr. o. m. 30-talet, d. v. s. sedan intressepolitiken och utrikespolitiken skapat de betydelsefullaste stridsfrågorna; hänsynstaganden blevo då nödvändiga, och aktuella avgöranden ha ofta måst tillgripas på idéernas bekostnad. Ett exempel på författarens frestelse att övervärdera liberalernas roll återfinnes på s. 92, där han i anslutning till vad Herbert Tingsten yttrat om Sverige under mellankrigstiden skriver att »icke endast i Sverige utan även i de övriga nordiska länderna ha de i mycket hög grad representerat den segrande linjen i sitt respektive lands utrikespolitik». Detta uttalande återger nästan en självklarhet så länge de liberala partierna voro utslagsgivande, även om Holstis av den finska riksdagen avvisade baltiska orientering bildar ett markant undantag; under det andra världskriget är påståendet blott delvis giltigt, och senare är det knappast giltigt alls, om man tänker på hur kritiska de danska radikalerna ställt sig till Atlantpakten, hur starkt Undén i Sverige klandrats främst av folkpartiet eller folkpartister och hur framstegspartiet i Finland isolerades när det motsatte sig den finsk-ryska pakten.

Elis Håstad.

SVEN RYDENFELT: *Kommunismen i Sverige*. Ak. avh. Lund (tr. i Kristianstad) 1954. 351 sid. + kartbilaga. Pris kr. 18:—.

De politiska partiernas regionala utbredning är en fråga som har ett betydande statsvetenskapligt intresse. I vårt land har den hittills tilldragit sig föga uppmärksamhet, men i Frankrike har den behandlats av ett flertal forskare, bland vilka André Siegfried väl var den förste och den mest kände. Dr Rydenfelts avhandling utgör ett första försök att tillämpa liknande metoder på svenska förhållanden.¹ Den ventilerades i Lund den 8 maj 1954, anmärkningsvärt nog inte under något av ämnena statskunskap eller sociologi utan under ämnet nationalekonomi.

Innehållet i avhandlingen är — utom en inledande presentation av ämnesområdet och metoden — uppdelat på tre huvudavdelningar. I första avdelningen tecknar R. den historiska bakgrunden till den moderna kommunismen. Han ger en allmän historik från Babeuf till Stalin och en svensk historik från August Palm till Hilding Hagberg. Därefter kommer under samma huvudrubrik (»Den historiska bakgrunden») en avdelning som kallas »Karakteristiska drag», vilken i sin tur är uppdelad i fyra kapitel: 1) »Kommunisterna och socialdemokraterna» (med underrubrikerna »Den materiella basen densamma» och »Hatet som kraftkälla»), 2) »Kommunisterna och fosterlandet», 3) »Kommunisterna och Sovjetunionen» (med underrubrikerna »Drömmen om 'ett annat och sällare land'», »Kommunisternas 'fosterland'» och »Kommunismens skilda världar») samt 4) »Ideologi och protest».

Den andra avdelningen har rubriken »Kartläggning och analys läns- och kommunvis». R. har genomgått valstatistiken från riksdagsvalen 1944—1952. För varje val och varje kommun i landet har han beräknat antalet kommunistiska röster i procent av avgivna. Sedan har han summerat samtliga kommuniströster vid de åtta valen och uttryckt dem i procent av samtliga vid dessa val avgivna röster. Detta tal kallar R. *kommunistkvoten*. Tyvärr har inte alla kommuner redovisats, utan endast det urval av dem som R. använt för analysen. (Samtliga kommuner finns dock med i en kartbilaga där kommunistkvoten för hela perioden anges med nio färggrupper). Urvalet har i princip gjorts så, att de 10 % »rödaste» kommunerna i varje län jämförts med de 5 % »vitaste». Så många har dock inte tagits med överallt. Bland de »rödaste» har R. räknat endast dem som haft en kommunistkvot på över 5, såvida han därigenom fått med minst 5 % av länets kommuner. I annat fall har han tagit med 5 % av kommunerna oavsett kommunistkvotens storlek. Som exempel kan nämnas att det i Malmöhus län finns bara en kommun (Trelleborg) med över 5 i kommunistkvot (5,1). Där har R. måst gå ner ända till 2,1 för att få med 5 % av kommunerna. (Det gäller hela tiden kommunerna före kommunsammanslagningen 1952). Av de vita kommunerna har R. i varje län tagit med hälften så många som röda. Antalet medtagna kommuner varierar sålunda dels med antalet kommuner i resp. län, dels med kommunistkvoten i länen. Älvsborgs län får 16 röda och 8 vita, medan Norrbottens län får 3 röda och 2 vita.

¹ En mera begränsad, rent deskriptiv studie har dock tidigare publicerats av Folke Lägner (»Valmanskåren på Skånes landsbygd 1911—1948», Lund 1952).

Ett stort antal kommuner saknar helt kommuniströster eller har endast enstaka stänkröster under hela perioden. 285 kommuner har inte vid något val kommit upp till 0,1 % kommuniströster. Om den genomsnittliga kommunistkvoten understiger 0,1 har R. behandlat kommunen som helt vit. Graderingen har sedan skett efter folkmängden. Ju större en kommun med under 0,1 i kommunistkvot är, desto »vitare» anses den vara.

För varje län diskuteras skillnaden mellan de röda och de vita kommunerna för att på detta sätt söka komma underfund med orsakerna till att de förra fått så många flera kommuniströster. Sedan alla länen är genomgångna ges en sammanfattning länsvis. Länen ordnas i en tabell efter kommunistkvot med Norrbottens (21,4), Gävleborgs (12,2), Stockholms stad (10,5) och Göteborgs- och Bohus (10,4) i spetsen, och Västerbottens (2,4), Malmöhus (2,1), Kristianstads (1,7) och Gotlands (0,4) i botten.

Efter länen kommer en tabell på städerna. »Rödast» är Kiruna (36,6), Kramfors (26,1), Hagfors (24,4) och Luleå (21,1). »Vitast» är Visby (0,57), Höganäs (0,52), Strängnäs (0,47) och Skanör-Falsterbo (0,14). Om samtliga kommuner (städer och landskommuner) tas med, blir Nyskoga i Värmland »rödast» (41,7), närmast följd av grannkommunen Vitsand (39,0), Tärendö (38,8) och Kiruna i Norrbotten samt Ramsjö (34,6) i Hälsingland. Ett särskilt avsnitt behandlar Sveriges »rödaste» kommun, Nyskoga. De 25 »vitaste» ligger alla utom tre i Skåne. Den allra »vitaste», d. v. s. den största av dem som har högst 0,1 i kommunistkvot, är Brunnby i Malmöhus län. Att denna kommun ägnas också ett särskilt avsnitt. Slutligen anges också de »rödaste» och »vitaste» valdistrikten vid 1952 års val. Högst ligger Granhult i Gällivare kommun med 88,4 % kommuniströster. Nio av de tio »rödaste» distrikten ligger i Norrbottens län och ett i Värmlands. Av de 10 »vitaste» valdistrikten ligger åtta i Skåne och två i Eksjö stad. Granhult får en särskild presentation.

Avhandlingens tredje avdelning innehåller en analys av de insamlade data, kompletterade med andra för förf. tillgängliga kunskapskällor. R. har valt att pröva nio faktorer, vilka han redan i inledningen ansett vara de närmast tänkbara som förklaringsgrund till kommunismens utbredning. De nio faktorerna är följande: 1. Politiska regioner, 2. Alder och kön, 3. Kulturmiljö och yrke, 4. Inkomst och egendom, 5. Ekonomiska konjunkturer, 6. Rysk prestige, 7. Religiösa förhållanden, 8. Agitation, 9. Social isolering.

Resultatet av prövningen blir, att det finns politiska regioner som är röda eller vita, utan att man kan påvisa några skillnader mellan dem och omgivningen i fråga om ekonomiska, religiösa eller liknande förhållanden. De isolerade och fattiga jämtländska fjällsocknarna är antikommunistiska i motsats till likartade trakter i Värmland och Norrbotten. I den av statare och industriarbetare dominerade Kullabygden i Skåne är — menar R. — den regionala antikommunistiska faktorn så stark, att den »t. o. m. kunnat neutralisera kommunismen i industri- och gruvstaden Höganäs». Inom regionerna är stabiliteten överraskande stark, trots omflyttningar; det förefaller som om de inflyttade anpassade sig efter det redan dominerande åsiktsmönstret. Gränserna mellan regionerna är skarpa och följer ofta länsgränserna. Beträffande orsaken till de regionala skillnaderna av detta slag kan R. inte ge någon förklaring. Han framställer den hypotesen, att »de

politiska regionerna ofta fått sin primära karaktär bestämd och utformad av händelser och förhållanden i ett avlägset förflutet».

I fråga om ålder och kön, är det en gammal iakttagelse att kommunismen mest attraherar ungdomen och männen. I nybyggarsambhällen med få åldringar bör därför kommunistfrekvensen bli relativt hög, vilket undersökningen bekräftar. Kommunisterna har en väsentligt större andel manliga anhängare än övriga partier. Den tunga industrin har också flera kommunister än t. ex. textilindustrin.

Under rubriken »Kulturmiljö och yrke» påvisar R. att kommunismen är sällsynt bland bönderna och även — mera förvånande — bland lantarbetarna. Skogsarbetarna är däremot en starkt kommunistpåverkad kategori, medan industriarbetarna visar olika inställning i olika regioner. Gruvarbetarna är kommunistiska i Kiruna men inte i Boliden eller Höganäs. Cementarbetarna röstar kommunistiskt i Hällekis i Västergötland men inte i Slite på Gotland, träindustriarbetarna i Adalen men inte i norra Angermanland eller i Västerbotten.

I fråga om inkomst och egendom finner R. att grupper med låg inkomstnivå »på det hela taget har mindre kommunism än grupper med hög inkomstnivå». En undersökning av kommunistfrekvensen i Stockholms församlingar 1948 visar visserligen att korrelationen mellan genomsnittlig taxerad inkomst och kommuniströster är starkt negativ ($r = -0,82$) men samma förhållande gäller för de socialdemokratiska rösterna ($r = -0,83$),² och R. menar därför att kommuniströstandet måste bero på andra faktorer. Inte heller äganderättsförhållandena tillmåter han betydelse. Det finns nämligen många skogskommuner med utpräglat bolagsvälde som är bland de allra »vitaste».

Kommunismen varierar enligt R. inte med de ekonomiska konjunkturen. Visserligen blir det någon uppgång i röstsiffrorna under de mest utpräglade nödåren under 1930-talets kris, men på lång sikt är inte arbetslöshetens omfattning någon dominerande faktor.

Betydligt större inflytande tillskriver R. den ryska prestigeens växlingar. Han pekar på minimisiffrorna efter finska vinterkriget 1939—40 och den kraftiga ökningen 1944 som exempel härpå.

En dominant faktor är också enligt R. religionsförhållandena. Kristendom och kommunism säges vara »fiender från begynnelsen». De religiösa faktorerna väger alltid tyngre än de ekonomiska. Den markanta skillnaden mellan Västerbottens och Norrbottens län finner härigenom sin förklaring. R. menar att den materiella och mentala förutsättningen för kommunism är ungefär densamma i Västerbotten som i Norrbotten. I Västerbotten hade emellertid radikalismen redan kanaliserats av de låg- och frikyrkliga väckelserörelserna innan kommunismen blev aktuell. R. använder i det sammanhanget beteckningen »andelivets bolsjeviker» om pingströrelsen. Och han finner att laestadianerna i Norrbotten inte är kommunister (utan högermän), varför kommunistkvoten är lägst i laestadiansocknarna.

² De borgerliga partierna har däremot positiv korrelation mellan genomsnittsinkomst och röstprocent. För högern var den 1948 0,92 och för folkpartiet 0,50. Ännu starkare samband var det mellan röstprocent och socialgruppsstillhörighet (högern 0,96 för grupp I, folkpartiet 0,74 för grupp II och socialdemokraterna 0,87 för grupp III).

Den kommunistiska agitationens betydelse anser R. inte vara stor. Beviset är den kommunistiska pressens ringa spridning. I Sveriges rödaste kommun, Nyskoga, fick kommunisterna 1952 45 % av rösterna men av dagstidningarna i kommunen var mindre än 5 % kommunistiska. En undersökning på grundval av uppgifter från AB Tidningsstatistik bekräftar den vanliga uppfattningen om det ringa sambandet mellan de olika partiernas röstsiffror och frekvensen av dagstidningar av olika partifärg. I flera kommuner med hög kommunistprocent har R. inte ens funnit någon systematisk agitation. »Kommunismens frön kan närmast liknas vid maskrosfjun som i slösande ymnighet sprids med vinden. Är blott jordmån och klimat på en ort lämpliga, hittar alltid fröna dit.»

R:s nionde och sammanfattande förklaringsgrund till kommuniströstningen är den sociala isoleringen. Han leddes till denna tanke först genom att han observerade att flera av de kommunistiska skogssocknarna i Norrbotten och Värmland bebos av finsktalande eller i tidigare generationer finsktalande personer, där man enligt R. bör vänta sig en känsla av främlingskap mot det svenska samhället. Vid närmare efterforskning har R. emellertid funnit att de svensktalande obygderna inte skiljer sig från de finsktalande, och han menar därför att det är isoleringen som är det primära, inte språket eller härstamningen. Isolering, främlingskap, rotlöshet är tre egenskaper som enligt R. utmärker kommunisterna, och dessa egenskaper finnes även i storstäder och industriorter, där faktiskt det största antalet kommuniströster förekommer. För att få en »gemensam nämnare» antar R. att det är en social isolering bland den inflyttade befolkningen i storstäder och industriorter som på samma sätt som den geografiska isoleringen i obygdskommunerna framdriver den protest mot det svenska samhället som kommuniströstningen enligt honom innebär. En levande religiositet kan länka in intresset åt annat håll och förhindra kommuniströstning, men förbättrade materiella förhållanden har inte denna verkan.

Det framgår av det nu anförda att Rydenfelts avhandling berör många intressanta problem. Hans framställningssätt är också intresseväckande. Boken är lättläst och rolig. Men hur står den sig vid en vetenskapligt kritisk granskning? Den frågan skall något belysas i det följande.

För att börja från början är det något oroande att R. redan i inledningen bestämmer sig för vilka orsaksfaktorer han vill undersöka. Även om han har rätt i sin bedömning, borde väl detta komma som ett resultat av undersökningen, inte som en förutsättning. Och de nio orsaksfaktorerna är ingalunda de enda tänkbara. Två så väsentliga faktorer som kommunisternas program, som väljarna uppmanas rösta på, och fackföreningsrörelsens lönepolitik, som väl för flertalet arbetare är den närmast liggande anledningen till protestaktion, beröres inte alls. Jag återkommer till dessa frågor.

Ett annat grundläggande faktum, som R. inte alls berör, är att det vid fyra av de åtta behandlade valen funnits två kommunistpartier, som vissa tider frenetiskt bekämpat varandra (1925 Höglundare och Kilbomare, 1932 Kilbomare och Sillénare, 1936 och 1940 socialister och kommunister).³ R.

³ I Göteborg har dessutom även vid de följande valen funnits ett konkurrerande parti, Albin Ströms vänstersocialister, vilka lämnade socialdemokraterna 1934 och

säger på tal om den ryska prestigens betydelse att kommuniströstningen för flertalet väljare innebär ett avgjort ställningstagande till förmån för Sovjetryssland. Men vid 1932 års val gick Kilbomarna i kartell med socialdemokraterna, medan Sillénarna gick för sig själva under partibeteckningen »Klass mot klass». 1936 hade visserligen socialister och kommunister kartell, men skillnaden var väl för många just att det förra partiet inte ansågs gå i Rysslands ledband. I båda fallen fick det icke kominternanslutna partiet de flesta rösterna. R. lägger utan vidare samman de båda partiernas röster. Inte ens termen Sillénkommunister, som användes i valstatistiken, förekommer i avhandlingen.

Den historiska bakgrunden är mycket otillfredsställande tecknad. Saken är många och urvalet av fakta ojämnt. R. använder ett par sidor till att skildra Rysslands inre utveckling under tsartiden, medan han ifråga om Sovjetryssland går direkt från första femårsplanen till Stalins död och hoppar över så viktiga ting som upplösningen av Komintern och bildandet av Kominform.

Tyngdpunkten av avhandlingen ligger på redovisningen av valstatistiken. Denna är omsorgsfullt gjord (om man bortser från att partierna till vänster om socialdemokratin sammanslagits), men R. skulle säkert ha kunnat utvinna mera ur den genom en mera ingående analys. Med hänsyn till det likartade underlaget för socialdemokrater och kommunister, vilket R. själv har påvisat, skulle det säkerligen ha varit givande att relatera kommuniströsterna till de socialdemokratiska rösterna, inte bara till totalantalet. Vidare skulle man — som fakultetsopponenten (docent Lägnert) påpekade vid disputationen — ha kunnat lägga en dynamisk syn på materialet i stället för att nöja sig med ett genomsnitt för 28 år. Man borde då också ha gått tillbaka ända till det vänstersocialistiska partiets bildande 1917, eftersom vissa orter redan då hade en röstfördelning, som de sedan i stora drag behållit. R. har valt 1924 som utgångsår med hänsyn till att förhållandena först då skulle ha stabiliserats, men med ett dynamiskt betraktelsesätt blir det tvärtom särskilt intressant att studera förhållandena *innan* de har stabiliserats. R. har observerat att kommuniströsterna från val till val i stort sett ökat och minskat parallellt över hela landet. Men ser man närmare efter, så finner man att detta inte är undantagslöst. Ett närmare studium av de kommuner, där vid vissa val en tendens uppträder som avviker från den annars vanliga, skulle med all sannolikhet ha varit givande för orsaksanalysen.

R:s viktigaste analysmetod är att från olika källor samla in så många upplysningar som möjligt om de »rödaste» och »vitaste» kommunerna i varje län. Principiellt kan ingen anmärkning riktas mot denna metod, men det praktiska utförandet lämnar mycket övrigt att önska. R. har dels anlitat tryckta källor, såsom sockenbeskrivningar, prästmötesförhandlingar och romaner (!), dels själv insamlat upplysningar genom intervjuer, både brevledes och vid personliga besök. De förra källorna redovisas men inte de senare. Man har alltså ingen som helst möjlighet att kontrollera deras på-

övergick till socialistiska partiet men övergav detta efter dess nazifiering. Trots att R. använder flera sidor till en specialanalys av förhållandena i Göteborg, är detta viktiga faktum inte nämnt.

litlighet. R. ansåg sig inte kunna få några uppgifter utan att uppgiftslämnarnas anonymitet bevarades, vilket kan vara begripligt, men detta ursäktar inte att läsaren lämnas i okunnighet om vad det är för sorts sagesmän han anlitat och om sättet för utfrågningen. Det är ju stor skillnad på exempelvis prästers och fackföreningsledares synvinkel på hithörande problem. Och det är inte detsamma om R. begärt ett allmänt uttalande eller om han haft något slag av frågeschema. Tystnaden på detta område är total.

Därtill kommer att R. försmått att använda viktiga källor. Han har exempelvis inte utnyttjat den kommunistiska pressens redogörelser för agitationsplaner och propagandakampanjer. Inte heller de instruktioner för hur partiarbetet bör bedrivas, som i viss utsträckning är tryckta och tillgängliga på universitetsbiblioteket, har han använt. Fackföreningsrörelsens material har han också förbisett. Resultatet av det bristfälliga utnyttjandet av källmaterialet har blivit att R:s karakteristik av de olika kommunerna inte kan tillerkännas något vetenskapligt värde. Många av notiserna är säkert riktiga, hur många kan inte kontrolleras, andra kan visas vara oriktiga.

Flera av R:s slutsatser skulle ha modifierats, om han hade beaktat de nämnda kunskapskällorna. Mystiken kring de »politiska regionernas» skarpa gränser skulle t. ex. skingrats, om R. beaktat att gränsen mellan två län i regel också är gränsen mellan två valkretsar och två partidistrikt. Det är ju ganska naturligt att det blir flera kommuniströster på norra sidan om gränsen mellan Västerbotten och Norrbotten, även om i och för sig förutsättningarna är desamma på båda sidor om gränsen. I Norrbotten, där kommunisterna ända sedan partisprängningen 1917 varit starka (de övertog då hela partiapparaten och tidningen Norrskensflamman, vilket R. inte nämner), har givetvis agitationen varit mera systematisk än i Västerbotten. Dessutom är det uppenbart att en kommunistympatisör i Västerbotten måste betänka sig mer än en gång innan han röstar på ett parti, som inte kan beräknas få något mandat. Hans röst stöder då närmast de borgerliga partierna. I Norrbotten däremot är rösten inte »bortkastad». Givetvis förklarar detta inte skillnaden i stort, men det förklarar varför gränsen är så skarp. Det märkligaste i detta sammanhang är att Hortlax kommun i Norrbottens län, vilken gränsar till Västerbotten, visar ett »västerbottniskt» partimönster. Här skulle säkert en närmare analys ha varit motiverad.

En orsaksfaktor, som R. genom sin bristfälliga information och sin bristande källkritik synes ha starkt underskattat, är agitationen. Han anser det redan a priori osannolikt att agitationen haft någon betydelse, då detta skulle kunna vara fallet endast om den under 28 år skulle ha »helt inriktats mot vissa kommuner och samtidigt lämnat 100-tals andra i fred». Detta är emellertid inte alls osannolikt, tvärtom. Det framgår av kommunistiska instruktionsbroschyrer och kongressredogörelser att en sådan taktik varit vanlig. Särskilt storindustrierna — »klasskampens avgörande punkter» för att tala med en broschyr från 1933 — har varit föremål för speciell uppmärksamhet.

Jag skall något utförligare behandla ett par avsnitt för att visa, hur lättvindigt R. tagit på källproblemet och hur felaktig hans bild av verkligheten därför blivit. På s. 135—136 behandlar R. den s. k. statarkommunismen i Vadstenatrakten. Här fick kommunisterna (kilbomarna) vid 1932 års val i

flera kommuner omkr. 25 % av rösterna och ganska många röster även vid några andra val. Detta är anmärkningsvärt, eftersom det är fråga om »statarbygder» med relativt många lantarbetare, en yrkesgrupp som annars inte brukar rösta kommunistiskt. Till förklaring anför R. följande:

»Grannskapet till Vadstena kan inte ha spelat någon roll i sammanhanget, eftersom det inte är någon industristad och har mycket låga kommunistisiffror. Någon personlig faktor i form av lokala ledare och agitatorer av betydelse synes inte ha funnits. Den enda kommunistiska agitation man (!) kände till i kommunerna, var några politiska föredrag som en sadelmakare från Motala vid något tillfälle hållit. Några djupare rötter synes denna statarkommunism aldrig ha haft, och då tiderna blev bättre, försvann den till största delen snabbt.»

Det gäller här händelser som ligger 20—25 år tillbaka i tiden. Att då endast hålla sig till en nutida meddelares hågkomster utan att söka kontrollera dessas sanningshalt ur samtida källor, är uppenbarligen lättsinnigt. Det går mycket lätt att få fram samtida uppgifter ur den kommunistiska pressen, där mötesreferat, resebrev och valredogörelser förekommer tämligen regelbundet. Sadelmakaren existerar mycket riktigt. Han hette Nils Alm och stod på kilbomarnas riksdagslista 1932 (Folkets Dagblads östgötanummer ²⁵/₈). Men propaganda hade förekommit långt tidigare. Redan 1924 rapporterar Hinke Bergegren i ett resebrev att det finns en livaktig kommunistavdelning i Vadstena med egen lokal. Och i Fågelsta står en lantarbetare Petersson på riksdagslistan. Han säges ha tillhört Fågelstakommunen sedan den bildades. Där fanns således redan då ett propagandacentrum. 1928 rapporterar »Röda Frontbilen» den ⁵/₇ så här: »I Vadstena hade 175 personer mött upp. ... Vi har här några energiska kamrater, som arbetar hårt för kommunismen. De har en egen ganska stor och vackert dekorerad lokal till sitt förfogande. Staden saknar industri och den huvudsakliga agitationen utföres på landsbygden omkring staden. Det fattiga jordbruksproletariatet skall vinnas för vår kamp. ... Arbetarna vid de stora godsen är till ytterlighet fattiga. Kommunismen har dock (!) slagit rot, och i Fågelsta arbetar en verklig kärntrupp, som är värd särskild honnör.» Den ²⁷/₈ 1928 heter det i Folkets Dagblad: »Vi har haft ett 20-tal möten i socknarna här omkring Motalakretsen. Mötena har i de flesta fall varit mycket goda, trots att det är rena landsbygden. 70—80—90 personer har i allmänhet varit åhörarantalet. Inom vårt arbetsområde, som omfattar flera socknar, har vi varje lördag och söndag företagit turnéer med cykelpatruller, där två och två kamrater gjort sällskap. 600 exemplar av Folkets Dagblad har sålts.»

Fågelsta ligger i Fivelstads socken. Där nådde kommunisterna just 1928 sitt hittills högsta röstetal. Röstandelen steg från 11 % 1924 till 15 % 1928. Nog måste man väl anta att den tydliga intensiva propagandan här har spelat en viktig roll. Så långt kan man komma med tidningsnotiserna. Om R. hade vänt sig till lantarbetarförbundet och till socialdemokratiska partistyrelsen hade han säkerligen kunnat få reda på att varken den reformistiska fackföreningsrörelsen eller socialdemokratin ännu hade fått fast fot i dessa trakter. Den första mera systematiska agitationen mot de bestående förhållandena torde ha kommit från kommunisterna, vilket kan förklara deras framgångar.

Även i fråga om Värmlandskommunismen skulle R. säkerligen ha kommit till delvis andra slutsatser, om han utnyttjat det kommunistiska materialet. Han skriver på tal om Nyskoga socken (s. 230) om »den till synes totala avsaknaden av allt ideologiskt innehåll. Trots att man i många byar vid valen nästan går man ur huse för att rösta kommunistiskt, läser man inte annat än i undantagsfall kommunistiska tidningar och på det hela taget tycks man vara komplett ointresserad av allt vad politik heter». Och så berättar R. vad han kallar en drastisk episod från 1948 års valkampanj, då länets riksdagsman vid ett möte i Nyskoga skulle ha haft tre åhörare, varav två kända som borgerliga. Man får närmast det intrycket att kommunismen — som R. säger på ett annat ställe — kommer som maskrosfrön med vinden och inte förmedlas av någon propaganda.

Om man skummar lite i den kommunistiska pressen, får man emellertid även här en annan bild. Vi kan börja 1924. Den 12/8 skriver riksdagsman August Spångberg i Folkets Dagblad om valagitationen i norra Värmland: »Inte minst genom de senaste årens flottningskonflikter, vilka i dessa trakter av Klarälvsdalen fått en stark tillspetsning, har dess arbetarbefolkning vaknat till förståelse för den hårda kampens nödvändighet.» (Där finns alltså en tänkbar förutsättning som R. kunde ha undersökt!) Vid mötena har det, skriver Spångberg, varit god tillslutning och god åtgång på broschyrlagret. Den 18/8 berättas om ett möte i Nyskoga den 15/8. God anslutning, god åtgång på broschyrer och god kollekt. 15 möten i dessa trakter under veckans lopp. Alla väl besökta utom ett.

Nästa valkampanj var 1928. Då var »Röda-Front bilen» i Värmland. Den 25/7 berättas om ett möte i Kristinefors, som ligger i Vitsand nära gränsen till Nyskoga. »I Kristinefors blev vi glatt överraskade. Ett 80-tal kärnkarlar från skogarna hade mött upp. Flera av mötesdeltagarna hade cyklat över 2 mil. Inom Vitsands socken har vårt parti ett verkligt dominerande inflytande. Det är dessa kraftiga skogskarlar, som låter partiets paroller gå från arbetarhem till arbetarhem och som inte sparar varken tid eller krafter, när det gäller arbetarklassens kamp samt partiets framgång.»

Om vi sedan hoppar fram till 1948 års valkampanj, som R. talar om, så finns det inte upptaget något föredrag i Nyskoga av riksdagsman Kempe på de talarturnéer, som publicerades i Nya Värmland (den kommunistiska halvveckotidningen i Värmland). Därför kan det naturligtvis mycket väl ha improviserats ett möte med dåligt resultat. Det kan också tänkas att R:s sagesman minns fel och syftar på ett möte som hållits 1946 eller 1950. Detta är dock tämligen likgiltigt, några slutsatser kan inte dras av att ett enstaka möte blivit misslyckat. Alla partier torde ha noterat misslyckade möten under alla valkampanjer! Mot hypotesen att Nyskogaborna skulle vara »komplett ointresserade av allt vad politik heter» talar att det hölls ett friluftsmöte där den 28/7 1948, vilket enligt Nya Värmland var besökt av 150 personer. Mötet hölls visserligen i Vitsandskommunisternas regi, men det säges i referatet att det »så småningom» blev fullt med folk, vilket tyder på att endast en del av deltagarna kommit med buss från Vitsand. Det sägs i referatet vidare att »träffen» ordnats för elfte gången och att tillslutningen detta år var rekord dittills. Riksdagsman Kempe talade f. ö. i Kristinefors den 28/8 för 300 personer. Även om siffrorna är i överkant, så vittnar de inte

precis om likgiltighet i dessa glest befolkade trakter! Vad som skulle bevisas, är för övrigt inte likgiltigheten i och för sig, utan en ev. större likgiltighet än på andra håll.

R:s uppgifter om tidningspressen kan inte betraktas som mätare på det politiska intresset. De flesta kommunistiska tidningarna är nämligen veckotidningar, som inte är medtagna i TS-boken. Vid valtider sprids dessutom ett stort antal tidningar och broschyrer som riktar sig till vissa yrkesgrupper, t. ex. skogsarbetarna. Lösnummerförsäljningen går inte genom Pressbyrån utan genom partimedlemmar. Det är för övrigt ganska naturligt att de ständiga prenumeranterna på de kommunistiska tidningarna inte är så många, då dessa är rikstidningar eller propagandatidningar och inte har så många ortsnheter av vanligt slag. De andra politiska partiernas rikstidningar är nog inte mycket mera spridda i obygderna.

Det skulle föra för långt att i detalj granska R:s övriga synpunkter. När han tillskriver kommunisternas röstökning 1944 den ryska prestigens ökning, så kan detta emellertid på sin höjd vara en del av sanningen. Han har inte tagit hänsyn till reallönesänkningen under kriget, vilken för övrigt på grund av den s. k. solidariska lönepolitiken drabbade de relativt högt betalade arbetargrupperna särskilt hårt. Motsättningen mellan LO-ledningen och vissa medlemsgrupper hade säkert också en viss betydelse, likaså de ukaser mot kommunisterna som utfärdades av vissa fackförbund. R. har inte undersökt de fackliga förhållandena. Genom att han förbisett sådana faktorer, har han säkerligen kommit att generellt underskatta de låga inkomsternas betydelse. I detta sammanhang bör även påtalas att R. inte, så vitt jag kan finna, på någon punkt ansett sig böra nämna vad den kommunistiska propagandan konkret gått ut på i de olika valkampanjerna. Om han tagit hänsyn därtill, skulle han säkerligen ha kunnat utläsa åtskilligt om vilka förhållanden som kommunisterna själva ansett vara anledningar till kommuniströstning. Atminstone i de fall, då propagandan haft framgång, borde dessa förmodade anledningar ha undersökts. R:s förmodan att många kommuniströstande är okunniga om vad kommunismens samhällsideal innebär må vara riktig, men det är orimligt att anta att inte de aktuella agitationspunkterna (t. ex. »lönerna upp, priserna ner») påverkar väljarna.

R. anför vissa sannolikhetsskäl för att de värmländska och norrländska skogsbygdernas geografiska isolering ibland följts av en social isolering, som kunnat göra deras invånare speciellt benägna att lyssna till kommunisternas samhällskritiska förkunnelse. Men han påpekar själv, att huvudparten av kommuniströsterna inte har kommit från obygderna utan från städer och tätorter. Han menar emellertid att den sociala isoleringen kan vara lika stor i tätorterna, i synnerhet bland de inflyttade. Härigenom får han en »gemensam nämnare» för obygdskommunismen och storstadskommunismen. Detta är dock en ren konstruktion utan ens ett försök till verifiering. Man vet i själva verket inte alls om kommuniströsterna i någon nämnvärd utsträckning kommer från de till storstäderna inflyttade. Det är lika troligt att dessa i förhållandevis stor utsträckning röstar med folkpartiet eller socialdemokraterna.

Rydenfelts avhandling för på åtskilliga ställen tanken till 1600-talets akademiska avhandlingar. Någon källkritik förekommer knappast alls, utan alla uppgifter tas utan vidare för goda. När exempelvis R. vill visa att kommuniströstningen är mera en allmän protest än ett uttryck för en övertygelse, använder han som belägg härför, att den amerikanske presidentkandidaten Stevenson enligt New York Times har sagt att kommuniströstningen i Frankrike (!) är av sådan karaktär. Den bristande kritiken av de anonyma uppgiftslämnarnas uppgifter har förut påtalats. Även anspråken på sannolikhet hos argumenten är i vissa fall inte större än hos Olof Rudbecks skola. För förståelsen av kommunismen i Lillhärdal anges det sålunda vara »av ett visst intresse att inte mindre än fem häxor från Lillhärdal avrättades enbart under året 1666». Avhandlingen innehåller många sådana notiser, av vilka dock den citerade är bland de mest påfallande.

Vad här sagts hindrar givetvis inte att många av Rydenfelts hypoteser och hugskott kan komma att visa sig riktiga vid en vetenskaplig analys. I åtskilliga fall förefaller detta t. o. m. sannolikt. Det finns också många klart belagda fakta i avhandlingen, vilka med fördel kan bilda utgångspunkt för vidare forskning på området.

Ake Elmér.

ERNST WIGFORSS: *Minnen III 1932—1949*. Sthlm 1954. Tidens förlag. Pris kr. 17: 50.

Delarna I och II av Ernst Wigforss' imponerande memoarverk ha förut recenserats i denna tidskrift.¹ Den tredje och avslutande delen lades den sista augusti 1954 fram för offentligheten. Därmed har fullbordats ett verk, som intar en särställning inom den svenska memoarlitteraturen. Kritiken i dagspressen har allmänt satt den sista delen ett gott stycke nedom de två första; krönet och avslutningen ha icke riktigt hållit vad början lovade, har man ansett. Tydligt är också att den tredje delen inte är skriven med samma spänst och glädje som de första. Då Wigforss började skriva sina minnen, hade han nyss trätt ut i en ny frihet, friheten från det dagliga aktiva politiska arbetet. »Det var lockande att bli fri. Leva efter behag. Skriva men bara till egen förnöjelse.»

Men förnöjelsen hade en mening. Som det väsentligaste ärendet med memoarskrivandet framstod för Wigforss själv liksom för hans tillskyndare i detta värv att redovisa den nästan två decennier långa maktperioden som socialdemokratisk rikshushållare. I det sammanhanget fanns naturligtvis också ett annat angeläget ärende än att blott teckna de egna minnena. Avsikten var också att skriva en politikers betraktelser över vad han upplevat, d. v. s. att även ge den egna synen på vad som hänt. För den som så oavlatligt stått i kritikens skottfält måste det finnas ett och annat att lägga till rätta; anledningar till självförsvar ha inte saknats. Men när skildringen kom fram till de viktiga åren, var en stor del av lusten i skrivandet borta. Vad som från början var förnöjelse blev, om man får sätta tro till förf:s självdeklaration, ett självpåtaget ok. Att föra memoarverket till sin

¹ Statsvet. tidskr. 1952, s. 265 ff.

fullbordad kändes, säger han, »nästan som ett försök att med en tredje och sista del vinna åter den förlorade friheten». Resultatet har inte kunnat undgå att bära spår härav. Detta har emellertid inte hindrat att även boken om Wigforss vid makten blivit en politisk memoar av stora förtjänster. Viljan till uppriktighet är påtaglig. Motiv- och idéanalysen drivs med all energi. Särskilt efterkrigstidens omstridda skatte- och lönepolitiska avgöranden bli utförligt ventilerade. Beträffande skildringen av krigstidens utrikespolitiska ställningstaganden med all deras dramatik är kanske det mest frapperande den svala tonen i berättelsen, som inte tyder på något häftigare engagemang. Samma svalhet förenad med en rätt markerad generositet är för övrigt utmärkande för personkarakteristikerna i boken.

Liksom i de föregående memoarböckerna ha brev från författaren till närstående i viss utsträckning utnyttjats som stöd för framställningen, och liksom för del II ha även nu socialdemokratiska partistyrelsens och socialdemokratiska riksdagsgruppens protokoll blivit anlitade. Dessutom har Wigforss haft tillgång till Per Albin Hanssons efterlämnade papper. I utrikesdepartementets arkiv har han fått ta del av vissa rapporter och andra akter från krigstiden. Vidare har han uppenbarligen rådfrågat Nils Quensels och Gunnar Hägglöfs anteckningar. Även i tidningsläggen har han forskat.

Som källskrift betraktad har otvivelaktigt den tredje delen av Ernst Wigforss' *Minnen* större intresse än de båda föregående. Den omspanner tiden från regeringstillträdet hösten 1932 till hans avgång ur ministären 1949. Under denna tid var han permanent finansminister med undantag av sommarmånaderna 1936. Han kom sålunda att i praktiskt taget obruten följd verka på denna post i fyra ministärer av skiftande struktur. Vad Wigforss har att berätta från perioden 1932—49 är därför i eminent grad sådant som setts inifrån, från centrum. I det följande skall uppmärksamheten riktas på några moment av Wigforss' skildring från några av dessa år.

En svårighet när det gällde att klarlägga förspelet till krisuppgörelsen mellan socialdemokraterna och bondeförbundet 1933, som blev definitivt ingången och bekantgjord den 27 maj, var att någorlunda bestämt fixera tidpunkten för de avgörande förberedande kontakterna mellan de båda parterna. Det har stått klart att avgörande betydelse måste tillmätas vissa samtal mellan å ena sidan de dåvarande finans- och jordbruksministrarna Wigforss och Sköld och å andra sidan några medlemmar av bondeförbundsgruppen, Pehrsson i Bramstorp, Strindlund, Olsson i Golvvasta och Nilsson i Hörby.² När dessa inofficiella överläggningar ägt rum har det emellertid varit omöjligt att säkert fastställa. Något skriftligt material till belysning av denna sak har det tidigare inte varit möjligt att få fram och de muntliga upplysningarna från några av de deltagande ha varit ytterst vaga. Det har talats om betydelsefulla kontakter redan i februari eller mars,³ men

² O. N y m a n, »Krisuppgörelsen mellan socialdemokraterna och bondeförbundet 1933». Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. XIX. (1944), s. 28; d e n s., »Krisuppgörelsen 1933. Några anmärkningar och kompletteringar.» I: Statsvetenskapliga studier. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. XX. (1944), s. 498 ff. (504); d e n s., »Svensk parlamentarism 1932—1936». Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. XXVII. (1947), s. 100 f.

³ O. N y m a n, »Krisuppgörelsen ...», s. 29; d e n s. i Statsvetenskapliga studier, s. 504, not 9.

det har å andra sidan inte helt kunnat uteslutas att de regelrätta förhandlingarna mellan Wigforss-Sköld och de nämnda bondeförbundarna försiggingo först sedan de officiella förhandlingarna mellan regeringen och de borgerliga partierna redan inletts, d. v. s. efter den 21 april.⁴ Först den 4 maj började de officiella förhandlingarna på allvar.⁵ Wigforss' memoar får nu anses ha bragt klarhet över förloppet så tillvida, att det kan konstateras att de privata överläggningarna mellan finans- och jordbruksministrarna och Bramstorp-Strindlund m. fl. hade fört till ur regeringens synpunkt positivt resultat under förra hälften av april. Vid genomgången av Per Albin Hanssons papper har Wigforss påträffat en promemoria skriven av honom själv om en konferens den 7 april 1933 med Pehrsson i Bramstorp, Olsson i Golvvasta, Strindlund, Sköld och Wigforss som deltagare. Wigforss har också i en kalender numera funnit anteckningar om två sammankomster hos Sköld tätt efter varandra, den 7 och 10 april. Det har tidigare varit känt att de ifrågavarande privata överläggningarna höllös i Skölds bostad i Äppelvikén. Den fjärde av de förut nämnda bondeförbundarna, Janne Nilsson i Hörby, har tydligen deltagit endast i den ena av de två sammankomsterna. Om hans betydelse i sammanhanget lämnar Wigforss flera vittnesbörd i sin memoar.

På grundval av nu förefintligt material, inklusive det som kommit fram genom Wigforss' memoar, kan man göra följande sammanfattning beträffande krisuppgörelsens genesis år 1933. Efter sonderingar i form av samtal mellan enskilda regeringsledamöter och enskilda bondeförbundsriksdagsmän, främst Strindlund och Pehrsson i Bramstorp, under riksdagens tidigare skede, i februari eller mars, kunde man i början av april gå över till regelrätta förhandlingar mellan å ena sidan statsråden Wigforss och Sköld och å den andra några för en uppgörelse intresserade bondeförbundare. Redan före riksdagens påskferier kring mitten av april månad hade dessa privata överläggningar lett till ett i stort sett positivt resultat. Efter påskferierna tog statsminister Hansson initiativ till förhandlingar med de borgerliga partierna och hade inledande samtal med partiledarna Lindman, Hamrin och Olsson i Kullenbergstorp var för sig. Efter påsk började också principdebatten i det för krisfrågorna tillsatta särskilda utskottet med Hamrin som ordförande. I avvaktan på principdebattens fullföljande uppskötts tills vidare den officiella inbjudningen från regeringen till partiunderhandlingar. Principdebatten i särskilda utskottet, som pågick t. o. m. den 4 maj, gav besked om att de borgerliga representanterna med ett par undantag ställde sig kritiska mot regeringens program i arbetslöshetsfrågan. Av bondeförbundets representanter i utskottet intogo Olsson i Kullenbergstorp och K. G. Westman i stort sett samma kritiska attityd som övriga borgerliga, medan den tredje, Pehrsson i Bramstorp, gav uttryck åt betydligt mera samförståndsvilliga tongångar. Vid principdebattens slut framställdes principyrkanden från de olika partierna. Det av Olsson i Kullenbergstorp framlagda var ovedersägligen det som mest avvek från regeringens förslag. Emellertid enades de borgerliga till slut om ett gemensamt principyrkande;

⁴ O. N y m a n, »Svensk parlamentarism 1932—1936», s. 100 f. Jfr d e n s., »Krisuppgörelsen . . .», s. 25.

⁵ *Ibid.*, s. 32 ff.

det skedde efter förhandlingar med Olsson i Kullenbergstorp och Westman som delegater från bondeförbundets sida. På detta stadium ingrep Per Albin Hansson. Han återupptog sina förhandlingar med de borgerliga partiledarna och lyckades utverka att principvoteringen i särskilda utskottet uppsköts. Därefter följde den officiella förhandlingsomgången. På förslag av bondeförbundet utvidgades förhandlingarna till att omfatta även jordbruksfrågorna. Under dessa förhandlingsveckor i maj månad ($\frac{1}{5}$ — $\frac{27}{6}$) mognade det preliminära resultat, som uppnåts i april vid de privata överläggningarna mellan Wigforss-Sköld och Bramstorp-Strindlund m. fl., till definitiv överenskommelse. K. G. Westman tog intryck av den övervägande uppgörelsevilliga stämningen inom gruppen och var säkerligen även känslig för de taktiska möjligheterna för partiet i det nya läget. Han drog andra tveksamma med sig. Så kom det sig att Olsson i Kullenbergstorp endast fick några få gruppmedlemmar på sin sida i motståndet mot krisuppgörelsen med socialdemokraterna. Dock fanns ännu in i det sista ett hinder att övervinna. Det uppstod svårighet att nå full enighet beträffande lönebestämmelserna vid reservarbetena, men vid den avslutande förhandlingen mellan Per Albin Hansson och Westman kom man till slut fram till en formel, som kunde accepteras av både socialdemokrater och bondeförbundare. Wigforss sticker inte under stol med sin uppfattning om vad som till syvende och sist var den utslagsgivande faktorn: regeringens föresats att upplösa andra kammaren, om dess krispolitik bleve avvisad av riksdagen. Utan nyval kunde bondeförbundarna inte räkna med att få igenom jordbrukshjälpen, om de inte gjorde upp med socialdemokraterna.

Wigforss' intressen och aktivitet vid övervägandena inom de regeringar han tillhört voro inte begränsade till inrikespolitiken. Av Wigforss' relation av händelserna hösten 1939 framgår att han var den främste opponenter och varnaren inom regeringen mot Sändlers Ålands- och Finlandspolitik. Även militärledningens benägenhet att planera för svensk uppslutning på Finlands sida i ett finskt-ryskt krig oroade honom. Han talar om hur vid militära föredragningar scenen anmärkningsvärt snabbt förflyttades från Åland och frågan om svensk medverkan där, bort till Karelska näset och frågan hur många svenska divisioner som kunde behövas för att där fälla utslaget. Oron och spänningen ledde, som Wigforss själv bekänner, ibland till »explosionsartade reaktioner efter lång uppladdning». Det kom till sammanstötningar mellan Sandler och Wigforss, men även Per Albin Hanssons bristande fasthet ingav Wigforss bekymmer. »Vad man kunde frukta var, att statsmakterna under intryck av en uppjagad opinion tog något steg, vars konsekvenser förde oss vidare och slutligen in i det krig, som bara ett fåtal från början varit beredda att ta del i.»

På grundval av uppgifter i socialdemokratiska partistyrelsens protokoll har förut kunnat konstateras att oöverkomliga meningsskiljaktigheter beträffande Ålandspolitikerna uppstått mellan Sandler och regeringen i övrigt i oktober 1939, ehuru Sändlers demission uppskjutits så länge förhandlingarna mellan Finland och Sovjetryssland pågingo.⁶ Wigforss har åtskilligt att anföra härom. Bland annat synes det ha varit laddade dagar vid tiden för

⁶ O. N y m a n, »Parlamentarismen i Sverige», 1950, s. 84.

det nordiska statschefsmötet i Stockholm i mitten av oktober. Vid en statsrådsberedning den 22 oktober fick spänningen utlopp. Sandler förklarade att han inte ämnade fungera som kabinetssekreterare åt tolv statsråd, och Wigforss gav öppet Sandler sitt misstroendevotum. Per Albin Hansson försökte dämpa skärpan i motsättningen genom att varna för risken av splittning av det socialdemokratiska partiet men utan att lyckas: Wigforss svarade att landets framtid var viktigare än partiets.

Under samlingsregeringen, beträffande vars tillkomst Wigforss framför allt poängterar högerns tvekan, spelade till en början förhållandet till den finsk-ryska konflikten en huvudroll. Även här var Wigforss en av de främsta återhållande krafterna, en motståndsmän mot aktivism och överhuvud mot en känslöbetonad inställning till det finländska problemet. Det är en av förklaringarna till varför han i Andersson i Rasjön huvudsakligen ser en bundsförvant, då han tänker tillbaka på åren i samlingsregeringen. Detta bundsförvantskap var utpräglat även under den s. k. februarikrisens dagar 1940, då lidelserna efter Per Albin Hanssons kortfattade kommuniké den 16 februari voro starkare än eljest. Wigforss har ingenting nytt att nämna om denna episod, men han vill ta Per Albin Hansson i försvar mot kritiska omdömen om bristerna i dennes handlag med den inhemska opinionen vid detta tillfälle. Det torde dock svårligen gå att förneka att Per Albin Hanssons sträva formulering illa svarade mot vad en övervägande opinion bland folket ville ha sagt i det läge som då var. Det är inte likgiltigt hur ett avslag formuleras i ett sådant ögonblick. Det var en brist hos Per Albin Hansson att han inte insåg detta. Gustaf V:s diktamen den 19 februari, som i sak sade detsamma men sade det på ett annat sätt, var utformad med bättre förståelse för lägets krav. Det måste vidhållas att Per Albin Hansson i detta fall icke förstod att ge regeringens ställningstagande den rätta motiveringen inför nationen. Det sammanhängde inte direkt men indirekt med hans bristande utrikespolitiska förfarenhet. Annars hade han vanligen den borne politikerns goda psykologiska blick. Direkt sammanhängde det med hans underskattning av formalia och bristande förståelse för den nationella känslaspekten. Efter de självdeklarationer, som Wigforss gjort, förvånar det inte att han känt sig manad att träda in till Per Albin Hanssons försvar på denna punkt.

Beträffande händelserna på våren och sommaren 1940, då uppmärksamheten måste vändas från öster till söder och väster, finns det anledning att särskilt notera vad Wigforss har att berätta om beslutet i juni att medge tysk permittenttrafik genom Sverige. Sedan länge har det varit känt att det i utrikesdepartementets aktpublikation »Transiteringsfrågan juni—december 1940» (1947) saknas ett nummer av väsentligt intresse, som måst utslutas, då vederbörande utländska regering inte medgivit aktens publicering. Wigforss nämner utan omsvep vad det är fråga om: ett telegram den 18 juni från Sveriges minister i London, envoyén Björn Prytz, som förmedlade hälsningen att »common sense and not bravado» i fortsättningen skulle bli vägledande för den engelska politiken. »I beredningen tog det sista kraften ur motståndsviljan», säger Wigforss, varmed dock inte får anses vara sagt att beslutet blivit annorlunda även utan detta telegram.

Den punkt i Wigforss' tredje memoarbok som blivit mest uppmärksam-

mad är otvivelaktigt det avsnitt, som skildrar omständigheterna kring beslutet att medge överförandet av en tysk division genom Sverige från Norge till Finland midsommaren 1941. Historien om den egendomliga dubbelvoteringen inom den socialdemokratiska riksdagsgruppen och Per Albin Hanssons referat inför gruppen av ett yttrande av Gustaf V, vilket tyts som ett abdikationshot, återberättas av Wigforss. Dessutom kommer han med ett nytt bidrag till diskussionen i frågan om Hansson riktigt refererat konungens yttrande. Wigforss kommer till resultatet att så är fallet och att Gustaf V alltså verkligen hotat med abdikation, därest det tyska kravet inte tillmötesgicks. Detta har som bekant förnekats, och man har då bl. a. stött sig på en utsaga av prins Eugen, som bestämt hävdade att någon antydning om abdikation aldrig förekommit från kungens sida vid det berörda tillfället.⁷ Samlingsregeringens utrikesminister, envoyén Christian Günther, som jämte Per Albin Hansson och dåvarande kronprinsen deltog i den enskilda överläggning med kungen, vid vilken det omdiskuterade yttrandet fälldes, har i ett uttalande, som han gjort sedan Wigforss' bok kommit ut, kategoriskt förklarat att kung Gustaf aldrig nämnde ordet abdikation. Däremot skall han ha deklarerat att han på sin ålders höst inte ville medverka till något, som kunde störta landet i krig, vilket han ansåg att ett avslag på tyskarnas begäran skulle göra. Han rådde till eftergift och sade att han i annat fall »inte ville vara med». Günther tolkade dessa ord inte som ett allvarligt menat hot om abdikation utan så, att kung Gustaf därmed endast ville så starkt som möjligt understryka sin personliga mening om det lämpliga i att ge efter för tyskarna vid detta tillfälle.⁸

Om man utgår från att Per Albin Hansson blivit riktigt uppfattad vid den socialdemokratiska riksdagsgruppens sammanträde, skulle ylligt sett Hanssons och Günthers utsagor stå i motsättning till varandra. Den ene har räknat med ett allvarligt menat abdikationshot, den andre icke. Det vore då anledning att på grundval av en närmare källkritisk analys våga dessa båda vittnesbörd mot varandra — uppenbart är däremot, att prins Eugens berättelse om vad Gustaf V sagt att han inte sagt, vilken senare återberättats av författarinnan Amelie Posse, har sekundärt värde. Å ena sidan står då ett uttalande av dåvarande statsministern, fällt så gott som omedelbart efter samtalet med kungen men avgivet inför en partiförsamling, vars ställningstagande talaren säkerligen har velat påverka; han kan därför medvetet ha tolkat kungens yttrande i en viss riktning, som varit tjänlig för hans syften, och därmed givit ett referat, som måhända överbetonat allvaret i vad kungen sagt. Å den andra sidan står ett uttalande av dåvarande utrikesministern, fällt tretton år efter det aktuella samtalet, med den försvagning av minnesbilden, som åren kunna ha givit, och med den förvanskning, som — sagesmannen omedvetet — intryck och inflytelser under mellantiden kunna ha bidragit till. Närmare besett råder emellertid ingen svåröverkomlig motsättning mellan Hanssons och Günthers uttalanden. De ord Per Albin Hansson lade i kungens mun, att andra finge ta ansvaret — den exakta lydelsen lär inte kunna fastställas — äro inte oför-

⁷ Amelie Posse, »Åtskilligt kan nu sägas», 1949, s. 413.

⁸ Intervju med envoyén Günther i »Vecko-Journalen», 1. 9. (nr 37) 1954.

enliga med Günthers version »inte ville vara med». Uppenbart synes vara att kungen inte nämnt ordet abdikation men att han uttryckt sig på sådant sätt att olika tolkningar varit möjliga. Hansson har ansett sig ha skäl att tolka yttrandet som ett allvarligt menat hot om abdikation. Günther vill tyda det mindre bokstavligt och endast ge det innebörden av en med yttersta skärpa understruken manifestation av kungens personliga mening. Av prins Eugens uttalande framgår att kungen själv åtminstone efteråt velat ge en sådan tolkning vitsord.

Där kommer emellertid det nya bidrag, som Wigforss har lämnat, in i bilden. Han säger sig ha varit osäker, om Per Albin Hansson verkligen tolkat konungens uttalande riktigt, men han har funnit en bekräftelse på riktigheten härvidlag i en diplomatrapport, som den tyske ministern, prinsen av Wied, sänt till Berlin. Ministern blev kallad till kungen på eftermiddagen den 25 juni sedan avgörandet fallit, och i rapporten omtalas hur Gustaf V inför det tyska sändebudet skildrat hur svårt det varit att uppnå enighet om medgivandet; han hade fått gå så långt som till att tala om abdikation. Om man utgår från — vilket bör vara rimligt — att prinsens av Wied rapport inte är rena dikten utan någorlunda riktigt återger kungens ord, föreligga två möjligheter. Antingen har den åldrige monarken i lättnad över att avgörandet fallit på önskat sätt öppnat sitt hjärta för den tyske ministern och sanningsenligt avslöjat vad som förevarit. Då är Per Albin Hanssons tolkning den rätta. Eller också har Gustaf V inför Tysklands sändebud velat så starkt som möjligt betona hur hårt motståndet mot transiteringsbeslutet varit, och han har därför sagt att han till och med måst gå så långt som till att tala om abdikation; han har därmed velat göra klart att ytterligare sådana eftergifter inte kunde tänkas i framtiden. Då är Günthers tolkning den rätta. En närmare granskning av ordalagen i rapporten kunde möjligen ge vissa ledtrådar vid bedömningen av vilkendera tolkningen som är mest sannolik. Tyvärr har det inte varit möjligt att få ta del av rapporten.⁹ Med hittills tillgängligt material är full klarhet inte möjlig. Emellertid finns det skäl för ett understrykande, då Wigforss skriver att den kris, som kungen »utan tvivel ställt i utsikt», hade blivit lika allvarlig, även om den inte inneburit möjligheten av abdikation.

Vad den socialdemokratiska riksdagsgruppens ställningstagande beträffar, berättar Wigforss att det var på hans förslag som den dubbla voteringen kom till stånd. Vid den första voteringen skulle man få möjlighet att ge uttryck åt sin »verkliga» uppfattning utan hänsynstagande till några andra krafter. Den andra omröstningen, som hölls omedelbart efter den första, verkställdes med utgångspunkt från förutsättningen att de borgerliga parti-grupperna inte ville medverka till ett avvisande av de tysk-finska kraven. De socialdemokratiska ledamöterna av regeringen med undantag av Per Albin Hansson hade omedelbart uttalat sig för avslag på kraven. Vid riksdagsgruppens sammanträde kunde enligt Wigforss ingen missta sig på att

⁹ Materialet faller under sekretessbestämmelserna, och utrikesdepartementet åberopar sekretesslagen § 3. Den fotokopia det gäller tillhör en samling av kopior ur tyska utrikesministeriets arkiv, vilken hösten 1948 för information överlämnades till den svenska regeringen (»the Swedish Government»), alltså före Wigforss' avgång ur ministären.

Hansson i rådande läge önskade ett bifall, och han var inte tilltalad av Wigforss' förslag om dubbelvotering. Beträffande detta voteringsarrangemang deklarerar Wigforss att man inte får stämpla det som ett billigt sätt att visa sin motståndsvilja. »Det kunde ha varit så, det ska inte förnekas. Men ingen som var med i gruppen, kunde ta miste på stämningen. Till sammans med andra var man beredd att ta risken av ett nej.» Men Wigforss erkänner att denna linje inte fullföljdes. Endast den första omröstningens resultat skulle i första omgången ha meddelats de andra partierna. Eller endast en omröstning skulle hållits, innan man fått del av de andra gruppernas ställningstagande och haft förhandlingar med dem. Så skedde ju inte. Wigforss hävdar att Per Albin Hansson inte av egen drift skulle gått med på detta, men ingen vare sig ur regeringen eller riksdagsgruppen gjorde något för att partiledaren skulle ändra sin inställning. »Ansvaret kan inte läggas bara på Per Albin», konstaterar Wigforss fullt rättvist. Den första omröstningen, då den socialdemokratiska riksdagsgruppen med 159 röster mot 2 beslöt att meddela de borgerliga grupperna att man för sin del förordade ett avvisande av de tyska kraven och hemställde till de andra att sluta upp på samma linje, blev under förhandenvarande omständigheter en tom gest, som inte fick någon betydelse vare sig för samtid eller eftervärld.

Från hösten 1944 meddelar Wigforss en uppseendeväckande detalj beträffande rådplägningen inom den socialdemokratiska partistyrelsen om tänkbara alternativ vid samlingsregeringens avveckling. Man hade nått det stadium då partierna börjat rista sina bojor, arbetarrörelsens efterkrigsprogram hade lagts fram och 1944 års andrakammarval hade man bakom sig. Socialdemokratiska partistyrelsen sammanträdde den 5 november. Läget hade förändrats för socialdemokratien genom att partiet förlorat sin absoluta majoritet i andra kammaren. Per Albin Hansson hävdade i sin inledande exposé, att det vore lönt att undersöka om inte en fortsättning på samregerandet vore möjlig. Men han var också beredd för helt andra alternativ. Regeringen borde under alla förhållanden bygga på en majoritet. Samarbete kunde sökas både åt vänster och åt höger. Alla möjligheter borde hållas öppna. »Mycket blir i detta avseende beroende på hur partiet till vänster kan komma att se ut.» Man borde emellertid ha ögonen öppna för att det kunde bli tal om en koalition åt vänster. Hansson tillade dock att kommunisterna i så fall måste »lägga om sin verksamhet», och någon eftergiftspolitik gentemot dem skulle inte få komma ifråga. Per Albin Hansson och Wigforss voro inte ensamma om att tro på möjligheten av samarbete med kommunisterna vid denna tid.

Värt att notera som en faktisk upplysning är slutligen vad Wigforss meddelar om sin ställning vid partiledarvalet efter Per Albin Hanssons död i oktober 1946. Wigforss ansåg ett val mellan honom och Gustav Möller som den närmaste eventualiteten. Han motsåg en sådan eventualitet med olust och mycket blandade känslor, men tydligt är att han skulle ställt upp till tävlan, om budet gått till honom. Förslaget att välja någon bland de yngre, som trätt upp i statsrådsklass vid krigstidens slut eller genom den nya partiregeringens tillkomst och bland dem Erlander, var inte hans, men han gillade det och stödde obetingat Erlander mot Möller. Wigforss' insats

vid avgörandet i riksdagsgruppen var otvivelaktigt betydelsefull. Man kan gott säga att han inlade sitt veto mot Möller som blivande statsminister. När finansministern inför den socialdemokratiska riksdagsgruppen klart utsade att han misstrodde Möller som skiljedomare mellan finans- och fackdepartement samt förutsade svårigheter i samarbetet, var det en stöt mot Möller, som inte kunde bli utan en mycket kraftig verkan. Sköld och Wigforss — två förbigångna — i förbund med den yngre generationens ambitioner att se en av sina egna på ledarplatsen voro nog för att övervinna den breda popularitet och den ännu vidare goodwill, som tillkommo Gustav Möller och hans verk.

Olle Nyman.

Statsrådets förhandlingar 1848—1863. Bd 1. 24. januar—15. november 1848.
Udg. af rigsarkivet ved HARALD JØRGENSEN. Khvn 1954. Munksgaards.

Det danska rigsarkivet bemyndigades år 1948 att utge statsrådsprotokollen för tiden 1848—1863, och det första bandet har nu utkommit. Det omfattar tiden 24 januari—15 november 1848 och som utgivare står arkivarien Harald Jørgensen.¹

Såsom framgår av inledningen, fördes det icke några statsrådsprotokoll före Frederik VII:s trontillträde, vilket ägde rum den 20 jan. 1848. Åtta dagar senare utfärdades ett reskript, där konturerna till en blivande, på det hela taget konservativ författning tecknades. I samband med diskussionen härom i geheimestatsrådet den 24—28 januari fördes ett protokoll, vilket inleder det nu utgivna bandet. Sistnämnda dag påbörjades den egentliga protokollserien med geheimestatsrådets förhandlingar 28/1—21/3 1848, statsrådets förhandlingar 22/3 1848—29/1 1852 och därefter ånyo geheimestatsrådets förhandlingar. I geheimestatsrådet var kungen ordförande, i statsrådet infann han sig blott vid vissa tillfällen.

De danska statsrådsprotokollen äro till skillnad från de nuvarande svenska statsrådsprotokollen diskussionsprotokoll, och i diskussionen deltaga inte blott ministrarna utan även kungen. I gengäld är antalet ärenden, som behandlas, relativt litet. För kännedom om ställningar och förhållanden äro de danska statsrådsprotokollen av stort intresse. För perioden 1848—1863 ha de visserligen tidigare utnyttjats av forskningen, men det säger sig självt, att det är en stor fördel att få dem bekvämt tillgängliga i tryck. Det nu föreliggande bandet ger bl. a. en klar bild av Frederik VII:s roll. Kungen visade gång efter annan ett envist motstånd mot tanken om uppdelning av Slesvig och uppträdde vid vissa tillfällen med bestämdhet. Betecknande är vidare hans omsorg om det egna apanaget i samband med junigrundlovens tillkomst. Han anmärkte, »at da Han af sin egen frie Villie gav Afkald paa den souveraine Magt, var Han ogsaa berettiget til at fastsætte de Betingelser, under hvilke Han var villig til dette Offer ... Hans Majestæt forbeholdt sig

¹ Tillfogas kan, att redan år 1936 publicerades vissa utdrag av statsrådsprotokollen för tiden 1863—1879, nämligen de delar, som röra utrikespolitiken. Se »Statsraadets Forhandlinger om Danmarks Udenrigspolitik 1863—1879 ... udg. af Aage Friis».

selv at bestemme sin Civilliste for sin Regjeringstid og at fastsætte den aarlige Sum, som Han vilde betinge sig, dersom Han af en eller anden Grund skulde bestemme sig til før sin Død at nedlægge Regjeringen».² Man får också talrika bevis på Monrads arbetsiver och initiativrikedom. Mitt under brinnande krig sysselsatte han sig med åtskilliga problem inom sitt ministerium (kultusministeriet). Bl. a. framlade han förslag till inrättandet av en statsvetenskaplig examen. Även beträffande Oscar I:s danska politik innehåller bandet åtskilligt av intresse.

Den föreliggande delen är utgiven på ett föredömligt sätt och försedd med goda register. Önskvärt är givetvis, att hela verket kan föreligga färdigt inom rimlig tid. Huruvida det är möjligt utan att man tillgriper den inledningsvis antydda men alltid något riskabla utvägen att utesluta vissa delar, må dock ifrågasättas. Det nu utkomna bandet är utgivet utan uteslutningar, och i inledningen lovas, att samma princip skall följas beträffande icke blott hela år 1848 utan även de närmast följande åren.

Nils Stjernquist.

TIDSKRIFTSÖVERSIKT

Ekonomisk revy. Årg. 11: 1954. H. 5. *Hønsvald, N.*, Norsk syn på nordisk økonomisk samarbeid, s. 335—340. — *Montgomery, A.*, En finansministers självkritik, s. 341—346. — H. 6. *Gram, J.*, Den danske valutakrise, s. 406—412. — *Vikbladh, I.*, Amerikansk tullpolitik vid skiljevägen, s. 413—420. — H. 7. *Carstens E.*, Dansk syn på et nordisk fællesmarked, s. 455—462. — *Thunholm, L-E.*, Självfinansiering och penningpolitik, s. 463—474. — *Gehnich, K. G.*, Ekonomiska aspekter på den västtyska upprustningen, s. 475—482. — Årg. 12: 1955. H. 1. *Montgomery, A.*, Schweizisk och svensk ekonomi, s. 3—9. — *Kärre, B.*, Saarfrågan ur ekonomisk synvinkel, s. 10—20.

Ekonomisk tidskrift. Årg. 56: 1954. Nr. 4. *Herz, U.*, Maximum-optimum, s. 270—290.

Finsk tidskrift. T. 156: 1954. H. 5—6. *Lindman, S.*, C. G. Estlander och svenskets rörelsen i Finland, s. 160—171. — *Bonsdorff, G. von*, Kinas nya författning, s. 172—181.

Historisk tidskrift. Årg. 17: 1954. H. 3. *Hildebrand, K-G.*, Till Karl XII-uppfattningens historia. I. Från Voltaire till Fryxell, s. 353—392.

Liberal debatt. 1954. Nr. 7—8. *Dahlén, O.*, Nya överheter, s. 197—198. — *Welinder, C.*, Politisk debatt och ekonomisk politik, s. 199—201. — *Meijer, H.*, Program för författningsrevisionen, s. 202—204. — *Jonsson, B. I.*, Skaraborgs län — ett politiskt porträtt, s. 208—211. — *Jørgensen, B. T.*, Danmarks politiske stilling, s. 212—215. — *Törnudd, K.*, Nyliberala studentförbundet i Helsingfors, s. 216—219. — *Groll, L.*, Europarådet diskuterar, s. 220—223.

² S. 488 f.

Politisk tidskrift. 1954. Nr. 11. *Lindegren, K.*, Fredsoptimism, s. 321—326. — *Åsling, N. G.*, Kommunalpolitik efter nya linjer, s. 326—329. — *Venemalm, L.*, Lokaliseringspolitikens problematik, s. 329—33. — *Wedin, N. J.*, Mål och medel, s. 334—336. — *Strand, S. G.*, Politik i memoarernas spegel, s. 337—339.

Svensk tidskrift. Årg. 41: 1954. H. 10. Om storfinansen, s. 489—491. — *Boman, W.*, Övervakningskommissionen i Korea, s. 492—498. — *Rohltieb, C.*, Kollektivhushållning och familjeliv, s. 499—504. — *Angelus, O.*, Från mir till kolchos, s. 515—523.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Årg. 46: 1954. Nr. 20. *Humble, S.*, Proportionella val inom kommunala representationer, s. 599—604. — *Sachs, T.*, Hur bör borgmästare väljas?, s. 604—606. — Partiställningen i köpingarnas kommunalfullmäktige efter nyvalen 1954, s. 606—609.

Tiden. Årg. 46: 1954. Nr. 10. *Björk, K.*, Försvarets pris, s. 577—583. — *Erlander, T.*, Ekonomisk makt och ekonomisk demokrati, s. 584—590. — *Banerji, J. K.*, Indiens femårsplaner, s. 598—604. — **Årg. 47: 1955. Nr. 1.** *Björk, K.*, Politik utan kultur?, s. 1—8. — *Odhner, C.-E.*, Hur går det med jordbrukspolitiken?, s. 17—22. — *Ljungdahl, S. G.*, Tjänstemannarörelsen och industriförbundsprincipen, s. 23—29.

Internasjonal politikk. 1954. Nr. 9. Paris-avtalene, s. 193—196. — *Gran, B.*, Den første generalsekretæren, s. 196—198. — *Reske-Nielsen, E.*, Krisen i Danmark, s. 199—204. — *Jensson, A.*, De svenske valg, s. 204—206. — *Nissen, N. A.*, Formosa i brennpunktet, s. 207—212. — *Swensson, S. A.*, Saarspørsmålet, s. 212—214. — *Wyller, T. C.*, Labour etter landsmøtet, s. 214—216.

Nordisk administrativt tidsskrift. Årg. 35: 1954. H. 2. *Andersen, P.*, Ny grundlovsbestemmelser af særlig interesse for administrationen, s. 93—110. — *Schei, N.*, Om den kommunale inndeling i Norge, s. 111—125. — *Bahr, H.*, Norske høyesterettsdommer av administrativ interesse, s. 126—149.

The American scholar. Vol. 24: 1954—55, No. 1. *Hofstadter, R.*, The pseudo-conservative revolt, s. 9—27.

The American Slavic and East European review. Vol. 13: 1954. No. 4. *Towster, J.*, The Soviet union after Stalin: Leaders and policies, s. 471—499. — *Thaden, E. C.*, The beginnings of romantic nationalism in Russia, s. 500—521. — *Backus, O. P.*, III. Was Muscovite Russia imperialistic?, s. 522—534. — *Blackstock, P. W.*, The occupation fund documents: A reassessment of «A crude and ignorant forgery», s. 535—548. — *Brock, P.*, Zeno Świçtostawski, a Polish forerunner of the Narodniki, s. 566—587.

The annals of the American academy of political and social science. Vol. 296: 1954. *Wilcox, F. O.*, How the United Nations charter has developed, s. 1—13. — *Romulo, C. P.*, Strengthening the United States, s. 14—19. — *Aron, R.*, Limits to the powers of the United Nations, s. 20—26. — *Jackson, E.*, Developing the peaceful settlement functions of the United Nations, s. 27—35. — *Mikesell, R. F.*, Barriers to the expansion of United Nations economic functions, s. 36—45. — *Wright, Q.*, Human rights and charter revision, s. 46—55. — *Frazão, S. A.*, International responsibility for non-self-

governing peoples, s. 56—67. — *Eagleton, C.*, The yardstick of international law, s. 68—76. — *Morgenthau, H. J.*, The yardstick of national interest, s. 77—84. — *Bebler, A.*, The yardstick of collective interest, s. 85—92. — *Wagenen, R. W. van*, Expanding the United Nations community, s. 93—105. — *Haviland, H. F. Jr.*, Improving the policy-making processes, s. 106—116. — *Cavers, D. F.*, International control of armaments, s. 117—123. — *Chamberlain, W.*, Strengthening the secretariat, s. 131—139. — *Tarazi, S. el dine*, The risks of revision: Appraisal of United Nations preparations for charter review, s. 140—146. — Soviet policy toward revision, s. 147—150. — *Key, D. M.*, United States planning for charter review, s. 151—155. — *Wiley, A.*, The senate and the review of the United Nations charter, s. 156—162.

The British journal of sociology. Vol. 5: 1954. No. 4. *Freedman, M.*, Some recent work on race relations: A critique, s. 342—354.

The Canadian journal of economics and political science. Vol. 20: 1954. No. 4. *Brady, A.*, The British governing class and democracy, s. 405—420. — *Copland, D.*, The Australian post-war economy: A study in economic administration, s. 421—438. — *Gibson, J. D.*, Post-war economic development and policy in Canada, s. 439—455. — *Hiscocks, C. R.*, The development of democracy in Western Germany since the Second world-war, s. 493—503. — *Beck, J. M.*, The party system in Nova Scotia, s. 514—530.

Ethics. Vol. 65: 1954. No. 1. *McKeon, R.*, Dialectic and political thought and action, s. 1—33. — *Riemer, N.*, James Madison's theory of the self-destructive features of republican government, s. 34—43.

Foreign affairs. Vol. 33: 1954. No. 2. *Adenauer, K.*, Germany, the new partner, s. 177—183. — *Wolfe, B. D.*, A new look at the Soviet »Newlook«, s. 184—198. — *Nasser, A.*, The Egyptian revolution, s. 199—211. — *May, S.*, Folklore and fact about underdeveloped areas, s. 212—224. — *Hoffman, J.*, France's new hope, s. 225—238. — *Jacobi, C.*, Germany's great old man, s. 239—249. — *Dayan, M.*, Israel's border and security problems, s. 250—267. — *Thorp, W. L.*, Europe's progress toward economic integration, s. 282—297. — *Hammond, T. T.*, The Djilas affair and Yugoslav communism, s. 298—315. — *Rogers, L.*, The wonder of diplomacy, s. 316—326.

Harvard law review. Vol. 68: 1954. No. 1. *Pound, R.*, The role of the will in law, s. 1—19. — *Wiener, F. B.*, The Supreme court's new rules, s. 20—94.

History. Vol. 38: 1954. No. 134. *Thomson, M. A.*, Parliament and foreign policy 1689—1714, s. 234—243.

Parliamentary affairs. Vol. 31: 1955. No. 1. *Toynbee, A.*, A study of history: What I am trying to do, s. 1—4. — *Barker, E.*, Dr. Toynbee's study of history: A review, s. 5—16. — *Lord Birdwood*, The defence of South East Asia, s. 17—25. — *Issawi, C.*, The bases of Arab unity, s. 36—47. — *Lewis, N. N.*, The frontier of settlement in Syria, 1800—1950, s. 48—60. — *Hostie, J. F.*, Problems of international law concerning irrigation of arid lands, s. 61—69.

The journal of philosophy. Vol. 51: 1954. No. 23. *Feuer, L. S.*, Casuality in the social sciences, s. 681—695. — *Albert, E. M.*, Casuality in the social sciences, s. 695—706. —

No. 24. *Blanshard, B.*, Can the philosopher influence social change?, s. 741—753. — *Childs, J. L.*, Can the philosopher influence social change?, s. 753—763.

The Middle East journal. Vol. 8: 1954. No. 4. *Berkes, N.*, Ziya Gökalp: His contribution to Turkish nationalism, s. 375—390. — *Nasmyth, J.*, Israel's distorted economy, s. 391—402. — *Peretz, D.*, Problems of Arab refugee compensation, s. 403—416.

The political quarterly. Vol. 26: 1955. No. 1. Liberalism and socialism, s. 1—3. — *Smith, S. A. de*, Constitutional monarchy in Buganda, s. 4—17. — *Reynolds, R.*, Exit Malan, s. 17—31. — *Beer, S. H.*, The future of British politics: An American view, s. 33—43. — *Chester, T. E.*, Public enterprise in South Asia, s. 43—55. — *McKitterick, T. E. M.*, Politics and economics in the Middle East, s. 65—69. — *Banerjee, D. N.*, The Indian presidency, s. 70—79.

Political science quarterly. Vol. 69: 1954. No. 4. *Bryson, L.*, Circles of prestige, s. 481—501. — *Davis, L.*, British socialism, s. 502—516. — *Burks, A. W.*, Constitution-making in Pakistan, s. 541—564. — *Elkins, S.* and *McKittrick, E.*, A meaning for Turner's frontier. Part II: The Southwest frontier and New England, s. 565—602.

Political studies. Vol. 2: 1954. No. 3. *Marshall, G.*, What is parliament? The changing concept of parliamentary sovereignty, s. 193—209. — *Scott, D. J. R.*, Producers' representation in Yugoslavia, s. 210—226. — *Pelling, H.*, The American labour movement: A British view, s. 227—241. — *Rees, J. C.*, The limitations of political theory, s. 242—257. — *Nicholas, H. G.*, Political parties and the law in the United States, s. 258—270.

The quarterly review. No. 603: 1955. *Webbe, H.*, The third year of conservative government, s. 1—13. — *Pollock, J.*, France ungoverned, s. 14—29. — *Graham, D. M.*, The Middle East and France, 1939—1940: The official war history, s. 44—51. — *Lochhead, M.*, Parliament house and the lords of session, s. 62—74. — *Abel, D.*, British conservatives and state ownership, s. 113—125.

The round table. No. 177: 1954. The conference, s. 3—8. — The nature of the Commonwealth, s. 9—14. — Reviving France, s. 15—25. — After E.D.C., s. 26—35. — Reform in Buganda, s. 36—43. — Crisis in Pakistan, s. 44—50. — Drawn match in America, s. 51—56. — Australia faces Asia, s. 57—63. — Ireland, s. 64—68. — India, s. 69—74. — Canada, s. 75—81. — South Africa, s. 82—85. — New Zealand, s. 86—91. — Rhodesia and Nyasaland, s. 92—95. — Northern Ireland, s. 96—98. — Pakistan, s. 99—100.

The twentieth century. Vol. 157: 1955. No. 935. *Hasselmann E.*, Germany's desparate dilemma, s. 15—25. — *Arnold, G. L.*, Germany yesterday and tomorrow, s. 32—41.

The world today. Vol. 11: 1955. No. 1. Notes of the month, s. 1—9. — The Russo-Yugoslav détente, s. 10—19. — Britain and the European continent, s. 20—26. — The «New line» in Hungary, s. 27—40. — Pakistan: The scene today, s. 40—46.

L'année politique et économique. Année 27: 1954. No. 120—121. *Lavergne, B.*, L'histoire d'une capitulation: M. Mendès-France capitule, le chancelier Adenauer pavoise, s.

285—343. — *Lavergne, B.*, Le rejet de la C.E.D. ou l'éclatante victoire du patriotisme français et de l'esprit de paix, s. 344—367.

Revue de droit international, de sciences diplomatiques et politiques. Année 32: 1954. No. 3. *Verdross, A.*, Droit international public et droit interne, s. 219—230. — *Yakemtchouk, R. O.*, La sécurité collective et la sécurité régionale, s. 241—261.

Revue de l'Institut de sociologie. Année 1954. No. 2. *Dogan, M.* et *Narbonne, J.*, La condition familiale de la femme et ses conséquences politiques en France, s. 309—338. — *Versichelen, M.*, L'étude de la stratification sociale par la méthode d'observation, s. 339—350. — *Bernand, S.*, Essai sur les grandes relations de la sociologie politique, s. 405—487.

Revue française de science politique. Vol. 4: 1954. No. 4. *Goguel, F.*, Les méthodes du travail parlementaire, s. 674—708. — *Coeytaux, P.-H.*, L'organisation et les méthodes du travail parlementaire en Suisse, s. 709—733. — *Stedman, M. S. Jr.*, Le travail du congrès, s. 734—760. — *Pickles, D.*, Le travail parlementaire en Grande-Bretagne, s. 761—792. — *Galichon, G.*, Aspects de la procédure législative en France, s. 793—835. — *Goguel, F.*, La procédure italienne de vote des lois par les commissions, s. 836—842. — Compte rendu de la table ronde sur le travail parlementaire, s. 843—868. — *Gaudemet, P. M.*, En marge de la réforme de la fonction publique, s. 869—874.

Revue internationale d'histoire politique et constitutionnelle. 1954. No. 14. *Mirkine-Guetzévitch, B.*, L'échec du parlementarisme «rationalisé», s. 99—118. — *Burdeau, G.*, L'évolution de la notion d'opposition, s. 119—125. — *Friedrich, C. J.*, Le déclin du contrôle et de la discussion parlementaire, s. 126—134. — *Heckscher, K.*, La monarchie parlementaire danoise après la révision constitutionnelle de 1953, s. 135—144. — *Bastid, P.*, Quelques traits du régime parlementaire en France sous la IIIe république, s. 145—152. — *Capitant, R.*, Le conflit de la souveraineté parlementaire et de la souveraineté populaire en France depuis la libération, s. 153—169. — *Goguel, F.*, Comment réformer les institutions politiques françaises?, s. 170—184.

Revue internationale des sciences administratives. Année 20: 1954. No. 4. *Hvass, F.*, Les instruments de la réforme administrative en Danemark, s. 849—851. — *Felissimo, A.*, Les instruments de la réforme administrative en Portugal, s. 853—867. — *Crabbe, V.*, Les commissions de réforme administrative en Belgique, s. 869—905. — *Stjepanovic, N.*, L'administration fédérale en Yougoslavie, s. 907—917.

Revue politique et parlementaire. Année 56: 1954. No. 642. *Bonnefons, E.*, Les accords de Paris, s. 225—237. — *Cocatre-Zilgien, A.*, La politique étrangère des États-Unis de la guerre d'Indépendance à nos jours, II, s. 274—281. — *Duhamel, M.*, La naissance du parti communiste suédois dans le cadre de la 14e Internationale, II, s. 282—290. — *Argentarius*, Le grand virage du Président Péron, II, s. 291—301. — **No. 643.** *Legray, J.*, Un faux problème: la question dynastique marocaine, s. 337—344. — *Flottes, P.*, Tchécoslovaquie, France et Pologne en 1938, s. 345—353. — *Cocatre-Zilgien, A.*, La politique étrangère des États-Unis de la guerre d'Indépendance à nos jours, III, s. 390—398. — *Argentarius*, Le grand virage du Président Péron, III, s. 399—410.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Bd. 111: 1955. H. 1. *Reinhard, E.*, Der Streit um K.L. von Hallers »Restauration der Staatswissenschaft«, s. 115—130. — *Merk, W.*, Sind wirklich sämtliche deutsche Beamtenverhältnisse am 8. Mai 1945 erloschen?, s. 131—144.

Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. Jahrg. 5: 1955. H. 1. *Erdmann, K. D.*, Die Geschichte der Weimarer Republik als Problem der Wissenschaft, s. 1—19. — *Hirsch, F.*, Stresemann, Ballin und die Vereinigten Staaten, s. 20—35. — *Baum, W.*, Die »Reichsreform« im Dritten Reich, s. 36—56. — *Terveen, F.*, Der Film als historisches Dokument, s. 57—66. — *Stourzh, G.*, Ideologie und Machtpolitik als Diskussionsthema der amerikanischen aussenpolitischen Literatur, s. 99—112.

Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht. Bd. 6: 1954. H. 2. *Kelsen, H.*, Kausalität und Zurechnung, s. 125—151. — *Spanner, H.*, Die Prüfung von Gesetzen und Verordnungen durch den Verfassungsgerichtshof in der Zeit von 1950—1952, s. 152—184. — *Kunz, J. L.*, Pluralismus der Naturrechte und Völkerrecht, s. 185—220. — *Brunner, O.*, Städtische Selbstregierung und neuzeitlicher Verwaltungsstaat in Österreich, s. 221—249. — *Gioja, A.*, Zur Problematik der reinen Rechtslehre, s. 250—257.

O. R.

BERÄTTELSE ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET ÅR 1954

Stiftelsens kollegium har bestått av professorerna Nils Stjernquist, Fahlbeck, Quensel, Åkerman, Welinder, Carlsson (avgången under vårterminen), Bolin, Rosén (nyinträdd höstterminen) och Gjerstad. Såsom preses har fungerat undertecknad Bolin och såsom stiftelsens sekreterare och utgivare av Statsvetenskaplig tidskrift professor Fahlbeck.

Kollegiet har under året haft sex sammanträden, varav ett, den 15 oktober, i samband med traditionsenlig kransnedläggning å stiftarens familjegrav.

Statsvetenskaplig tidskrift har utkommit i sin 57 årgång med fem häften, varav n:ris 2—3 dubbelhäfte, om sammanlagt 566 sidor. Inom redaktionen har litteraturavdelningen föreståtts av professor C. A. Hessler, Uppsala, och avdelningen »Översikter och meddelanden» av professor G. Heckscher, Stockholm.

I serien »Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen» har under året utkommit nr XXXX: Göran von Bonsdorff: »Studier rörande den moderna liberalismen i de nordiska länderna», tryckt med bidrag bl. a. från Statens samhälls- och rättsvetenskapliga forskningsråd.

Professor Karl Olivecrona har deltagit i revisionen av stiftelsens räkenskaper.

Lund den 31 december 1954.

Sture Bolin.

**Räkning över Fahlbeckska stiftelsen för räkenskapsåret
1953—1954.**

(Utdrag ur räkenskaperna för Lunds Universitet.)

Balans från föregående räkenskapsår.

Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1941	30,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1942	20,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1943	20,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1944	75,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 % obl. av 1946	80,000: —	
Sv. Statens 3 1/2 % obl. av 1943	5,000: —	
Sthlms stads 3 % obl. av 1945	25,000: —	
A.-B. Plåtmanufaktur's förl.-lån 4 % 1950	10,000: —	
Sparbanken i Lund	798: 28	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank	3,526: 34	269,324: 62

Inkomster.

Ränta å obligationer	8,800: —	
Ränta å i banker innestående medel	92: 23	
Kungl. Statskontoret	3,000: —	
A.-B. C. W. K. Glerup, skriftserien	732: 75	
Statens Samhällsvetenskapliga Forskningsråd	2,815: 50	15,440: 48
	Summa kr.	284,765: 10

Utgifter.

1) *Statsvetenskaplig tidskrift.*

Tryckningskostnader	13,479: 05	
Kontant till expeditionen	4,000: —	17,479: 05

2) *Övriga utgifter.*

Presesarvode	300: —	
Räkenskapsföraren	100: —	
Revisorsarvode	50: —	
Diverse omkostnader	215: 75	
Tryckning av Skriftserien nr XXXIX	2,815: 50	
	3,481: 25	20,960: 30
	Transport	20,960: 30

Transport 20,960: 30

Balans till följande räkenskapsår.

Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1941	30,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1942	20,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1943	20,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1944	75,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 3 % obl. av 1946	80,000: —	
Sv. Statens 3 1/2 % obl. av 1943	5,000: —	
Sthlms stads 3 % obl. av 1945	25,000: —	
A.-B. Plåtmanufaktur's förl.-lån 4 % 1950	10,000: —	
Sparbanken i Lund	4: 80	265,004: 80
Avgår skuld till Fahlbeckska understödsfonden	1,200: —	263,804: 80
		<u>Summa kr. 284,765: 10</u>

Räkning över Fahlbeckska understödsfonden för räkenskapsåret 1953—1954.**Balans från föregående räkenskapsår.**

Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1942	20,000: —	
Sthlms stads 3 % obl. av 1945	20,000: —	
Sparbanken i Lund	586: 06	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank	18: 52	40,604: 58

Inkomster.

Ränta å obligationer	1,300: —	
Ränta å i banker inestående medel	68: 73	1,368: 73
		<u>Summa kr. 41,973: 31</u>

Utgifter.

Korrekturläsning	87: 50	87: 50

Balans till följande räkenskapsår.

Sveriges stadshypotekskassas 3 1/2 % obl. av 1942	20,000: —	
Sthlms stads 3 % obl. av 1945	20,000: —	
Sparbanken i Lund	685: 81	
Fordran å Fahlbeckska stiftelsen	1,200: —	41,885: 81
		<u>Summa kr. 41,973: 31</u>

**Räkning för Statsvetenskaplig tidskrift för räkenskapsåret
1953—1954.**

a) Sammandrag av kassakontot.

Balans från föregående räkenskapsår.

Postgiro	701: 25	
Banktillgodohavanden	4,616: 15	
Kontant i kassan	239: 10	5,556: 50

Inkomster.

Prenum.-avg., lösnummer m. m.	2,787: 53	
A.-B. C. W. K. Glerup	1,000: —	
Kontant från Fahlbeckska stiftelsen	4,000: —	
Ränta å sparkasseräkning	89: 16	
Särtryck	62: 75	
Diverse (porto)	43: 80	7,983: 24
	Summa kr.	13,539: 74

Utgifter.

Författararvoden	4,668: —	
Avlöningar	1,500: —	
Telefon	254: 70	
Diverse omkostnader	2,073: 40	
Extra särtryck	57: 50	
Inlösta jetonger	130: —	8,683: 60

Balans till följande räkenskapsår.

Postgiro	837: 03	
Banktillgodohavanden	3,955: 31	
Kontant i kassan	63: 80	4,856: 14
	Summa kr.	13,539: 74

b) Översikt för räkenskapsåret 1953—1954.

Debet.

Prenumerationsavgifter m. m. (exp.)	2,787: 53	
A.-B. C. W. K. Glerup (exp.)	1,000: —	
Ränta å sparkasseräkning (exp.)	89: 16	
Särtryck (exp.)	62: 75	
Diverse (porto) (exp.)	43: 80	
Fahlbeckska stiftelsen	18,049: 41	18,049: 41
	Summa kr.	22,032: 65

Kredit.

Författararvoden (exp.)		4,668: —
Tryckningskostnader (Fahlb. stift.)	13,479: 05	
D:o, särtryck (exp.)	<u>57: 50</u>	13,536: 55
Avlöningar (exp.)		1,500: —
Telefon (exp.).....		254: 70
Diverse omkostnader (exp.)		<u>2,073: 40</u>
	Summa kr.	22,032: 65

TILL-REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- GERDNER, GUNNAR, Parlamentarismens kris i Sverige vid 1920-talets början. Uppsala 1954.
- GÖUGUËL, F., Nouvelles études de sociologie électorale. Paris 1954. Armand Colin.
- GOUANDT, J., Comment la France est devenue républicaine. Paris 1954. Armand Colin.
- HIRSCHFELDT, LENNART, Stormaktspolitiken 1953—1954. (Utrikespolitiska institutets skriftserie.) Sthlm 1955.
- KALLAS, ALEXANDER, Sovjetunionens nya jordbrukspolitik. (Utrikespolitiska institutets skriftserie.) Sthlm 1955.
- KÄRRE, BO, Sverige och det internationella ekonomiska samarbetet. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) Sthlm 1954.
- STRÖMBERG, HÅKAN, Den lokala förordningsmakten. Lund 1954.
- THORELLI, HÅRALD B., The Federal Antitrust Policy. Akad. avh. Sthlm 1954.
- Bulletin de la Commission royale d'histoire. CXIX. Brüssel 1954.
- Justitieombudsmännens ämbetsberättelse för år 1954. Sthlm 1955.
- Matricule de l'Université de Louvain. Publié par JOS. WILS. Academie Royal des sciences des lettres, Brüssel 1954.
- Militieombudsmännens ämbetsberättelse för år 1954. Sthlm 1955.
- Statistisk årsbok för Göteborg 1954. Gtbg 1954.
- Sveriges officiella statistik. Befolkningsrörelsen år 1951. Av Statistiska centralbyrån. Sthlm 1954. — Befolkningsrörelsen. Översikt för åren 1941—1950. Av Statistiska centralbyrån. Sthlm 1955.
- Utrikesfrågor. Utg. av Kungl. Utrikesdepartementet. Sthlm 1954.
- Utrikesfrågor. Offentliga dokument m. m. Utg. av Kungl. Utrikesdepartementet. Sthlm 1955.

Fortlöpande nummer av följande tidskrifter:

- Allsvensk Samling, Balans, Bedriftsökonomen, Der Wähler, Diakonen, Ekonomisk Revy, Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors), Finsk Tidskrift, Från departement och nämnder, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Internasjonal Politikk (Bergen), International Labour Review, Kartellregistret, Kommersiella Meddelanden, Landskommunernas Tidskrift, Medborgaren, Mercator (Hfors), Nationaløkonomisk Tidsskrift, Nordisk Försäkrings-tidskrift, Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst, och industri, Nordisk Tidskrift for international Ret. (Kbhvn), Nya Argus, Political science quarterly, Skandinaviska Banken (Kvartalsskrift), Social Tidskrift (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Socialt Tidsskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statistisk Månadsskrift (Kbhvn), Statistisk Tidskrift, Statsøkonomisk Tidsskrift (Oslo), Sünt. Förnyft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Socialförbundets Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, The American Political Science Review, The Department of State bulletin, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidsskrift for Rettsvitenskap, Tidsskrift for Udenrigspolitik (Kbhvn), Utrikespolitik, Weltwirtschaftliches Archiv, Vi, Økonomi og Politik, Nordisk Kontakt.

Ny, helt bearbetad upplaga:

Åke Elmér

SVENSK SOCIALPOLITIK

5:e uppl. Inb. 9:75

Nyheterna i sociallagstiftningen fram till hösten 1954

har beaktats

Gleerups

Håkan Ohlssons Boktryckeri

Nyhet!

**OM FÖRVÄRV
OCH FÖRLUST AV
SVERIGES KRONA**

10 kronor

jämte

andra samhällsstudier av

NORSTEDTS

Erik Fahlbeck